

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ και ΔΙΟΙΚΗΣΗ της ΥΓΕΙΑΣ»**

**«ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΥΓΕΙΑΣ-
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΑΠΟΜΑΚΡΥΣΜΕΝΩΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΩΝ
ΠΕΡΙΟΧΩΝ: ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΝΗΣΟΥ
ΝΙΣΥΡΟΥ»**

Μαραγκός Ευστάθιος

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης
του Πανεπιστημίου Πειραιώς για την απόκτηση
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στα Οικονομικά και Διοίκηση της Υγείας.

Πειραιάς, 2016

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ και ΔΙΟΙΚΗΣΗ της ΥΓΕΙΑΣ»**

**«ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΥΓΕΙΑΣ-
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΑΠΟΜΑΚΡΥΣΜΕΝΩΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΩΝ
ΠΕΡΙΟΧΩΝ: ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΝΗΣΟΥ
ΝΙΣΥΡΟΥ»**

Μαραγκός Ευστάθιος, Α.Μ.: ΟΔΥ/1426

Επιβλέπων: Πολλάλης Ιωάννης / Καθηγητής / Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης
του Πανεπιστημίου Πειραιώς για την απόκτηση
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στα Οικονομικά και Διοίκηση της Υγείας.

UNIVERSITY of PIRAEUS

DEPARTMENT of ECONOMICS

M.Sc. in Health Economics and Management

«Hydrotherapist health-care centers-potential therapeutic tourism
development prospects of remote islands, case study of NISYROS island»

Maragkos Efstathios

Supervisor: Yannis A. Pollalis / Professor / University of Piraeus

Master Thesis submitted to the Department of Economics
of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements
for the degree of M.Sc. in Health Economics and Management

Piraeus, Greece, 2016

Στην οικογένειά μου

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα Καθηγητή μου κύριο Ιωάννη Πολλάλη, για τις πολύτιμες γνώσεις και συμβουλές που μου παρείχε κατά την διάρκεια της εργασίας. Για την εμπιστοσύνη, το ενδιαφέρον και την προθυμία του.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στον κύριο Μιλτιάδη Λογοθέτη, Πρόεδρος του Ιδρύματος Υποτροφιών Δωδεκανήσου, για την αμέριστη υποστήριξη και κατανόηση που μου έχει δείξει όλο αυτό το χρονικό διάστημα.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένεια μου, για την ψυχολογική και έμπρακτη υποστήριξη, γιατί ήταν πάντα δίπλα μου και με βοήθησαν στις δύσκολες στιγμές.

«Υδροθεραπευτικά κέντρα υγείας – προοπτικές εξέλιξης θεραπευτικού τουρισμού απομακρυσμένων νησιωτικών περιοχών: μελέτη περίπτωσης νήσου Νισύρου»

Λέξεις κλειδιά: Υγεία, Εναλλακτικός τουρισμός, Τουρισμός υγείας, Ιατρικός τουρισμός, Ιαματικός τουρισμός, υδροθεραπευτικός τουρισμός, Τουρισμός ευεξίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διπλωματική εργασία : Υδροθεραπευτικά κέντρα υγείας – προοπτικές εξέλιξης θεραπευτικού τουρισμού απομακρυσμένων νησιωτικών περιοχών: μελέτη περίπτωσης νήσου Νισύρου, υποβλήθηκε στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Πειραιώς για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στα Οικονομικά και Διοίκηση της Υγείας.

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο την ανάλυση της κατάστασης του υδροθεραπευτικού τουρισμού, συγκεκριμένα σε απομακρυσμένες νησιωτικές περιοχές (νήσου Νισύρου) και την ανακάλυψη των κατάλληλων προτάσεων για την πολυπόθητη ανάπτυξη της περιοχής.

Η εργασία αποτελείται από 6 κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι πιο ευρέως γνωστοί ορισμοί του τουρισμού, οι βασικές μορφές αυτού και ο ρόλος του στο παγκόσμιο επίπεδο.

Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με τα χαρακτηριστικά του Ελληνικού τουρισμού, την εξέλιξη και την συμμετοχή στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο τουρισμός υγείας, οι μορφές υδροθεραπείας, οι θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών νερών και λουτρών, οι βασικές κατηγορίες ιαματικών πηγών στην Ελλάδα, οι κατηγορίες παθήσεων και οι αντίστοιχα ενδεικνυόμενες ιαματικές πηγές.

Το τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με τα χαρακτηριστικά στοιχεία του τουρισμού της περιοχής του ιαματικού κέντρου Νισύρου.

Το πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζει τις προοπτικές εξέλιξης του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Το έκτο κεφάλαιο ασχολείται με την ανάπτυξη του υδροθεραπευτικού τουρισμού στην Νίσυρο.

Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο της διπλωματικής αυτής εργασίας παρατίθενται γενικά συμπεράσματα και προτάσεις.

«Hydrotherapist health-care centers-potential therapeutic tourism development prospects of remote islands, case study of NISYROS island»

Key Words

Health, Alternative tourism, Health tourism, Medical tourism, Spa tourism, Therapeutic tourism, Wellness tourism.

Abstract

This Diploma project for hydrotherapist Health care centers-potential therapeutic tourism development prospects of remote islands, case study of NISYROS submitted presented in Economic Science Section of the University of Piraeus for a postgraduate specialization degree in Economis and Management of Health.

This project aims to develop the state of hydrotherapist tourism, especially in remote island areas (Nisyros Island) and the discovery of appropriate proposals for much-needed development.

The work consists of 7 chapters. The first chapter is about the well know definitions of tourism, the basic forms and its role in the world.

The second chapter deals with the characteristics of the Greek tourism development and contribution in the gross domestic product.

In chapter three health tourism is present as well as forms of hydrotherapy, therapeutic qualities of thermal waters and baths, the main categories of spas in Greece, the disease categories and respectively the indicated thermal springs.

The fourth chapter presents deals with the features of tourism in the region of thermal spring of the Nisyros center.

The fifth chapter deals presents the spa tourism development prospects in Greece and abroad.

The sixth chapter deals with the development of hydro therapeutic tourism in Nisyros. In seventh and final chapter of this project general conclusions and recommendations are presented.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	xi
Abstract	xiii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ - Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	3
1.1 Ορισμοί του τουρισμού	3
1.2 Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	5
1.3 Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού	8
1.4 Η σημασία του τουρισμού στην οικονομία.....	10
1.5 Τουριστικός σχεδιασμός	11
1.5.1 Τουριστικός προορισμός.....	12
1.5.2 Τουριστικό προϊόν.....	14
1.5.3 Τουριστικοί πόροι.....	14
1.6 Παγκόσμιος Τουρισμός - Τελευταίες εξελίξεις και τάσεις.....	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο τουρισμός στην Ελλάδα.....	21
2.1. Το τουριστικό δυναμικό της Ελλάδας.....	21
2.2. Η Εξέλιξη του τουρισμού της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια	23
2.3. Συμμετοχή του τουρισμού στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν	25
2.4. Εισροή συναλλάγματος από τον τουρισμό.....	26
2.5. Η κατάταξη της Ελλάδας ως προς τη διεθνή ανταγωνιστικότητα στον τομέα του τουρισμού	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Τουρισμός Υγείας.....	31
3.1. Ιστορική ανασκόπηση του Ιαματικού τουρισμού.....	31
3.2. Υδροθεραπευτικός τουρισμός	34
3.3. Υδροθεραπευτικός τουρισμός σε διεθνές επίπεδο	35
3.3.1. Υδροθεραπευτικός τουρισμός στο πλαίσιο της παγκόσμιας αγοράς ευεξίας... ..	36
3.3.2. Υδροθεραπευτικός τουρισμός στην Ευρώπη	39
3.3.3. Υδροθεραπευτικός τουρισμός στην Ελλάδα	42
3.4. Ιαματικά κέντρα στην Ελλάδα	43
3.4.1. Παρούσα κατάσταση αγοράς	49
3.4.2. Μορφές υδροθεραπείας – Παθήσεις και Αντιμετώπιση	52
3.5. Εσωτερική υδροθεραπεία	53
3.6. Εξωτερική υδροθεραπεία	59
3.7. Θεραπευτική δράση των Ιαματικών λουτρών.....	63
3.8. Θεραπεία με Ιαματικές πηγές στη Γυναικολογία	70
3.8.1. Θεραπεία με Ιαματικές πηγές στην Πνευμονολογία	72
3.8.2. Θεραπεία με Ιαματικές πηγές σε Μετατραυματικές-Μετεγχειρητικές καταστάσεις	73

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Χαρακτηριστικά στοιχεία του τουρισμού της περιοχής του Ιαματικού κέντρου Νισύρου.....	75
4.1. Σύντομη ιστορική παρουσίαση του Ιαματικού κέντρου Νισύρου.....	75
4.2. Το τουριστικό προϊόν της Νισύρου.....	76
4.3. Το πολιτικό περιβάλλον	79
4.3.1. Το περιβαλλοντικό προϊόν	80
4.3.2. Το πολιτιστικό προϊόν	80
4.3.3. Οικονομικό περιβάλλον.....	82
4.3.4. Κοινωνικό περιβάλλον	82
4.4. Νησιωτικός χώρος	84
4.4.1. Νησιωτικά εδάφη-Γεωγραφία νησιωτικού χώρου.....	85
4.4.2. Ορισμός των νησιών.....	85
4.4.3. Μειωνεκτικές περιοχές –Ευρωπαϊκή και Ελληνική προσέγγιση	86
4.4.4. Χαρακτηριστικά και Ιδιαιτερότητες του νησιωτικού χώρου.....	87
4.4.5. Νησιωτικότητα	88
4.5. Νησιά Άγους γραμμής.....	90
4.6. Υποδομές του νησιού.....	90
4.6.1. Μεταφορές	91
4.6.2. Ενέργεια.....	92
4.6.3. Ξενοδοχειακά καταλύματα	92
4.6.4. Χώροι εστίασεως	93
4.7. Εγκαταστάσεις Ιαματικών Λουτρών.....	94
4.7.1. Στόχοι (Target groups) του τουρισμού της Νισύρου.....	95
4.7.2. Βασικά γνωρίσματα τουριστών που επισκέπτονται το νησί.....	97
4.7.3. Ποσοτικά μεγέθη τουριστικής κίνησης της Νισύρου.....	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Προοπτικές εξέλιξης.....	103
5.1. Η οργάνωση και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στο διεθνή χώρο	103
5.2. Μεγέθη και τάσεις της διεθνούς αγοράς- Παρούσα κατάσταση στις χώρες του Εξωτερικού	106
5.3. Αιτίες φθίνουσας πορείας του υδροθεραπευτικού τουρισμού εκτός Ελλάδος	109
5.3.1. Παρούσα κατάσταση στην Ελλάδα.....	110
5.3.2. Αιτίες φθίνουσας πορείας του υδροθεραπευτικού τουρισμού εντός Ελλάδος.....	111
5.4. Κατευθύνσεις πολιτικής για την ανάπτυξη	113
5.5. Σύγχρονη εικόνα του τουρισμού υγείας.....	115
5.6. Υδροθεραπευτικά Κέντρα τουριστικής σημασίας.....	117
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Ανάπτυξη υδροθεραπευτικού τουρισμού στην Νίσυρο	123
6.1. Επίπεδο ανάπτυξης.....	123
6.2. Προβλήματα ανάπτυξης του νησιού	124
6.3. Φορείς τουριστικής ανάπτυξης.....	125

6.4. Περιγραφή συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Νισύρου	126
6.5. Περιοριστικοί παράγοντες τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου	127
6.6. Το πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου	128
6.7. Στρατηγικό πλαίσιο για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού.....	129
6.8. Στρατηγικές επίτευξης – Προτάσεις.....	131
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7:Συμπεράσματα	139
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	141

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1.- WTO, Tourism 2020 Vision, vol 4, σελ..35

Πίνακας 1.2.- WTO, Tourism 2020 Vision, vol 4, Europe, σελ 37

Πίνακας 1.3.- WTO, Tourism 2020 Vision, vol 4, Europe, σελ 65

Πίνακας 3.2.- Κίνηση Ιαματικών Πηγών για Ποσιθεραπεία από το 1961 – 1996, Πηγή Ε.Ο.Τ., Τμήμα Ιαματικών Πηγών

Πίνακας 3.3. -Κίνηση των Ιαματικών Πηγών για Εισπνοθεραπεία και Λουτροθεραπεία, Πηγή Ε.Ο.Τ., Τμήμα Ιαματικών Πηγών

Πίνακας 3.4. Τραχηλίτιδες-Κολπίτιδες, πηγή Κέντρο Μελετών και Ερευνών (Κ.Μ.Ε.) των ιαματικών πηγών του Salsomaggiore.

Πίνακας 3.5. Μητροπάθειες, πηγή Κέντρο Μελετών και Ερευνών (Κ.Μ.Ε.) των ιαματικών πηγών του Salsomaggiore.

Πίνακας 4.1. Κοινά-στόχοι (Target groups) του τουρισμού της Νισύρου, Πηγή Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 4.2. Διαχρονική εξέλιξη της πορείας των αφίξεων ημερήσιων τουριστών, Πηγή Λιμεναρχείου Νισύρου

Πίνακας 4.3. Διαχρονική εξέλιξη της πορείας των αφίξεων τουριστών που διανυκτερεύουν, Πηγή Λιμεναρχείου Νισύρου

Πίνακας 4.4. Διανυκτερεύσεις τουριστών στη Νίσυρο, Πηγή Δήμος Νισύρου

Πίνακας 4.5. Μέση πληρότητα καταλυμάτων Νισύρου, Πηγή Δήμος Νισύρου

Πίνακας 5.6. Υδροθεραπευτικά Κέντρα τουριστικής σημασίας, Πηγή ΕΟΤ

Πίνακας 5.7. Υδροθεραπευτικά Κέντρα τοπικής σημασίας, Πηγή ΕΟΤ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά την διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών το τουριστικό γίνεσθαι στην Ελλάδα κατέστη, από μια περιορισμένη τουριστική δραστηριότητα, που προσέλκυε λίγους και με ειδικά ενδιαφέροντα τουρίστες, σε μια τεράστια εθνική βιομηχανία, η οποία προσφέρει τα μέγιστα στην οικονομία, στην απασχόληση και την εξέλιξη της χώρας μας προς το εξωτερικό.

Το τουριστικό προϊόν της Ελλάδας βασίστηκε κατά κύριο λόγο στα Ελληνικά νησιά της. Ωστόσο η έλλειψη στρατηγικού και μακροπρόθεσμου σχεδιασμού έκανε την Ελληνική τουριστική περίοδο να είναι εγκλωβισμένη στο πλαίσιο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού της θερινής κυρίως περιόδου. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν να δημιουργηθούν τοπικές παθογένειες, που εμποδίζουν στην ουσιαστική ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων των απομακρυσμένων νησιωτικών συμπλεγμάτων.

Ο Ελληνικός νησιωτικός χώρος αποτελεί ένα αξιοσημείωτο ανθρώπινο οικοσύστημα, όπου κατά γενική ομολογία, δέχεται τις περισσότερες πιέσεις από την οικονομική κρίση και την άναρχη τουριστική ανάπτυξη. Το υφιστάμενο μοντέλο τουριστικής ανάπλασης δείχνει σημάδια γήρανσης και κόπωσης, το οποίο όπως είναι φυσικό δεν έχει καμία προοπτική επιβίωσης και καμία δυνατότητα εξέλιξης στους δύσκολους καιρούς που ζούμε. Ωστόσο, οι ελληνικές νησιωτικές περιοχές διαθέτουν τεράστιες δυνατότητες ανάπτυξης λόγω των συγκριτικών πλεονεκτημάτων τους, τα οποία μπορούν να συμβάλουν τα μέγιστα στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τους προϊόντος και συνεπώς να ενισχύσουν τη θέση της Ελλάδας στην διεθνή αγορά.

Διεθνώς, τα τελευταία χρόνια, λόγω του ότι, ο πληθυσμός του πλανήτη γερνάει, υπάρχει μια τάση για μεγιστοποίηση του ενδιαφέροντος των περιηγητών για τον ιαματικό τουρισμό.

Η Ελλάδα είναι μια από τις πιο πλούσιες χώρες σε φυσικούς παράγοντες ιατρικής θεραπείας (μεταλλικά – θερμομεταλλικά νερά, λίμνες, θεραπευτικοί πήλοι, θεραπευτικές αναθυμιάσεις).

Ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί ένα σημαντικό πλούτο της χώρας, που δυστυχώς, τα τελευταία χρόνια δεν εκμεταλλεύεται όπως θα έπρεπε. Η ανάπτυξη του

υδροθεραπευτικού τουρισμού στην Ελλάδα θα δώσει βελτιωμένη εικόνα στην οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας.

Οι ευαίσθητες απομακρυσμένες νησιωτικές περιοχές, όπως η Νίσυρος χρήζουν μιας «άλλης» προσέγγισης, με στόχο την ανάδειξη της οικονομικής- αναπτυξιακής νησιωτικότητας σαν συγκριτικό πλεονέκτημα και όχι σαν απομύζηση του. Επομένως, τα χαρακτηριστικά του τόπου δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια ουσιαστική ανάπτυξη του υδροθεραπευτικού τουρισμού που δε θα διαταράξει την ευαίσθητη ισορροπία του μικρού αυτού νησιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ - Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

1.1 Ορισμοί του τουρισμού

Τουρισμός είναι το σύνολο των φαινομένων που προκύπτουν από τις σχέσεις των περιηγητών-τουριστών, των πάροχων των τουριστικών υπηρεσιών και των τοπικών κοινωνιών, κατά τη διαδικασία προσέλκυσης και φιλοξενίας των τουριστών.

Ο τουρισμός είναι μια παγκόσμια βιομηχανία που εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς σε όλο τον σύγχρονο κόσμο. Ο τουρισμός είναι δαιδαλώδης και αρκετά σημαντικός τομέας για την οικονομία των κρατών, ο οποίος εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές και είναι δυσπρόσιτο να οριστεί με ακρίβεια.

Η Ένωση Τουρισμού της Μεγάλης Βρετανίας υποστηρίζει. Τουρισμός είναι η προσωρινή, μικρής διάρκειας μετακίνηση των ανθρώπων, για διάστημα όχι μεγαλύτερο από ένα συνεχόμενο έτος, σε προορισμούς εκτός του συνήθη τόπου διαμονής ή εργασίας τους, καθώς και οι δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της παραμονής τους, στους προορισμούς αυτούς.

Ο Νίκος Γ. Ηγουμενίδης στο βιβλίο του Τουριστικό μάρκετινγκ μας δίνει τον ακόλουθο ορισμό¹: "ο τουρισμός με την σύγχρονή του μορφή μπορεί να οριστεί, σε γενικές γραμμές, σαν η πρόσκαιρη μετακίνηση ανθρώπων από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους σε έναν άλλο, με αποκλειστικό σκοπό την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους, που όμως δεν είναι πάντα ανάγκες ή επιθυμίες ξεκούρασης και αναψυχής και η οργανωμένη προσπάθεια για την προσέλκυση, υποδοχή και καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση αυτών των ανθρώπων".

Στο πρώτο σκέλος του ορισμού αυτού αναλύει τη μετακίνηση ανθρώπων για τουριστικούς λόγους, αντιπροσωπεύει τον καταναλωτισμό του τουρισμού και είναι η ζήτηση. Το δεύτερο μέρος αναλύει την υποδοχή και εξυπηρέτηση των περιηγητών που μετακινούνται για τουρισμό και αντιπροσωπεύει το παραγωγικό μέρος του τουρισμού δηλαδή την προσφορά.

Ένας άλλος ορισμός μας αναφέρει, Τουρισμός είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα, κατά την οποία οι άνθρωποι μετακινούνται προσωρινά και διαμένουν για μικρό χρονικό διάστημα (από 1 διανυκτέρευση μέχρι ένα χρόνο, για τους τουρίστες εξωτερικού τουρισμού και μέχρι 6 μήνες, για τους τουρίστες εσωτερικού τουρισμού),

¹ Νίκος Γ. Ηγουμενίδης, Τουριστικό μάρκετινγκ, Interbooks, Αθήνα, 1995, σελ. 72

σε διαφορετικούς εκείνων στους οποίους ζούν και εργάζονται κανονικά, για λόγους ανάπαυσης, ψυχαγωγίας, περιήγησης, εξερεύνησης, άσκησης, θεραπείας, επίσκεψης φίλων και συγγενών, θρησκείας, επαγγέλματος, μόρφωσης και συμμετοχής σε διάφορες εκδηλώσεις, αν και εφόσον, οι λόγοι αυτοί δεν έχουν χρηματικό ή άλλο υλικό κίνητρο και η δραστηριότητα αυτή, συνεπάγεται δαπάνη και εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια των διακοπών.²

Στον παραπάνω ορισμό υπάρχουν και οι παράγοντες προσδιορισμού:

- A. Οι άνθρωποι που κάνουν τουρισμό, οι οποίοι ονομάζονται Τουρίστες,
- B. Η ματακίνησή τους (το τουριστικό ταξίδι),
- Γ. Η διαμονή και διατροφή τους (κατάλυμα),
- Δ. Ο χρόνος εκδήλωσης της τουριστικής τους δραστηριότητας (εποχή διακοπών),
- E. Ο τουριστικός προορισμός τους,
- ΣΤ. Ο λόγος για τον οποίο κάνουν τουρισμό (ο σκοπός)
- Z. Η δαπάνη για της τουριστικής τους δραστηριότητας (τουριστική δαπάνη)

Οι παραπάνω παράγοντες έχουν καθοριστική σημασία τόσο στον εσωτερικό, όσο και στον διεθνή τουρισμό, έχοντας υπόψην και των ημερήσιων επισκέψεων, αλλά και των επισκέψεων παραμονής για έναν ή και περισσότερους από τους παρακάτω λόγους: διακοπές, αναψυχή και ελεύθερος χρόνος, επαγγελματικοί λόγοι, συνέδρια κ.λπ.³

Ο τουρισμός είναι μια βιομηχανία που αποτελείται από επιχειρήσεις διαφορετικές από άποψη μεγέθους, τόπου εγκατάστασης, γκάμας παρεχομένων υπηρεσιών και μεθόδων που χρησιμοποιούν για την παραγωγή του τουριστικού προϊόντος. Οι κλάδοι και οι επιχειρήσεις, που εμπλέκονται στη τουριστική βιομηχανία για την παραγωγή των τουριστικών προϊόντων, είναι πολλοί και ποικίλοι. Ο Ηγουμενακής, προτείνει την κατηγοριοποίηση των κλάδων που εμπλέκονται στην τουριστική βιομηχανία στις εξής κατηγορίες⁴:

- ιδιωτικός τομέας, ο οποίος μπορεί να προσφέρει διαφορές υπηρεσίες: υπηρεσίες ξενάγησης, ταξιδιωτική ασφάλιση, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, τουριστικές εκδόσεις, μάρκετινγκ, διαφήμιση, κ.λ.τ

² World Tourism Organization (WTO), Ορισμός του τουρίστα

³ World Travel and Tourism Council (WTTTC, 1996).

⁴ Νίκος Γ. Ηγουμενακής, Τουριστική Οικονομία, Τόμος Α, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1991

- μεταφορές ατόμων : αεροπορικά, θαλάσσια, σιδηροδρομικά, οδικά μεταφορικά μέσα και άλλα.
- καταλύματα: ξενοδοχεία, μοτέλ, μπανγκαλόου, ξενώνες, βίλες, κάμπινγκ, κ.λ.τ.
- Θέλγητρα: ιστορικοί χώροι, μουσεία, πινακοθήκες, ζωολογικοί κήποι, ενυδρεία, χώροι αναψυχής, χιονοδρομικά κέντρα, οργανωμένες πλαζ, μεγάλα καταστήματα,
- δημόσιος τομέας που μπορεί να είναι : εθνικοί τουριστικοί οργανισμοί, περιφερειακοί και τοπικοί τουριστικοί οργανισμοί, υπηρεσίες λιμανιών-αερολιμένων, κέντρα τουριστικής κατάρτισης, οργανισμοί φεστιβαλικών εκδηλώσεων.

1.2 Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Ο τουρισμός αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες, πηγές εισροής συναλλάγματος της Ελλάδας και έχει συνεχώς αυξανόμενη σημασία. Με μικρές ή μεγάλες διακυμάνσεις, συνεισφέρει σημαντικά στην ευημερία της χώρας, αποτελώντας τη μεγαλύτερη εθνική βιομηχανία.

Στα χρόνια της οικονομικής κρίσης, έχουμε την εξέλιξη διαφόρων εναλλακτικών μορφών του τουρισμού, μέσα στις οποίες βρίσκεται και ο τουρισμός υγείας, ο οποίος αποτελεί έναν από τους σύγχρονους πλέον τρόπους διακοπών. Τα τελευταία χρόνια επικρατεί η φιλοσοφία για την βελτίωση του τρόπου ζωής και υγείας των ανθρώπων, όπου αυτό μπορεί να γίνει σε συνδυασμό με την αναψυχή τους. Μέχρι τώρα δεν είναι ευρέως διαδεδομένη η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, αλλά είναι εξίσου σημαντική για την ελληνική οικονομία, καθώς με τα ευεργετικά αποτελέσματα του έχει τη δυνατότητα να προσελκύσει αρκετούς τουρίστες.

Σε σχέση με μια δεδομένη χώρα, διακρίνονται τρεις μορφές τουρισμού:

- i) Ο *εγχώριος τουρισμός*, ο οποίος περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των κατοίκων μιας δεδομένης χώρας, που ταξιδεύουν και διαμένουν σε τόπους στο εσωτερικό της χώρας, αλλά έξω από το σύνηθες περιβάλλον τους,
- ii) Ο *εισερχόμενος τουρισμός*, ο οποίος περιλαμβάνει τις δραστηριότητες μη μονίμων κατοίκων μιας δεδομένης χώρας, που ταξιδεύουν και διαμένουν σε τόπους στο εσωτερικό της χώρας, αλλά έξω από το σύνηθες περιβάλλον τους και τέλος,

iii) Ο *εξερχόμενος τουρισμός*, ο οποίος περιλαμβάνει τις δραστηριότητες μονίμων κατοίκων μιας δεδομένης χώρας, που ταξιδεύουν και διαμένουν σε τόπους στο εξωτερικό της χώρας και έξω από το σύνηθες περιβάλλον τους.

Η επικρατέστερη κατηγοριοποίηση των ειδών τουρισμού, είναι σύμφωνα με τα κίνητρα που ενεργοποιούν τα άτομα να συμμετέχουν στις τουριστικές μετακινήσεις και να καταναλώνουν τα τουριστικά προϊόντα. Έτσι έχουμε τρεις κύριες κατηγορίες-είδη τουρισμού⁵:

1. Ο τουρισμός της αναψυχής. Αυτός ο τύπος τουρισμού χαρακτηρίζεται αρκετά ετερογενής, γιατί η επιλογή του τουρίστα εξαρτάται μόνο από υποκειμενικά κίνητρα. Αυτή είναι μια σημαντική κατηγορία του τουρισμού και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία μορφών τουρισμού: αναζωογόνησης και ανάπαυσης, πολιτιστικός, αθλητικός, θρησκευτικός, κυνηγετικός τουρισμός.
2. Ο επαγγελματικός τουρισμός: συνεδριακός, εκθεσιακός, επιστημονικός, τουρισμός σεμιναρίων. Αυτός ο τύπος τουρισμού περιλαμβάνει όλες εκείνες τις κατηγορίες ατόμων που μετακινούνται για επαγγελματικούς λόγους.
3. Ο τουρισμός υγείας : τουρισμός ανάπαυσης, ιαματικός-θεραπευτικός, θαλασσοθεραπεία, για άτομα με ειδικές ανάγκες. Αυτός ο τουρισμός αφορά όλα τα άτομα που μετακινούνται για λόγους υγείας, θεραπείας, αναζωογόνησης, υγιεινής διαβίωσης, κ.τ.λ.

Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν το νέο δυναμικό και αναπτυσσόμενο πρότυπο τουρισμού και τη σύνθεση μιας τεράστιας ποικιλίας κινήτρων τουριστικών ταξιδιών, πολλά από τα οποία διαμορφώθηκαν μετά το 1970⁶. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού συχνά αναφέρονται ως «νέες, ειδικές, ή ήπιες» μορφές τουρισμού⁷.

Η σημασία της ανάπτυξης αυτών των μορφών κοινωνιολογικά έγκειται στην αντίθεση των περισσότερων από αυτές με το πρότυπο του μαζικού τουρισμού. Η αντίθεση αυτή προκύπτει τόσο όσον αφορά στα κίνητρα, το περιεχόμενο και το νόημα του ταξιδιού όσο και στα οργανωτικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους.⁸

⁵ Βαρβαρέσος, Σ., Τουρισμός-έννοιες, μεγέθη, δομές- η ελληνική πραγματικότητα, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα, 1998, σελ. 72-73

⁶ Τσάρτας, 1996α, σελ. 340-341, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα

⁷ Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 15, Μ 2000, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

⁸ 8-(Tsartas, 2003b)

«Εναλλακτικός τουρισμός είναι μια μικρής κλίμακας και μη συμβατικής φύσεως διαδικασία ανάπτυξης τουριστικών προορισμών που προωθεί μια ενεργητική μορφή ταξιδιού προσφιλής στις φυσικές, κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες των περιοχών υποδοχής τουριστών και που κάνει δυνατή την αλληλεπίδραση και την από κοινού συμβίωση μεταξύ των μελών διαφορετικών κοινωνιών (των τουριστών και των προορισμών υποδοχής τους) και αναπτύσσεται με τη σύμφωνη γνώμη και συμμετοχή του ντόπιου κοινωνικού συνόλου στην παραγωγική διαδικασία».⁹

Οι παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι οι εξής:

- Η αμφισβήτηση του οικονομικού και αναπτυξιακού οφέλους των τουριστικών περιοχών
- Οι σύνθετες προσεγγίσεις στις επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης
- Οι παρεμβάσεις των διεθνών οργανισμών και των επιστημονικών φορέων
- Οι αλλαγές στα κίνητρα των τουριστών και οι πιέσεις των τοπικών κοινωνικών ομάδων και φορέων

Οι παράγοντες που σηματοδότησαν την εμφάνιση του εναλλακτικού τουρισμού κινούνται από την επισήμανση ότι το πρότυπο της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει να στραφεί στην προστασία της τοπικής κοινωνικής, πολιτισμικής και περιβαλλοντικής δομής και παράλληλα να ανταποκριθεί στα χαρακτηριστικά της ζήτησης που προέρχεται από τουρίστες των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Αυτή η επισήμανση συνέβαλε και στις προσπάθειες για την οργάνωση και προώθηση των «ήπιων» και αειφορικών μοντέλων τουριστικής ανάπτυξης.¹⁰

Η προσέγγιση του εναλλακτικού τουρισμού σχετίζεται ως επί το πλείστον με τη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού και την αναζωογόνηση της ντόπιας κουλτούρας, ενώ στο μαζικό τουρισμό η προστασία του περιβάλλοντος και η καλυτέρευση του βιοτικού επιπέδου των ντόπιων κατοίκων δεν είναι πρωτεύουσας σημασίας.

Ο μαζικός τουρισμός θεωρείται παθητικός, ο εναλλακτικός θεωρείται ενεργητικός και σαν στόχο έχει τη γνωριμία με το περιβάλλον και τον πολιτισμό της περιοχής και τη συναναστροφή με το ντόπιο πληθυσμό.

⁹ Ανδριώτης Κ., Σημειώσεις μαθήματος Αειφορία και Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού, Ηράκλειο 2006.

¹⁰ Τσάρτας, 1996α, σελ. 341-351, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα

Ο εναλλακτικός τουρισμός δεν χρησιμοποιεί τις υποδομές που κατασκευάστηκαν για την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού, αλλά χρησιμοποιεί επενδύσεις σε μικρού μεγέθους τουριστικές επιχειρήσεις.

Οι κύριες αρχές του εναλλακτικού τουρισμού είναι η μικρής κλίμακας τουριστική ανάπτυξη, ο αειφόρος τουρισμός, η αντιεποχικότητα, τα μικρά κέρδη – τα οποία όμως μένουν στον τόπο και τον πληθυσμό – η επαφή και οι φιλικές σχέσεις μεταξύ τουριστών και ντόπιου πληθυσμού.¹¹

Η μεγάλη πλειοψηφία αυτών των μορφών αναπτύσσονται αυτόνομα μέσω ειδικών πρακτορείων, οργανώσεων, φορέων ή και χωρίς τη χρήση οργανωμένων τουριστικών υπηρεσιών, ενώ πολλές από αυτές έχουν δημιουργήσει μια ειδική οργανωτική δομή που αναλαμβάνει την οργάνωση, την προβολή, τη διαφήμιση και τις πωλήσεις. Επιπλέον, οι ειδικές μορφές έχουν τη δυνατότητα να «εντάσσονται» στην τοπική κοινωνική, παραγωγική και περιβαλλοντική δομή, επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο την ανάπτυξη μοντέλων ήπιου και αειφορικού τουρισμού.¹²

1.3 Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού

Η λέξη *τουρισμός*, η οποία προέρχεται από το αγγλικό *tour* και το γαλλικό *tour*, εμφανίζεται τον 19^ο αιώνα, αλλά η δραστηριότητα που υποδηλώνει, έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα. Το τουριστικό φαινόμενο ήταν συνδεδεμένο με τον ελεύθερο χρόνο και τις δραστηριότητες που μπορούσαν να επιτελεστούν μέσα σ' αυτόν.

Οι διάφορες μορφές τουρισμού, η ανάπτυξη των οποίων επιδιώκεται σήμερα μέσα στα πλαίσια των εναλλακτικών λύσεων και είναι ένα θέμα το οποίο θα αναλυθεί παρακάτω, αποτελούσαν ήδη, πρακτικές των αρχαίων κοινωνιών.

Ο Ηρόδοτος, γεωγράφος και ιστορικός (480 – 421 π.Χ.), υπήρξε ένας από τους πρώτους «ταξιδιώτες – τουρίστες», ο οποίος κατά τη διάρκεια των μετακινήσεών του δε σταμάτησε να ενδιαφέρεται για τα ήθη, τα έθιμα, τη θρησκεία και τις τέχνες των τόπων που επισκέπτονταν. Ο επίσης γεωγράφος και ιστορικός Πausανίας, μέσα από την περιγραφή της Ελλάδας στις «Ελληνικές Αποδημίες» (150 π.Χ.) διαθέτει για χρήση των ταξιδιωτών έναν από τους πρώτους τουριστικούς οδηγούς.

¹¹ Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 172, Μ 2000, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

¹² Τσάρτας, 1996α, σελ. 341-351, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα

Ακόμη, οι Ολυμπιακοί Αγώνες (770 π.Χ.), οι οποίοι πραγματοποιούνταν κάθε τέσσερα χρόνια στην Ολυμπία, αποτελούσαν μια μορφή τουρισμού που συνδύαζε τη μετακίνηση με την ανακάλυψη και την περιπέτεια, αλλά και την προσήλωση των μετακινούμενων στις τοπικές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα.¹³

Κατά τον Μεσαίωνα, πραγματοποιούνταν ελάχιστες τουριστικές μετακινήσεις και κυρίως για επαγγελματικούς λόγους. Σημείο σταθμός στην εξέλιξη του τουρισμού αποτέλεσε η εφεύρεση της ατμομηχανής το 1822, που έκανε πιο συχνές τις μετακινήσεις μέσω τρένου, τα ατμόπλοια και τα υπερωκεάνια. Η ουσιαστική όμως, ανάπτυξη του τουρισμού πραγματοποιήθηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, κυρίως λόγω της αύξησης του βιοτικού επιπέδου, των εισοδημάτων, των τουριστικών καταλυμάτων, των ταξιδιωτικών πρακτορείων και της βελτίωσης στα μέσα μεταφοράς.¹⁴

Ιδιαίτερα το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα σημειώθηκε ταυτόχρονη ανάπτυξη του τουρισμού, τόσο ως δραστηριότητα, όσο και ως βιομηχανία. Τέλος, στα μέσα της δεκαετίας του '90 εκτιμάται ότι ο τουρισμός αποτελούσε τη μεγαλύτερη βιομηχανία του κόσμου.¹⁵

Ο τουρισμός συμβάλλει καθοριστικά στην ταχύρρυθμη οικονομική ανάπτυξη και στη δραστική μείωση της ανεργίας, τόσο στη χώρα μας, όσο και στις χώρες του εξωτερικού. Δεν είναι τυχαίο ότι συνεισφέρει περίπου το 18% του ΑΕΠ, αν ληφθούν υπόψη και οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις του, στο σύνολο της οικονομίας. Το σύνολο των εσόδων της χώρας μας από τον τουρισμό είναι μεγαλύτερο από το σύνολο της αξίας των εξαγωγών μας, τόσο προϊόντων όσο και υπηρεσιών, και καλύπτει περίπου το 40% του ελλείμματος του ισοζυγίου των εξωτερικών μας πληρωμών. Στον ελληνικό τουρισμό απασχολούνται άμεσα και έμμεσα περίπου 800.000 εργαζόμενοι, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων δραστηριοποιείται στην περιφέρεια και σε μικρού ή μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις.¹⁶ Επίσης, σύμφωνα με Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού το 2020 οι διεθνείς αφίξεις θα ξεπεράσουν το 1,5 δισεκατομμύριο τουρίστες.

¹³ Βαρβαρέσος Στέλιος, Τουρισμός, Οικονομικές Προσεγγίσεις, Εκδόσεις Προπομπός

¹⁴ Πανεπιστημιακές παραδόσεις καθηγητή Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Κυριακόπουλου.

¹⁵ Cooper, Fletcher, Gilbert, Sheperd, Wanhill, Tourism, Principles and Practice, second edition.

¹⁶ Εφημερίδα TTG GREECE & CYPRUS, Ελληνικός Τουρισμός. Νοέμβριος 2006, Τεύχος 41

1.4 Η σημασία του τουρισμού στην οικονομία

¹⁷Ο τουρισμός αποτελεί κλάδο οικονομικής δραστηριότητας με μεγάλο εύρος, ο οποίος παίζει καθοριστικό ρόλο σε διεθνές και εθνικό στερέωμα, στις αναπτυγμένες χώρες του πλανήτη.

Σε διεθνές επίπεδο, ο τουρισμός έχει δυο σημαντικά αποτελέσματα:

1. The Trade Effect – επίπτωση στον εμπορικό τομέα, που είναι χαρακτηριστικό της τουριστικής ζήτησης. Αν ο τουρίστας ταξιδεύει σε άλλες χώρες, η πράξη του προκαλεί το εμπόριο.
2. The Redistributive Effect – Οι τουρίστες συνήθως προέρχονται από χώρες με υψηλότερο εισόδημα από την χώρα προορισμού και ξοδεύουν χρήματα όταν κάνουν τις διακοπές σε αυτές τις χώρες. Έτσι γίνεται μεταφορά εισοδημάτων από τις πλούσιες χώρες σε χώρες με μικρότερο εισόδημα και αυξάνει το εθνικό εισόδημα των χωρών υποδοχής.

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους κύριους οικονομικούς κλάδους σε παγκόσμιο επίπεδο, η συμβολή του οποίου στα πλαίσια μιας εθνικής οικονομίας μετρείται από τον όγκο των συναλλαγματικών εισροών, από το βαθμό εξισορρόπησης του ισοζυγίου πληρωμών, την δημιουργία θέσεων εργασίας, την περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη.

Σε πολλά κράτοι, ο τουρισμός αποτελεί μια από τις σημαντικότερες συναλλαγματοφόρα πηγή τους (Ελλάδα). Το συνάλλαγμα που εισρέει μια χώρα από τον τουρισμό, καλύπτει σε πολλές περιπτώσεις ένα μεγάλο ποσοστό του παθητικού του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών τους. Με τον τουρισμό μπαίνει συνάλλαγμα στην χώρα και βοήθα στην ισοσκελίση του ισοζυγίου πληρωμών και αύξηση συναλλαγματικών διαθέσιμων στην εκάστοτε οικονομία του κράτους.

Ο τουρισμός παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη όλων των άλλων κλάδων της οικονομίας. Τα χρήματα που καταναλώνουν οι τουρίστες σε έναν τουριστικό προορισμό, μπαίνουν μέσω των τουριστικών επιχειρήσεων σε κλάδους της οικονομίας, για αγορά διαφορών προϊόντων. Με αποτέλεσμα ο τουρισμός να συμβάλει στην εθνική παραγωγή και στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ).

¹⁷ L. Lickorich, C. Jenkins, An Introduction in tourism, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα 1999, σελ. 63-64.

Η ανάπτυξη του τουρισμού σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, προκαλεί μια διεύρυνση των θέσεων εργασίας, παρόλο που αυτές έχουν τις περισσότερες φορές εφήμερο χαρακτήρα. Ο τουρισμός έχει επιδράσεις στην ενασχόληση στην υποδοχή, στις μεταφορές, στα καταλύματα, στα γραφεία ταξιδιών, στις δραστηριότητες αναψυχής, στους τουριστικούς οργανισμούς, στους χρηματοδοτικούς φορείς.

Ο τουρισμός μπορεί να εξασφαλίζει θέσεις εργασίας εκεί που συνήθως άλλοι κλάδοι της οικονομίας δεν μπορούν να δημιουργούν, για λόγους που έχουν σχέση με εξωτερικές οικονομίες του τόπου. Με τις καινούργιες θέσεις εργασίας, δημιουργούνται έσοδα για τον πληθυσμό των περιοχών που αναπτύσσεται, συμβάλουν στην αύξηση του εισοδήματος, σε περιφερειακό-τοπικό επίπεδο αλλά και για το κράτος. Ένα εξαρτημένο από τις τουριστικές ροές κράτος ή μια περιοχή υποδοχής, επηρεάζεται σημαντικά από την τουριστική δραστηριότητα, πάνω στην συνολική απασχόληση.

Ο τουριστικός κλάδος έχει σημαντική συμβολή στο Δημόσιο Τομέα. Οι συναλλακτικές πράξεις στο τουρισμό φέρνουν σημαντικά φορολογικά έσοδα στην τοπική αυτοδιοίκηση και στον κρατικό κουρβανά. Ένα μέρος από αυτά επιστρέφεται εκ μέρους της τοπικής αυτοδιοίκησης και του κράτους στους τουριστικούς τόπους με την μορφή κοινωνικών επενδύσεων.

Το τουριστικό προϊόν παίζει καθοριστικό ρόλο και στην περιφερειακή ανάπτυξη μιας χώρας. Υπάρχουν περιοχές όπου η φύση δεν επιτρέπει την ανάπτυξη της γεωργίας, βιομηχανίας, όποτε ο τουρισμός είναι η μόνη ρεαλιστική λύση. Ο τουρισμός είναι βασικός μοχλός της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής ανάπτυξης των χώρων του πλανήτη και ιδιαίτερα των αναπτυσσόμενων χώρων.

1.5 Τουριστικός σχεδιασμός

Ο τουριστικός σχεδιασμός έχει ως αντικείμενο τη διάγνωση αναπτυξιακών προβλημάτων και δυνατοτήτων, την πρόβλεψη εξελίξεων και τη ρύθμιση ποικίλων παραγόντων ενός αναπτυξιακού συστήματος, επιδιώκοντας συγκεκριμένες αλλαγές κατά τρόπο που προάγει ή αυξάνει συγκεκριμένα οφέλη (οικονομικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά) της αναπτυξιακής διαδικασίας.¹⁸

Ο *στρατηγικός σχεδιασμός* του τουρισμού εστιάζεται στην οριοθέτηση μακροπρόθεσμων αναπτυξιακών στόχων και των μέσων παρέμβασης (μέτρα

¹⁸ Κομίλης και Βαγιονής, ο.π, σελ. 28 Ν. 1999, «Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Προπομπός, Αθήνα

πολιτικής, προγράμματα κ.τ.λ.) για την υλοποίησή τους.¹⁹ Η διαδικασία τουριστικού σχεδιασμού, που βασικά δε διαφέρει από τις αντίστοιχες άλλων τομέων ή κλάδων, συναρτάται με τους στόχους και τύπους σχεδιασμού, το επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης ή την παρατηρούμενη διαχρονικά συνολική αναπτυξιακή διαδικασία ενός τόπου προορισμού και το πολιτικό περιβάλλον που διαμορφώνει το συνολικό σύστημα σχεδιασμού.²⁰

Ο τουριστικός τομέας αποτελείται από διάφορα συστατικά στοιχεία τα οποία πρέπει να αξιολογηθούν, να σχεδιαστούν κατάλληλα και να ενσωματωθούν στη συνολική διαδικασία του τουριστικού σχεδιασμού έτσι ώστε να επιτύχει η τουριστική ανάπτυξη του προορισμού. Για το σωστό σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη παράμετροι όπως:²¹

- Οι τουριστικοί πόροι μιας περιοχής, τα χαρακτηριστικά τους και οι δυνατότητες τουριστικής αξιοποίησής τους
- Οι διαθέσιμες τουριστικές υποδομές (δημόσιες ή ιδιωτικές)
- Οι γενικότερες (μη τουριστικές) υποδομές της περιοχής που μπορούν να επηρεάσουν την τουριστική προσφορά και την τουριστική ζήτηση.
- Οι υποδομές (τουριστικές και γενικές) που υπάρχουν στη ευρύτερη περιοχή (Νομό, Περιφέρεια, χώρα)
- Το είδος και το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών.
- Η αναγνώριση της παρούσας ή δυνητικής τουριστικής αγοράς και των γενικών ή ειδικών της προτιμήσεων
- Θεσμικά στοιχεία όπως εκπαίδευση του ανθρωπίνου δυναμικού στον τουριστικό κλάδο, marketing και προώθηση του τουριστικού προορισμού, οργανωτική δομή, μηχανισμοί των τουριστικών εγκαταστάσεων (π.χ. περιβαλλοντικοί έλεγχοι)

1.5.1 Τουριστικός προορισμός

Σαν τουριστικός προορισμός χαρακτηρίζεται ένας τόπος που δέχεται και φιλοξενεί τουρίστες κατά τη διάρκεια των διακοπών τους. Για να δεχθεί και να φιλοξενήσει

¹⁹ Κομίλης και Βαγιονής, ο.π, σελ. 30 Ν. 1999, «Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Προπομπός, Αθήνα

²⁰ Inskip, E 1991b, "Tourism planning: an integrated and sustainable development approach", J. Wiley and Sons, NY, USA

²¹ Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001, «Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», Κριτική, Αθήνα

τους τουρίστες πρέπει να διαθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά ή στοιχεία έλξης, τα ονομαζόμενα τουριστικά θέλγητρα, που είναι συνήθως ευνοϊκά φυσικά, κλιματολογικά, γεωγραφικά και οικονομικά στοιχεία, σημαντικά πολιτιστικά και κοινωνικά στοιχεία, αλλά, κυρίως, τα απαραίτητα ανθρωπογενή τουριστικά στοιχεία και την κατάλληλη τουριστική υποδομή στην ευρεία της έννοια, δηλαδή υποδομή που να εξυπηρετεί ολόκληρο το τουριστικό κύκλωμα.²²

Ο ορισμός που δίνεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού²³ είναι ο εξής: «Ως τουριστικός προορισμός χαρακτηρίζεται ένας τόπος στον οποίο ο τουρίστας διαμένει τουλάχιστον μια νύχτα. Περιλαμβάνει τουριστικούς πόρους, τουριστικά προϊόντα και υποστηρικτικές υπηρεσίες. Επιπλέον, χαρακτηρίζεται από διοικητικά σύνορα που ορίζουν τη διαχείρισή του καθώς και εικόνες και αντιλήψεις που επηρεάζουν το βαθμό της ανταγωνιστικότητάς του στην αγορά».

Οι τουριστικοί προορισμοί ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους κατατάσσονται σε διάφορες κατηγορίες. Η κρατούσα κατηγοριοποίηση στηρίζεται στο κριτήριο της γεωγραφικής τους ταυτότητας.²⁴ Έτσι, διακρίνουμε τους τουριστικούς προορισμούς που βρίσκονται σε παράκτιες περιοχές, σε ορεινές, σε αστικές, σε πολιτιστικές και σε φυσικές, που προστατεύονται άμεσα ή έμμεσα.²⁵

Σύμφωνα με τον Medlik, το πόσο σημαντική είναι μια γεωγραφική ενότητα ως τουριστικός προορισμός εξαρτάται από τρεις βασικούς παράγοντες: πόροι έλξης, ικανοποίηση από τουριστικές και υποστηρικτικές υπηρεσίες και ευκολία πρόσβασης.²⁶

Ένας τουριστικός προορισμός συνήθως χάνει την τουριστική του παραγωγικότητα από την άναρχη και απρογραμματίστη τουριστική ανάπτυξη, από τη συγκέντρωση, χρονικά και τοπικά, υπερβολικού τουριστικού βάρους, από την περιβαλλοντική του αλλοίωση και από την υπερεκμετάλλευσή του. Ενάντια σε αυτόν τον κίνδυνο της απαξίωσης του τουριστικού προορισμού, υιοθετήθηκε τα τελευταία χρόνια το δόγμα του αιεφόρου τουρισμού που αντιπροσωπεύει τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη,

²² Σφακιανάκης, 2000 σελ 23 «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

²³ World Tourism Organization, 2004, σελ. 8 "Indicators of sustainable development for tourism destinations: a guidebook", WTO

²⁴ Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 24 «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

²⁵ Commission of European Communities 1999, "Tourism and Environment in the context of Sustainable development", Environmental Resources Limited, London

²⁶ Βασιλειάδης, ο.π, σελ. 104 2003, «Η διοικητική και το μάρκετινγκ των τουριστικών προορισμών: μία βιώσιμη στρατηγική προσέγγιση των δραστηριοτήτων marketing-management», Σταμούλης, Αθήνα

ανάπτυξη που εξασφαλίζει την ικανότητα του τουριστικού προορισμού να παράγει εξακολουθητικά τα προϊόντα από τα οποία και χαρακτηρίστηκε σαν τουριστικός²⁷.

1.5.2 Τουριστικό προϊόν

Στη βιομηχανία του τουρισμού και των διακοπών, τα προϊόντα διακρίνονται σε δύο επίπεδα:

- Το συνολικό τουριστικό προϊόν, το οποίο αποτελείται από ένα συνδυασμό όλων των υπηρεσιών που καταναλώνει ο επισκέπτης. Το προϊόν αυτό είναι, συνήθως, ένα αμάγαλμα στοιχείων που προσφέρεται από ένα εύρος διαφορετικών επιχειρήσεων του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα.
- Τα ειδικά, κυρίως εμπορικά προϊόντα, που πάντοτε αποτελούν συστατικά στοιχεία του συνολικού τουριστικού προϊόντος, π.χ. τα ελκυστικά στοιχεία του προϊόντος, τα καταλύματα, οι μεταφορές και άλλες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που είναι στη διάθεση των επισκεπτών, όπως η ενοικίαση αυτοκινήτων.

Σύμφωνα με τον Middleton²⁸ το συνολικό τουριστικό προϊόν ορίζεται ως ένα «σύνολο ή πακέτο απτών και μη στοιχείων, βάσει των δραστηριοτήτων που διατίθενται στον προορισμό». Τα στοιχεία που εμπεριέχονται στο «σύνολο» μπορούν, και πρέπει, να σχεδιαστούν και να συνυπάρξουν με διάφορους τρόπους προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των καταναλωτών.

Ο Gunn ορίζει²⁹ το τουριστικό προϊόν ως μια σύνθετη καταναλωτική εμπειρία που προκύπτει από τη χρήση πολλαπλών υπηρεσιών από την πλευρά των τουριστών. Από τον παραπάνω ορισμό συμπεραίνουμε ότι το τουριστικό προϊόν περιλαμβάνει από “χειροπιαστά” αγαθά και φυσικά αντικείμενα, που προσφέρονται για κατανάλωση στην τουριστική αγορά, μέχρι άυλα αγαθά, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της τουριστικής εμπειρίας.

1.5.3 Τουριστικοί πόροι

Οι πόροι τουριστικής έλξης, που συγκροτούν τη βάση της τουριστικής ανάπτυξης, αναφέρονται στο σύνολο των στοιχείων εκείνων που προσελκύουν τους ταξιδιώτες.

²⁷ Σφακιανάκης, ο.π, σελ.24 «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

²⁸ Middleton, ο.π, σελ.152 V.T.C 2004, «Τουριστικό μάρκετινγκ: για βιώσιμη ανάπτυξη», Κριτική, Αθήνα

²⁹ Gunn, C.A 1988, Tourism Planning, 2nd ed. Taylor & Francis, NY, USA

Στοιχεία που συναρτώνται, αφενός με ολόκληρο το πλέγμα υποδομών, ανωδομών και υπηρεσιών, ή το σύνολο των προϊόντων τουριστικής κατανάλωσης, αφετέρου με τις ποικίλες δραστηριότητες (πολιτιστικές, αναψυχής, αθλητισμού, επιστημονικού χαρακτήρα, κ.τ.λ.) αλλά και εμπειρίες που αποκτούν οι τουρίστες, αξιολογούν και διαβιβάζουν σε άλλους.

Η χρήση ορθών ή δόκιμων μεθόδων ανάλυσης και ταξινόμησης των τουριστικών πόρων μαζί με την ακριβή αποτίμηση ή αξιολόγηση του δυναμικού τους (potential) για ανάπτυξη αποτελούν τμήμα της διαδικασίας τουριστικού σχεδιασμού και σημαντική εισροή για τη διαμόρφωση εναλλακτικών σχεδίων ή ενός ολοκληρωμένου αναπτυξιακού σχεδίου ή προγράμματος.³⁰

Μέσα από τη διαδικασία καταγραφής των τουριστικών πόρων αναγνωρίζονται οι κύριοι τουριστικοί πόροι – αυτοί που έλκουν περισσότερο τους τουρίστες να επισκεφτούν την περιοχή – και οι δευτερεύοντες τουριστικοί πόροι – που συμπληρώνουν τους κύριους πόρους και κάνουν τους τουρίστες να επιμηκύνουν τη διαμονή τους στον προορισμό.³¹ Στα πλαίσια της τοπικής τουριστικής ανάπτυξης, οι τουριστικοί πόροι επιβάλλεται να καταγραφούν και να αξιοποιηθούν από τους κατεξοχήν διαχειριστές τους, που είναι οι τοπικοί φορείς.³²

Οι πόροι έλξης και τα θέλγητρα ενός τουριστικού προορισμού πρέπει να είναι εθνικώς ή διεθνώς αναγνωρίσιμα και ανταγωνιστικά, έτσι ώστε να καταφέρει ο τουρισμός να συνεισφέρει σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Η ανταγωνιστικότητα των πόρων του τουριστικού προορισμού είναι ακόμη πιο σημαντική για τις νησιωτικές περιοχές, λόγω του μικρούς τους μεγέθους και της δυσκολίας πρόσβασης³³.

Είναι φανερό ότι το φυσικό περιβάλλον και η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου μπορούν να αποτελέσουν συγκριτικό πλεονέκτημα στα πλαίσια του εσωτερικού και του διεθνούς τουριστικού ανταγωνισμού. Ως εκ τούτου, επιβάλλεται ακόμα

³⁰ Κομίλης και Βαγιονής, ο.π, σελ. 163 Ν. 1999, «Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Προπομπός, Αθήνα

³¹ World Tourism Organization, ο.π, σελ. 47 1998, “Guide for local authorities on developing sustainable tourism”, WTO

³² Βαρβαρέσος, ο.π, σελ.26 Σ 1999, «Τουριστική ανάπτυξη και διοικητική αποκέντρωση», Προπομπός, Αθήνα

³³ Chen, C.M, Chen S.H. and Lee H.T 2011, “The destination competitiveness of Kinmen’s tourism industry: exploring the interrelationships between tourist perceptions, service performance, customer satisfaction and sustainable tourism”, Journal of Sustainable Tourism, Vol. 19, No. 2, pp 247-264

περισσότερο, σήμερα, η προστασία των ευπαθών οικοσυστημάτων και της εγκαταλειμμένης, συχνά, πολιτιστικής κληρονομιάς.³⁴

1.6 Παγκόσμιος Τουρισμός - Τελευταίες εξελίξεις και τάσεις

Σήμερα ο τουριστικός κλάδος αποτελεί ένα τεράστιο φαινόμενο, ο οποίος παρουσίασε τις τελευταίες δεκαετίες μια ταχύτατη ανάπτυξη, μια εξάπλωση σε πολλές χώρες και μια κοινωνική αποδοχή σε ολόκληρο το παγκόσμιο γίνεσθαι.

Από το 1950, ο τουρισμός αντιπροσωπεύει ένα από τους τομείς της παγκοσμίας οικονομίας που παρουσιάζει την γρηγορότερη ανάπτυξη. Οι συνολικές Παγκόσμιες αφίξεις αυξήθηκαν κατά 4,3% μεταξύ του 1989 και 1998. Ο τουρισμός, ο οποίος αντιπροσωπεύει το 10-12% του Παγκόσμιου Ακαθάριστου Προϊόντος, αποτελεί έναν από τους βασικούς τομείς της οικονομίας, με επιπτώσεις στην κοινωνία, αλλά και στο περιβάλλον.

Σύμφωνα με την έρευνα-μελέτη “Tourism 2020 Vision “ του World Tourism Organization, θα συνεχιστεί και στον μέλλον η ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι προβλέψεις δείχνουν ότι συνολικά οι παγκόσμιες αφίξεις των τουριστών θα διπλασιαστούν μεταξύ του 2000 και 2020. Όμως η αύξηση των τουριστών δεν θα είναι σε όλες τις περιοχές του κόσμου ίδια.

Στο Πίνακα 1.1 βλέπουμε ότι η Ευρώπη θα συνεχίζει να έχει και το 2010 και το 2020 τον μεγαλύτερο αριθμό αφίξεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 2010, σύμφωνα με αυτές τις προβλέψεις, οι τουριστικές αφίξεις της Ευρώπης θα είναι 527,3 εκατομμύρια τουρίστες και το 2020 θα φτάσουν στα 717 εκατομμύρια τουρίστες. Αλλά, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των αφίξεων της Ευρώπης θα είναι 3%, ο μικρότερος όλων των υπολοίπων περιοχών του κόσμου. Ο μεγαλύτερος μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης θα έχει η περιοχή της Ανατολικής Ασίας με 7,7 % για την περίοδο 2000-2010 και 7,4 % για το 2010-2020. Σε ότι αφορά το μερίδιο αγοράς, αυτό θα μειωθεί για την Ευρώπη και θα είναι 45,9% το 2020.

³⁴ Βαρβαρέσος, ο.π, σελ. 87 Σ 1999, «Τουριστική ανάπτυξη και διοικητική αποκέντρωση», Προπομπός, Αθήνα

Πίνακας 1.1. Προβλέψεις εισερχόμενου τουρισμού Διεθνές τουριστικές αφίξεις κατά περιοχή υποδοχής

	Προβλέψεις (000.000)					
	1985	1990	1995	2000	2010	2020
ΣΥΝΟΛΟ	327.1	457.2	565.4	667.7	1.006.4	1.561.1
Αφρική	9.7	15.0	20.2	27.4	47.0	77.3
Αμερική	64.3	92.8	108.9	130.2	190.4	282.3
Ανατολική Ασία	31.1	54.6	81.4	92.9	195.2	397.2
ΕΥΡΩΠΗ	212.0	282.7	338.4	393.4	527.3	717.0
Μέση Ανατολή	7.5	9.0	12.4	18.3	35.9	68.5
Νότια Ασία	2.5	3.2	4.2	5.5	10.6	18.8
Intraregional	266.3	377.5	464.1	544.1	790.9	1.183.3
Long-Haul	60.8	79.8	101.3	123.7	215.5	377.9

ΜΕΡΙΔΙΟ ΑΓΟΡΑΣ						
	1985	1990	1995	2000	2010	2020
ΣΥΝΟΛΟ	100	100	100	100	100	100
Αφρική	3.0	3.3	3.6	4.1	4.7	5.0
Αμερική	19.7	20.3	19.3	19.5	18.9	18.1
Ανατολική Ασία	9.5	11.9	14.4	13.9	19.4	25.4
ΕΥΡΩΠΗ	64.8	61.8	59.8	58.9	52.4	45.9
Μέση Ανατολή	3.3	2.0	2.2	2.7	3.6	4.4
Νότια Ασία	0.8	0.7	0.7	0.8	1.1	1.2
Intraregional	81.4	82.6	82.1	81.5	78.6	75.8
Long-Haul	18.6	17.4	17.9	18.5	21.4	24.2

ΜΕΣΟΣ ΕΤΗΣΙΟΣ ΡΥΘΜΟΣ ΑΥΞΗΣΗΣ %						
(ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΣΥΝΟΛΙΚΑ)						
	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2020
ΣΥΝΟΛΟ	6.9	4.3	4.1	3.4	4.2	4.5
Αφρική	9.0	6.1	5.5	6.3	5.6	5.1
Αμερική	7.6	3.3	3.9	3.6	3.9	4.0
Ανατολική Ασία	11.9	8.3	6.5	2.7	7.7	7.4
ΕΥΡΩΠΗ	5.9	3.7	3.0	3.1	3.0	3.1

Μέση Ανατολή	3.7	6.6	7.1	8.1	7.0	6.7
Νότια Ασία	4.8	5.9	6.2	5.7	6.7	5.8

Πηγή: WTO, Tourism 2020 Vision, vol 4, σελ..35

Στον Πίνακα 1.2 παρατηρούμε ότι η περιοχή στην οποία κατατάσσεται η Ρουμανία (Κεντρική- Ανατολική Ευρώπη), θα έχει τα επόμενα χρόνια τις μεγαλύτερες τουριστικές αφίξεις. Προβλέπεται αυτές οι αφίξεις να φτάσουν το 2020 στα 223,3 εκατομμύρια τουρίστες. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των αφίξεων της Κεντρικής- Ανατολικής Ευρώπης θα είναι 4,6%, για την περίοδο 2000-2020. Αυτή η περιοχή θα έχει τον μεγαλύτερο ρυθμό αύξησης από τις περιοχές της Ευρώπης, ενώ για την περιοχή της Νότιας και Δυτικής Ευρώπης προβλέπεται μόνο 2% ετήσιος ρυθμός αύξησης, ο οποίος θα είναι ο μικρότερος στην Ευρώπη. Σε ότι αφορά το μερίδιο αγοράς, βλέπουμε ότι η Κεντρική- Ανατολική Ευρώπη θα έχει μια συνεχή αύξηση και θα κατακτήσει και εδώ την πρώτη θέση στην Ευρώπη, με 31,1% μερίδιο αγοράς το 2020.

Πίνακας 1.2. Προβλέψεις εισερχομένου τουρισμού Διεθνές τουριστικές αφίξεις στην Ευρώπη κατά περιοχή υποδοχής

	ΠΡΟΒΛΕΨΗ					
	1985	1990	1995	2000	2010	2020
ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΠΗΣ	212.0	282.7	338.4	393.4	527.3	717.0
ΒΟΡΕΙΑ	24.2	29.1	37.6	44.8	65.1	96.6
ΔΥΤΙΚΗ	85.2	113.8	116.7	126.1	152,1	185.2
ΚΕΝΤΡΙΚΗ/ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ	26.8	43.8	78.9	90.2	141.8	223.3
ΝΟΤΙΑ	71.5	88.6	93.7	117.5	145.2	177.0
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ	4.3	7.4	11.4	14.9	23.2	34.8
Intraregional	178.1	247.2	298,1	349.2	459.2	608.7
Long - Haul	34.0	35.5	40.3	44.2	68.1	108.3
	ΜΕΡΙΔΙΟ ΑΓΟΡΑΣ (%)					

ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΠΗΣ	100	100	100	100	100	100
ΒΟΡΕΙΑ	11.4	10.3	11.1	11.4	12,3	13.5
ΔΥΤΙΚΗ	40.2	40.3	34.5	32.1	28.8	25.8
ΚΕΝΤΡΙΚΗ/ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ	12.6	15.5	23.3	22.9	26.9	31.1
ΝΟΤΙΑ	33.7	31.3	27.7	29.9	27.5	24.7
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ	2.0	2.6	3.4	3.8	4.4	4.9
Intraregional	84.0	87.4	88.1	88,8	87.1	84.9
Long - Haul	16.0	12.6	11.9	11.2	12.9	15.1
	ΜΕΣΟΣ ΕΤΗΣΙΟΣ ΡΥΘΜΟΣ ΑΥΞΗΣΗΣ (%) (ΣΥΒΟΛΙΚΗ ΠΡΟΒΛΕΨΗ)					
	1985- 1990	1990- 1995	1995- 2000	2000- 2005	2005- 2010	2010- 2020
ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΠΗΣ	5.9	3.7	3.0	3.1	3.0	3.1
ΒΟΡΕΙΑ	3.7	5.3	3.8	3.5	3.8	4.0
ΔΥΤΙΚΑ	6.0	0.5	1.9	1.6	1.9	2.0
ΚΕΝΤΡΙΚΗ/ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ	10.4	12.5	4.2	2,7	4.6	4.6
ΝΟΤΙΑ	4.4	1.1	2.6	4.6	2.1	2.0
ΝΟΤΙΑ-ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ	11.7	9.0	4.6	5.5	4.5	4.2
Intraregional	6.8	3.8	2.9	3.2	2.8	2.9
Long -Haul	Q.9	2.6	4.0	1.9	4.4	4.7

Πηγή: WTO, Tourism 2020 Vision, vol 4, Europe, σελ 37

Τους μεγαλύτερους μέσους ετήσιους ρυθμούς ανάπτυξης θα έχουν η Κροατία με 8.4%, η Ρωσία με 6,8%, η Σλοβενία με 6,0%, η Τουρκία με 5,5% , η Βουλγαρία και η Ρουμανία με 4,6%.

Πίνακας 1.3. Προβλέψεις διεθνών τουριστικών αφίξεων κατά περιοχή υποδοχή και χώρες προορισμούς

	Πρόβλεψη		Μερίδιο αγοράς	Μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης 1995-2020	
	1995	2020		1995	2020
ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΠΗ	338.4	17	100	100	3
ΒΟΡΕΙΑ	37.6	96.6	11.1	13.5	3.8
ΔΥΤΙΚΗ	116.7	185.2	34.5	25.8	1.9
ΚΕΝΤΡΙΚΗ / ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ	78.9	223.3	23.3	31.1	4.2
Ρωσία	9.3	48	2.7	6.7	6.8
Τσεχία	16.5	44	4.9	6.1	4
Ουγγαρία	20.7	24.7	6.1	3.5	0.7
Βουλγαρία	3.5	10.6	1	1.5	4.6
Ρουμανία	2.8	8.5	0.8	1.2	4.6
ΝΟΤΙΑ	93.7	177	27.7	24.7	2.6
Ισπανία	38.8	73.9	11.5	10.3	2.6
Ιταλία	31.1	52.5	9.2	7.3	2.1
Ελλάδα	10.1	17.1	3	2.4	2.1
Πορτογαλία	9.5	16	2.8	2.2	2.1
Κροατία	1.3	10	0.4	1.4	8.4
Σλοβενία	0.7	3.1	0.2	0.4	6
Μάλτα	1.1	1.8	0.3	0.3	2
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ	11.4	34.8	3.4	4.9	4.6
Τουρκία	7.1	27	2.1	3.8	5.5
Ισραήλ	2.2	3.9	0.7	0.5	2.3
Κύπρος	2.1	3.9	0.6	0.5	2.5

Πηγή: WTO, Tourism 2020 Vision, vol 4, Europe, σελ 65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο τουρισμός στην Ελλάδα

2.1. Το τουριστικό δυναμικό της Ελλάδας

Η διαφορετική δομή του εδάφους της Ελλάδας, η νησιωτικότητα και η ιστορία του Ελληνικού λαού, είναι σημαντικοί παράγοντες που κάνουν την Ελλάδα να είναι μια χώρα με ένα πολύπλοκο και σπουδαίο τουριστικό δυναμικό, το οποίο είναι διεθνώς αναγνωρισμένο.

Μεταξύ των χώρων της Ευρώπης, η Ελληνική επικράτεια διαθέτει πλούσιους και πολύμορφους πόρους, οι οποίοι κάνουν την χώρα να έχει μεγάλη δυνατότητα για το τουρισμό. Αυτό το σημαντικό τουριστικό δυναμικό περιλαμβάνει διαφορές και θεαματικές μορφές του ανάγλυφου, γραφικά τοπία, αρμονικά σκορπισμένα σε όλη την επιφάνεια της χώρας, ιαματικά νερά, ένα κλίμα ευνοϊκό για το τουρισμό για όλη την διάρκεια του χρόνου, πλούσια χλωρίδα, αρχιτεκτονικά και ιστορικά μνημεία.

Το τουριστικό δυναμικό της Ελλάδας έχει εξαιρετική αξία και μπορεί να ικανοποιεί διαφορές ανάγκες των ξένων και εγχώριων τουριστών. Η Ελλάδα, λόγω της τοποθεσίας της, εξασφαλίζει την σύνδεση μεταξύ των χώρων από τρεις ηπείρους.

Η Ελλάδα αποτελείται από ένα μεγάλο ηπειρωτικό τμήμα, το νότιο άκρο των Βαλκανίων, το οποίο ενώνεται με την πρώην ηπειρωτική Πελοπόννησο με τον Ισθμό της Κορίνθου, αφού η Πελοπόννησος μετά την κατασκευή της διώρυγας της Κορίνθου είναι στην πραγματικότητα νησί. Η χώρα περικλείεται από το Ιόνιο, το Αιγαίο, το Λιβυκό και το Λύκιο Πέλαγος. Το Αιγαίο περιέχει πολυάριθμα νησιά, ανάμεσά τους την Εύβοια, τη Λέσβο, τη Ρόδο και τα νησιωτικά συμπλέγματα των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων, ενώ νότια βρίσκεται η Κρήτη, το μεγαλύτερο νησί της Ελλάδας και το πέμπτο μεγαλύτερο της Μεσογείου. Νότια της Κρήτης είναι η Γαύδος, το νοτιότερο σημείο της Ελλάδας και της Ευρώπης. Τα κυριότερα νησιά του Ιονίου είναι η Κέρκυρα, η Κεφαλλονιά, η Λευκάδα και η Ζάκυνθος. Νοτιοανατολικά, μεταξύ Ρόδου και Καστελόριζου, εκτείνεται το Λύκιο Πέλαγος.

Παρόλο της διαφοροποίησης του ανάγλυφου και της γεωλογικής δομής της χώρας, το έδαφος της Ελλάδας δεν είναι ομοιόμορφο λόγω της νησιωτικότητας. Οι μεγάλες μορφές του ανάγλυφου: τα βουνά, οι λόφοι, τα οροπέδια, οι πεδιάδες, τα νησιά είναι αρμονικά και συμμετρικά σκορπισμένα σε όλο το έδαφος της χώρας. Επίσης, το κλίμα, χαρακτηρίζεται από το μεσογειακό τύπο του εύκρατου κλίματος και έχει ήπιους υγρούς χειμώνες και ζεστά ξηρά καλοκαίρια.

Διάσημες τουριστικές περιοχές της Ελλάδας στο εξωτερικό θεωρούνται η Αθήνα, η Αρχαία Ολυμπία, οι Δελφοί, οι Μυκήνες και άλλες περιοχές με αρχαιολογικό ενδιαφέρον, πόλεις όπως το Ναύπλιο και η Θεσσαλονίκη, η Χαλκιδική, η Λέσβος (Μυτιλήνη), τα Ιόνια νησιά, όπως η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος, οι Κυκλάδες, όπως η Μύκονος, η Σαντορίνη και η Πάρος καθώς επίσης και άλλα νησιά του Αιγαίου όπως η Ρόδος και η Κρήτη. Προορισμοί που είναι δημοφιλείς κυρίως για χειμερινές διακοπές είναι το Μέτσοβο, τα Ζαγοροχώρια, το Καρπενήσι, τα Τρίκαλα Κορινθίας, η Αράχοβα, τα Καλάβρυτα και περιοχές της Αρκαδίας κ.α. Η Ελλάδα διαθέτει 19 χιονοδρομικά κέντρα, όλα στην ηπειρωτική χώρα. Στην Ελλάδα επίσης υπάρχει και θρησκευτικός τουρισμός και κάποιοι διάσημοι προορισμοί του είναι το Άγιο Όρος, η Τήνος, η Πάτμος, τα Μετέωρα και η Αγία Θεοδώρα Βάστα που συνδυάζουν το θρησκευτικό ενδιαφέρον με το φυσικό περιβάλλον.

Οι δύο κύριες πύλες εισόδου των επισκεπτών στην Ελλάδα είναι ο Διεθνής Αερολιμένας Αθηνών «Ελευθέριος Βενιζέλος» με ετήσια επιβατική κίνηση 15 εκατομμύριων και ο (οδικός) Συνοριακός Σταθμός Ευζώνων με ετήσια επιβατική κίνηση 6 εκατομμύριων. Όλα αυτά είναι σημαντικοί πόροι, οι οποίοι ενθαρρύνουν διάφορες τουριστικές δραστηριότητες.

Το φυσικό περιβάλλον της Ελλάδας είναι ένα βασικό και σχεδόν σταθερό στοιχείο της τουριστικής προσφοράς, το οποίο παίζει καθοριστικό ρόλο και επηρεάζει το μέγεθος, την δομή και τις κατευθύνσεις της τουριστικής δραστηριότητας σε όλη την χώρα ή σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

Έκτος από το φυσικό τουριστικό δυναμικό, η Ελλάδα διαθέτει και ένα σημαντικό ανθρωπινό τουριστικό δυναμικό. Η Ελλάδα διαθέτει ένα πλούσιο θησαυρό από αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία, αρχιτεκτονικά μνημεία και έργα τέχνης, μια ανεκτίμητη εθνογραφική και λαογραφική κληρονομιά.

Όλα αυτά δείχνουν την εξέλιξη και ανάπτυξη του πολιτισμού και της κουλτούρας του Ελληνικού λαού. Από δω βγαίνει και ένα βασικό χαρακτηριστικό του Ελληνικού τουρισμού – σε μια περιορισμένη έκταση μπορεί να έχουμε πολλές μορφές τουρισμού. Πολλά από τα νέα οικοδομήματα αποτελούν πραγματικά τουριστικά θέρετρα. Η τέχνη – οικονομική πρόοδος, η ανάπτυξη της επιστήμης, του πολιτισμού και της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, επιτρέπουν την ανάπτυξη των εξωτερικών σχέσεων, αυξάνοντας το ενδιαφέρον των ξένων για να επισκεφτούν την χώρα.

2.2. Η Εξέλιξη του τουρισμού της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια

Μεταξύ των χωρών της Ευρώπης, η Ελλάδα έχει το πιο σημαντικό τουριστικό δυναμικό, ανώτερο από αυτό που διαθέτουν οι χώρες τις περιοχής των βαλκανίων. Όμως η έλλειψη μιας κατάλληλης πολιτικής για την αξιοποίηση του τουριστικού δυναμικού που διαθέτει, την έχει βάλει σε μια κατώτερη θέση στο ευρωπαϊκό στερέωμα. Παρόλο που η Ελλάδα είναι μια χώρα με ένα σπουδαίο τουριστικό δυναμικό, εξαιτίας μιας ακατάλληλης έως ανύπαρκτης στρατηγικής στο τομέα του τουρισμού και της έλλειψης των απαιτούμενων κεφαλαίων για επενδύσεις, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, έχει ένα τουρισμό της επιβίωσης.

Στην Ελλάδα που έχει ήδη αναπτυχθεί ο τουρισμός από την εποχή του μεσοπολέμου, εξελίχθηκε μεταπολεμικά ο μαζικός τουρισμός, σαν κατ' εξοχή συντελεστής γενικότερης ανάπτυξης, μια και κάλυψε μακροχρόνια ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών και σε μεγάλο μέρος χρηματοδότησε την εισαγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών.

Η τουριστική πολιτική της χώρας μας, όπως εκφράστηκε στα πενταετή προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης 1960-1964 και 1968-1972, στόχευε κύρια στην επιδίωξη της αριστοποίησης των συναλλαγματικών εισροών, όπως :

- α)** καλυτέρευση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών
- β)** δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε περιοχές με υψηλό ποσοστό υποαπασχόλησης, με σκοπό την ανακοπή της εσωτερικής μετανάστευσης
- γ)** την εξισορρόπηση των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ των διαφόρων περιοχών.

Αντίθετα το σχέδιο οικονομικής ανάπτυξης 1978-1982, σαν κύρια επιδίωξη της τουριστικής πολιτικής έθεσε την μεγιστοποίηση των θετικών επιπτώσεων που δέχεται και προκαλεί ο τουρισμός σαν γενικότερος κλάδος της οικονομίας και των επιδράσεων του σε μεγέθη, όπως το εισόδημα και η απασχόληση σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

Τέλος, το πενταετές πρόγραμμα 1983-1987, θέτει σαν βασικές επιδιώξεις πολιτικής:

- α.** την αύξηση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού μας προϊόντος
- β.** την αναβάθμιση των προσφερόμενων υπηρεσιών και την παροχή κινήτρων για ανάπτυξη ανεκμετάλλευτων πηγών τουριστικού ενδιαφέροντος
- γ.** την χωροταξική ανακατανομή της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς

δ. την άμβλυνση της εποχικότητας με προώθηση νέων μορφών τουρισμού, όπως χειμερινού, θαλάσσιου, θεραπευτικού και αθλητικού, και

ε. την ανάπτυξη του εσωτερικού και κοινωνικού τουρισμού

Θεμελιακούς στόχους πολιτικής θα αποτελέσουν η αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου, η διοικητική και περιφερειακή αναδιοργάνωση της υπηρεσίας, η ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης στον προγραμματισμό και τον έλεγχο της τουριστικής πολιτικής, η προώθηση της εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εργαζομένων στον τουριστικό κλάδο για επαρκή επάνδρωση της ξενοδοχειακής και επισιτιστικής βιομηχανία³⁵. Την δεκαετία του '70, η Ελλάδα αποτελούσε ένα πετυχημένο τουριστικό προορισμό, στα επόμενα χρόνια η Ελληνική τουριστική βιομηχανία γνώρισε μια περίοδο ανάπτυξης.

Ο τουρισμός στην Ελλάδα είναι παράγοντας ισορροπίας της οικονομίας στην χώρα, ο τουρισμός έγινε ένα στοιχείο της ανισορροπίας της εθνικής οικονομίας. Εξαιτίας της κρίσης και τον τρόπο που αντιλαμβάνονταν οι οικονομικές προτεραιότητες, τα επενδυτικά κεφαλαία για το τουρισμό έχουν εντελώς σταματήσει την τελευταία πενταετία.

Ο βαθύς ληθαργικός βαθμός της ανάπτυξης στον τομέα του τουρισμού τον αποδεικνύει και ο τρόπος με τον οποίο ανεγείρονται ή ανακαινίζονται οι ξενοδοχειακές μονάδες. Έτσι, έργα, τα οποία θα μπορούσαν να είναι έτοιμα μέσα σε 1-2 χρόνια, δεν έχουν ολοκληρωθεί εδώ και 7-8 χρόνια. Όλα αυτά δημιούργησαν σημαντικές οικονομικές και υλικές ζημιές για τις τουριστικές μονάδες. Η εικόνα που παρουσιάζεται στο εξωτερικό για την χώρα, είναι μια ανικανότητα στην οργάνωση στο τομέα του τουρισμού.

Η Ελλάδα ως προς τις αφίξεις κατατάσσεται στην 17η θέση στην παγκόσμια κατάταξη με καλύτερη χρονιά το 2011, όπου κατέφθασαν στην χώρα μας 16,4 εκατ. τουρίστες. Στην 1η θέση βρίσκεται η Γαλλία με επίσης καλύτερη χρονιά το 2011, 81,4 εκατ. αφίξεις. Στην 2η θέση βρίσκονται οι Η.Π.Α με 62,7 εκατ. αφίξεις. Στην 3η θέση βρίσκεται η Κίνα με 57,6 εκατ. αφίξεις και στη 4η βρίσκεται η Ισπανία με τις μεγαλύτερες αφίξεις να πραγματοποιούνται το 2007, 58,7 εκατ. έναντι του 2011 και του 2012 που οι αφίξεις έφτασαν τα 56,7 εκατ. και 57,7 εκατ. αντίστοιχα. Παρατηρούμε ότι η Τουρκία βρίσκεται στη 6η θέση αφήνοντας πίσω παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς όπως η Γερμανία, το Ην. Βασίλειο, η Ελλάδα, η Σαουδική

³⁵ Σταύρος, Λ., Σ. «Η ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα την περίοδο 1969-82» Σταύρος Σπύρος Λ

Αραβία. Σημειώνει μία σταθερή ανοδική πορεία φτάνοντας το 2011 τα 29,3 εκατ. αφίξεις και το 2012 τα 35,7 εκατ. αφίξεις. Είναι από τις λίγες χώρες που μπήκαν δυναμικά στην «αγορά» του παγκόσμιου τουρισμού και σημείωσαν μια σταθερή αυξητική πορεία χωρίς σημαντικές διακυμάνσεις³⁶.

2.3. Συμμετοχή του τουρισμού στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν

Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) είναι το σύνολο όλων των προϊόντων και αγαθών που παράγει μια οικονομία εκφρασμένο σε χρηματικές μονάδες. Με άλλα λόγια είναι η συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών (υλικών και άυλων) που παρήχθησαν εντός μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους, ακόμα και αν μέρος αυτού παρήχθη από παραγωγικές μονάδες που ανήκουν σε κατοίκους του εξωτερικού.

Θεωρούμε ότι είναι σωστό να αναφερθούμε στην σπουδαιότητα του τουρισμού στην ελληνική οικονομία. Η συμμετοχή του τουρισμού στο ΑΕΠ για το έτος 2008 είναι 16,8%. Οι θέσεις εργασίας που καταλαμβάνουν οι εργαζόμενοι στην τουριστική βιομηχανία είναι 854.400 δηλαδή το 18,7% του συνόλου των εργαζομένων, ενώ προβλέπεται ότι ο τουρισμός μπορεί μέχρι το 2019 να απασχολεί 360.000 άτομα καλύπτοντας το 100% των ανέργων του 2008. Συγκρίνοντας τον σε παγκόσμιο επίπεδο και σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού το 2008 η Ελλάδα καταλαμβάνει την 16η θέση ως προς τις αφίξεις, την 12η θέση ως προς τις εισπράξεις ενώ σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ την 24η θέση μεταξύ 133 χωρών στο Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας ενώ στον Γενικό Δείκτη Ανταγωνιστικότητας την 67η θέση. Στοιχεία, που αποκαλύπτουν πως η Ελλάδα έχει και την δύναμη και τις κατάλληλες υποδομές να βρίσκεται σε υψηλές θέσεις στην παγκόσμια ανταγωνιστικότητα.

Το 2009 ο τουρισμός συμμετέχει στο ΑΕΠ με 15,9% ενώ απασχολεί 789.600 εργαζομένους δηλαδή το 17,7% του συνόλου των εργαζομένων. Σε παγκόσμιο επίπεδο κατέχει την 16η θέση ως προς τις αφίξεις, την 15η θέση ως προς τις εισπράξεις την 24η θέση ανάμεσα σε 133 χώρες στο Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας ενώ στον Γενικό Δείκτη Ανταγωνιστικότητας την 71η θέση (σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού και του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ).

³⁶ 3- ΣΕΤΕ, στοιχεία Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού(Παγκόσμιο Τουριστικό Βαρόμετρο, Σεπτέμβριος 2012)

Το 2010 συμμετέχει στο ΑΕΠ με ποσοστό 16% και απασχολεί 786.000 εργαζομένους, δηλαδή το 17,8% του συνόλου των εργαζομένων. Σε παγκόσμιο επίπεδο κατέχει την 17η θέση ως προς τις αφίξεις, την 21η θέση ως προς τις εισπράξεις την 29η θέση ανάμεσα σε 133 χώρες στο Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας και την 83η θέση στο Γενικό Δείκτη Ανταγωνιστικότητας.

Το 2011 ο τουρισμός συμμετέχει στο ΑΕΠ με ποσοστό 15,8% ενώ απασχολεί 720.600 δηλαδή 17,6% του συνόλου των εργαζομένων. Σε παγκόσμιο επίπεδο κατέχει την 17η θέση ως προς τις αφίξεις, την 19η θέση ως προς τις εισπράξεις, την 29η θέση ανάμεσα σε 133 χώρες στο Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας ενώ στον Γενικό Δείκτη Ανταγωνιστικότητας κατέχει την 90η θέση. Το 2012 ο τουρισμός συμμετέχει στο ΑΕΠ με ποσοστό 16,4% και απασχολεί 688.800 εργαζομένους, δηλαδή το 18,3% του συνόλου των εργαζομένων. Σε παγκόσμιο επίπεδο βρίσκεται στην 17η θέση ως προς τις αφίξεις, στην 23η θέση ως προς τις εισπράξεις, την 32η θέση ανάμεσα σε 133 χώρες στο Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας και την 96η θέση στο Γενικό Δείκτη Ανταγωνιστικότητας.³⁷

2.4. Εισροή συναλλάγματος από τον τουρισμό

Κύριος παράγοντας στην άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής αποτελεί η ακολουθούμενη φορολογική πολιτική. Το κράτος αντλεί έσοδα από πολλές κατηγορίες φόρων σε φυσικά, αλλά και νομικά πρόσωπα, όπως ο φόρος εισοδήματος, οι φόροι κατανάλωσης, αλλά και οι φόροι που επιβάλλονται στα διάφορα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας. Στην ενότητα αυτή εξετάζεται η επίδραση του τουριστικού προϊόντος στα έσοδα από φόρους που συνδέονται με την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, όπως αυτοί αποτυπώνονται στον πίνακα εισροών-εκροών της ελληνικής οικονομίας.

Οι φόροι αυτοί σχετίζονται με την έμμεση φορολογία (ΦΠΑ, φόροι και δασμοί επί των προϊόντων που εισάγονται και Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης) που καταβάλλουν οι επιχειρήσεις κάθε κλάδου για την αγορά προϊόντων και υπηρεσιών που αποτελούν τις εισροές στην παραγωγική τους διαδικασία. Φόροι επί των υπηρεσιών που προσφέρουν οι τουριστικές επιχειρήσεις στους πελάτες τους.

³⁷ www.sete.gr

Η επίδραση στην έμμεση φορολογία από την τουριστική δαπάνη εκτιμάται για το 2010 σε 733 εκατ. ευρώ. Το μεγαλύτερο μέρος της συνεισφοράς αυτής προέρχεται από τον κλάδο των μεταφορών (Θαλάσσιες, Αεροπορικές, Οδικές), γεγονός που σχετίζεται με την πληρωμή του ΕΦΚ στα καύσιμα που χρησιμοποιούν οι επιχειρήσεις των κλάδων αυτών για τη δραστηριότητά τους. Αντίστοιχα, σημαντική είναι η συμβολή στην έμμεση φορολογία από την Εστίαση (24%) και τον κλάδο παροχής καταλύματος. Αντίστοιχα, λαμβάνοντας υπόψη και την επίδραση από τις επενδύσεις που συνδέονται με την ανάπτυξη-βελτίωση του εγχώριου τουριστικού προϊόντος, η άμεση επίδραση στα φορολογικά έσοδα ανέρχεται σε 762 εκατ. ευρώ, ενώ συμπεριλαμβανομένης και της ιδιωτικής κατανάλωσης η συνεισφορά ενισχύεται κατά 411 εκατ. ευρώ. Σωρευτικά, η συμβολή στα φορολογικά έσοδα εκτιμάται σε 1,4 περίπου δισεκ. ευρώ, επίδοση που αντιστοιχεί στο 5% των συνολικών εσόδων του κράτους το 2010 από την έμμεση φορολογία.

Σε επιμέρους κατηγορίες, σημαντικό στοιχείο της φορολόγησης των επιχειρήσεων αποτελεί ο φόρος εισοδήματος (η διαφορά δηλαδή που προκύπτει μεταξύ των καθαρών αποτελεσμάτων χρήσης προ φόρων και των κερδών χρήσης μετά των φόρων). Δεδομένου ότι από τα στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων δεν είναι διαθέσιμη η κατανομή των εσόδων από φορολογητέα κέρδη με βάση την οικονομική δραστηριότητα, ακολουθείτε μια έμμεση μέθοδος προσέγγισης του μεγέθους.

Από δημοσιευμένους ισολογισμούς οικονομικών καταστάσεων του 2010 για επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στους συναφείς με τον τουρισμό κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, υπολογίστηκε (από τα στοιχεία των αποτελεσμάτων χρήσης) ο φόρος εισοδήματος για τις κερδοφόρες επιχειρήσεις. Το γινόμενο του συνολικού φόρου εισοδήματος, ως ποσοστό του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων του δείγματος κάθε κλάδου, επί την αξία παραγωγής από τον πίνακα εισροών-εκροών θεωρείται ως μια ένδειξη του ύψους του φόρου εισοδήματος που καταβάλλεται από τις επιχειρήσεις.

Με βάση αυτή την προσέγγιση, ο φόρος εισοδήματος που καταβλήθηκε από τον κλάδο των υπηρεσιών καταλύματος εκτιμάται σε 89 εκατ. ευρώ, από τον κλάδο των Ταξιδιωτικών πρακτορείων σε 11 εκατ. ευρώ, ενώ σε διπλάσιο σχεδόν επίπεδο

κυμαίνεται η εκτίμηση για τον φόρο εισοδήματος στις εταιρείες ενοικίασης και εκμίσθωσης οχημάτων.³⁸

2.5. Η κατάταξη της Ελλάδας ως προς τη διεθνή ανταγωνιστικότητα στον τομέα του τουρισμού

Ο ελληνικός τουρισμός δραστηριοποιείται σε ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό και σκληρό διεθνές περιβάλλον, απεικονίζεται τόσο στον πίνακα κατάταξης του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) όσο και στην πιο πρόσφατη έκδοση της ετήσιας έκθεσης του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (World Economic Forum) «Έκθεση για την ανταγωνιστικότητα στον τομέα του τουρισμού και των ταξιδιών – 2011».

Ο γενικός δείκτης ανταγωνιστικότητας του WEF για τον τουρισμό αποτελεί τη συνισταμένη 71 επιμέρους ειδικών δεικτών, οι οποίοι υπάγονται σε 14 «πυλώνες», που κι αυτοί με τη σειρά τους ομαδοποιούνται σε τρεις μείζονες κατηγορίες: - το ρυθμιστικό πλαίσιο του τουρισμού - το επιχειρηματικό περιβάλλον και τις υποδομές και - τους ανθρώπινους, πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους.

Η Ελλάδα, σύμφωνα με την παραπάνω έκθεση, έρχεται μόλις 29η στη συνολική παγκόσμια κατάταξη (18η στην Ευρώπη) ως προς τον γενικό δείκτη ανταγωνιστικότητας τουρισμού και ταξιδιών αναψυχής, υποχωρώντας κατά πέντε θέσεις σε σύγκριση με την προηγούμενη Έκθεση. Η γενική επίδοσή της είναι μάλιστα μειωμένη σε σύγκριση με την Έκθεση του 2009 (4,78 έναντι 4,91 μονάδες, με άριστα το 7).

Η Ελλάδα εμφανίζεται να υστερεί σημαντικά σε σύγκριση τόσο με τη θέση που έχει στην παγκόσμια κατάταξη του UNWTO ως προς τον αριθμό τουριστικών εισπράξεων (21η) όσο και ως προς τον αριθμό αφίξεων (17η). Και αυτό συμβαίνει μολονότι η σειρά της στη γενική κατάταξη της ανταγωνιστικότητας στην Έκθεση του 2008 του WEF (22η) εμφανιζόταν σχετικά βελτιωμένη ως προς εκείνη του 2007, οπότε είχε καταλάβει την 24η θέση.

Οι δείκτες στους οποίους τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της χώρας μας εμφανίζονται να είναι ισχυρότερα, σύμφωνα με την παραπάνω έκθεση, είναι η παρουσία των μεγάλων εταιρειών ενοικίασης αυτοκινήτων, η πυκνότητα σε γιατρούς, η κύρωση των διεθνών περιβαλλοντικών συνθηκών, στους οποίους η Ελλάδα

³⁸ <http://www.hatta.gr/LinkClick.aspx?fileticket=tMAAq2RKluE%3D&tabid=196&language=en-US>

προτεύει και αριστεύει! Επιπρόσθετα η επάρκεια σε ξενοδοχειακές κλίνες, η στοιχειώδης εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού και ο αριθμός των τόπων Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

Αντίθετα, οι δείκτες με τις χειρότερες επιδόσεις είναι η ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, οι πρακτικές προσλήψεων και απολύσεων, η ισοτιμία αγοραστικής δύναμης, η έκταση της χρήσης του διαδικτύου από τις επιχειρήσεις και οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα. Αξιοσημείωτη είναι η κατάληψη από τη χώρα μας της 17ης θέσης ως προς τον πυλώνα «προτεραιότητα του τουρισμού», ενώ στην αντίστοιχη έκθεση του 2009 κατείχε την 3η θέση. Αντίθετα, η επίδοση ως προς τον πυλώνα «κανόνες και ρυθμίσεις της τουριστικής πολιτικής» επιδεινώθηκε περισσότερο (82η θέση, από την 57η που κατείχε στην έκθεση του 2009). Πρέπει πάντως να παρατηρήσουμε ότι, ως προς τον επιμέρους δείκτη «αποτελεσματικότητα του μάρκετινγκ και του branding» που ανήκει στον ίδιο πυλώνα, η χώρα μας υποχώρησε στην 65η θέση (από την 39η, που κατείχε στην έκθεση του 2009).

Διαπιστώνουμε ότι η Ελλάδα εμφανίζεται να σημειώνει πτώση στην μείζονα ενότητα των ανθρώπινων, των πολιτιστικών και των φυσικών πόρων (29η θέση στην κατάταξη έναντι της 27ης το προηγούμενο έτος), οφειλόμενη στην πτώση στους πολιτιστικούς πόρους (25η θέση έναντι 23ης) και στην ιδιαίτερα χαμηλή επίδοση στους φυσικούς πόρους (61η θέση). Υστερούμε γενικά ως προς τη μείζονα ενότητα «επιχειρηματικό περιβάλλον και υποδομές» (29η θέση), με εξαίρεση τον πυλώνα «τουριστικές υποδομές» (5η). Εξαιρετικά υψηλό εμφανίζεται να είναι το κόστος έναρξης επιχειρηματικής δραστηριότητας (97η θέση). Η χειρότερη επίδοση όμως καταγράφεται στον κρίσιμο δείκτη της ανταγωνιστικότητας των τιμών στην τουριστική βιομηχανία, όπου η χώρα μας, πέφτοντας ακόμη χαμηλότερα από την επίδοση της προηγούμενης έκθεσης, κατατάσσεται 129η σε σύνολο 139 χωρών (έναντι της 114ης θέσης σε σύνολο 133 χωρών) με βαθμό 3,8. Αυτό σημαίνει, με απλά λόγια, ότι τιμές των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών δεν ανταποκρίνονται στην προσδοκώμενη ποιότητά τους. Η κατάσταση αυτή έχει δυσμενείς συνέπειες και στην εθνική οικονομία.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί και στην Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας του 2009, «η μέτρια επίδοση των τουριστικών εισπράξεων, αντανakλά τόσο αδυναμίες της υπάρχουσας υποδομής, που επηρεάζουν δυσμενώς το επίπεδο της ανταγωνιστικότητας ως προς την ποιότητα, όσο και την υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας ως προς τις τιμές».

Ως συμπέρασμα μπορούμε να αντιληφθούμε ότι, προκειμένου να καταλάβουμε, να κατοχυρώσουμε και τελικά να βελτιώσουμε τη θέση μας στον διεθνή ανταγωνισμό στο πεδίο του τουρισμού, δεν μπορεί να επαναπαυόμαστε στη σχετικά καλή σειρά που διατηρούσαμε έως τώρα στην παγκόσμια κατάταξη ως προς το γενικό αριθμό αφίξεων τουριστών στα σύνορα της χώρας. Το απειλητικό φάσμα μιας σειράς από ανταγωνιστικούς παραδοσιακούς και αναδυόμενους προορισμούς, οι οποίοι διεκδικούν να αποσπάσουν μεγαλύτερα μερίδια από τη διεθνή τουριστικά αγορά, αμφισβητώντας έτσι την έως τώρα σχετικά ικανοποιητική δική μας τοποθέτηση.³⁹

³⁹ World Economic Forum, The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Τουρισμός Υγείας

3.1. Ιστορική ανασκόπηση του Ιαματικού τουρισμού

"Ζωτικότερον γης, ύδωρ" είπε ο Αριστοτέλης, φράση που μας απεικονίζει το πόσο αδιαμφισβήτητη και το πόσο αναγκαία είναι η αξία του νερού. Οι θεραπευτικές ιδιότητες του ιαματικού νερού και των ιαματικών λουτρών φαίνεται πως ήταν ευρέως γνωστές εδώ και χιλιάδες χρόνια. Το 2000 π.Χ. οι Βαβυλώνιοι αποκαλούσαν γιατρό «αυτόν που γνώριζε πολύ καλά το νερό».

Στην Ελληνική μυθολογία αναφέρονται συχνά οι θαυματουργές θεραπευτικές ιδιότητες πολλών αρχαίων πηγών. Στις Μυκήνες κατασκευάστηκαν τα πρώτα δημόσια λουτρά, τα «Βαλανεία». Τον 5^ο π.Χ. αιώνα, ιδρύθηκαν τα Ασκληπιεία, ναοί που κτίζονταν κοντά σε ιαματικές πηγές και που ήταν ταυτόχρονα λατρευτικά και θεραπευτικά κέντρα, ήταν δε αφιερωμένα στον ημίθεο Ασκληπιό. Σε αυτά, οι ιερείς - θεραπευτές βοηθούσαν όσους έπασχαν από ψυχοσωματικές διαταραχές.⁴⁰ Επίσης, ο μεγάλος χορικός ποιητής της αρχαιότητας Πίνδαρος εξύμνησε τα θερμά «των νυμφών λουτρά», επειδή συνέβαλλαν τόσο στην καθαρότητα του σώματος όσο και στην τόνωσή του.

Ο Ιπποκράτης από την Κω (460-375π.Χ.), που θεωρείται ο θεμελιωτής της ιατρικής επιστήμης και ο πατέρας της υδροθεραπείας, ήταν ο πρώτος που αναφέρθηκε στην υδροθεραπεία και στη θεραπευτική χρήση των λουτρών, χωρίς να αποδίδει στις ιαματικές πηγές υπερφυσικές ή μαγικές ιδιότητες.

Ακόμη, ασχολήθηκε με διάφορα νερά και διέκρινε τις εξής κατηγορίες: α) τα ελώδη, που υπάρχουν στα έλη και τις λίμνες, β) τα όμβρια, που σχηματίζονται από τη βροχή και γ) τα μεταλλικά, τα οποία αναβλύζουν από πετρώματα.

Τέλος, ο Ιπποκράτης καθόρισε τις παθήσεις για τις οποίες ενδείκνυται η χρήση των ιαματικών νερών και ο Ηρόδοτος (484-410π.Χ.) ήταν ο πρώτος παρατηρητής των ιαματικών νερών που αναφέρθηκε και σύστησε τη λουτροθεραπεία. Κατά τη Ρωμαϊκή εποχή, Έλληνες γιατροί, οπαδοί της Ιατρικής του Ιπποκράτη, ασχολήθηκαν με την Υδροθεραπεία. Ο Στράβων, ο Πλούταρχος και ο Πausanias περιέγραψαν πολλές ιαματικές πηγές. Κατά τα Βυζαντινά χρόνια μέχρι και τον 6^ο μ.Χ. αιώνα, τα ιαματικά νερά εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται. Άλλοι γιατροί που ασχολήθηκαν με την υδροθεραπεία και την Ιαματική Λουτροθεραπεία, ήταν ο

⁴⁰ D.C.Gilbert & Dr.Marlies Van De Weerd, 1991.

Ηρόφιλος, ο Ερασίστρατος, ο Ασκληπιάδης, ο Γαληνός, ο Ορειβάσιος, ο Παύλος ο Αιγινήτης και άλλοι. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα η υδροθεραπεία πλήττεται, ενώ στις αρχές του 16^{ου} αιώνα το ενδιαφέρον επανέρχεται^{41 42 43 44 45 46}

Η Ιαματική Λουτροθεραπεία βρίσκει ευρύτερη εφαρμογή τους δύο τελευταίους αιώνες. Σε πολλές χώρες της Ευρώπης, όπως στη Γερμανία, Αυστρία, Γαλλία, Ιταλία, Ουγγαρία, Τσεχία και Σλοβακία, κατασκευάστηκαν νέα λουτροθεραπευτήρια για να αντικαταστήσουν τις παλιές Ρωμαϊκές Θέρμες.

Μετά το 2^ο παγκόσμιο πόλεμο έγιναν βελτιώσεις σε κάποια κτίρια, αλλά δημιουργήθηκαν και καινούργια ιδρύματα, των οποίων η λειτουργία εναρμονίζεται με τις σύγχρονες ιατρικές αντιλήψεις για την ωφελιμότητα της Ιαματικής Λουτροθεραπείας (16). Με άλλα λόγια, στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα αρχίζει η εντατική αξιοποίηση των ιαματικών πηγών για λόγους θεραπείας, ενώ την ίδια εποχή ξεκινάει η εκμετάλλευσή τους και στην Ελλάδα, με βασικό εκφραστή της ιδέας τον Ιωάννη Καποδίστρια, του οποίου η Κυβέρνηση επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις πηγές και ασχολήθηκε με την εκμετάλλευσή τους. (17)⁴⁷

Το 1830, συγκροτήθηκε για πρώτη φορά, επιστημονική επιτροπή, η οποία ξεκίνησε από την Κύθνο με τους Χ. Χάνσεν και Α. Ρος. Σκοπός αυτής της επιτροπής ήταν η ανάλυση και η αξιολόγηση των ιαματικών πηγών. Το 1845 η βασίλισσα Αμαλία, καθώς επισκέπτονταν συχνά την Κύθνο για λουτροθεραπεία, εκδήλωσε το ενδιαφέρον της και έτσι οικοδομήθηκε ειδικό κτίριο για λουτροθεραπεία.

Το 1918 δημιουργήθηκε για πρώτη φορά από την πολιτεία, κλάδος ιαματικών πηγών στην υπηρεσία «Ξένων και Εκθέσεων» του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Το 1920 δημιουργήθηκε το νομοθετικό πλαίσιο για τις ιαματικές πηγές και τη λουτροθεραπεία, καθώς και σημαντικό ερευνητικό έργο από διάφορους επιστημονικούς κλάδους. Ο διευθυντής του νεοϊδρυθέντος χημείου του κράτους, Μ. Περτέσης, μελέτησε από το 1925 μέχρι το 1953 περίπου, τον φυσικοχημικό χαρακτήρα των πηγών, δηλαδή τη φυσικοχημική σύσταση των μεταλλικών νερών για

⁴¹ Casson, L., Το Ταξίδι στον Αρχαίο Κόσμο, MIET, Αθήνα 1996.

⁴² Λουτροπόλεις και Ιαματικά Πηγαί, ΕΟΤ, 1966.

⁴³ Σπάθη, Σοφία Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.

⁴⁴ www.iama.gr/ethno/Therm/triviza.html

⁴⁵ http://users.hol.gr/~chriskir/iamatikes_phges_ellados.htm

⁴⁶ www.iraj.gr

⁴⁷ Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος – Λαρούς, Εταιρεία Εγκυκλοπαιδικών Εκδόσεων, Αθήνα 1963

τις περισσότερες ιαματικές πηγές της Ελλάδας, δίνοντας νέα διάσταση στην εξέλιξη της ιαματικής υδροθεραπείας στη χώρα μας.

Το 1927 συστήθηκε ο κλάδος των μονίμων υδρολόγων ιατρών και το 1938 συστήθηκε έδρα κλινικής Υδροθεραπείας και Ιατρικής Κλιματολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Την ίδια χρονιά, η Διεύθυνση Ιαματικών Πηγών και Εκθέσεων με διευθυντή τον Ν. Λέκκα δημοσιοποίησε μία σπουδαία έρευνα με το όνομα: «Οι 750 μεταλλικές πηγές της Ελλάδος».

Εν τω μεταξύ, μέχρι το 1935 είχαν κατασκευασθεί και οργανωθεί οι πιο σημαντικές λουτροπόλεις της χώρας μας, όπως το Λουτράκι, η Αιδηψός, η Υπάτη, τα Καμένα Βούρλα, τα Μέθανα, τα Θέρμα Ικαρίας, η Κυλλήνη, ο Καϊάφας, το Μανδράκι, η Νίσυρος, το Σμόκοβο, η Νέα Απολλωνία, η Θέρμη Λέσβου, ο Λαγκαδάς, το Πλατύστομο, οι Ελευθερές Καβάλας και οι Θερμοπύλες.^{48 49 50}

Το 1936 η αρμοδιότητα των ιαματικών πηγών μεταβιβάστηκε στο νεοσύστατο Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, το 1945 οι πηγές πέρασαν στη Γενική Γραμματεία Τουρισμού και τελικά το 1950 η αρμοδιότητα των πηγών μεταβιβάστηκε στον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.). Τέλος, το 1983 ιδρύθηκε ο Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας στα Καμένα Βούρλα, με σκοπό να αξιοποιηθούν, να εκσυγχρονιστούν και γενικότερα, να βελτιωθούν οι συνθήκες λειτουργίας των ιαματικών πηγών της χώρας, αλλά και να εκμεταλλευθούν κατάλληλα από την τοπική αυτοδιοίκηση.

Παρατηρώντας την εξέλιξη των Ιαματικών Πηγών, μπορεί να βγει το συμπέρασμα ότι είναι στενά συνδεδεμένη με τις αντιλήψεις της Ιατρικής Παθολογίας. Δηλαδή, σε εποχές όπου η Ιατρική επιστήμη εφάρμοζε φυσικά μέσα θεραπείας διάφορων παθήσεων, σημειώνονταν ανάπτυξη των Ιαματικών Πηγών. Όμως, όσο εξελίσσεται η Χημική Φαρμακολογία και η Χειρουργική, αρχίζει να εγκαταλείπεται σιγά – σιγά και η αντίληψη για την ιαματικότητα των πηγών. Ωστόσο, πολλά ιστορικά δοκίμια, κτίσματα, έργα τέχνης και άλλα, φθάνουν μέσα από τους αιώνες μέχρι και τις μέρες μας και μαρτυρούν ότι υπήρχε ένας πολιτισμός με φιλοσοφία και αρχές για τη φροντίδα της ανθρώπινης υγείας.

⁴⁸ Εύβοια & Ιαματικός Τουρισμός, Αλέξανδρου Καλέμη, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Εύβοιας, 2005. Φυλλάδια από τη 1η Διεθνή Έκθεση Τουρισμού (International Tourism Salon Athens)

⁴⁹ Μέθανα...μια μαγευτική απόδραση, του Δήμου Μεθάνων, www.methana.gr, Φυλλάδια από τη 1η Διεθνή Έκθεση Τουρισμού (International Tourism Salon Athens)

⁵⁰ Ιαματικά Λουτρά, Λίμνη Σμοκόβου, Νομός Καρδίτσας, Δήμος Μενελαΐδας, Φυλλάδια από τη 1η Διεθνή Έκθεση Τουρισμού (International Tourism Salon Athens)

Γενικότερα, οι λουτρότοποι της Ελλάδας και το θερμαλιστικό περιβάλλον των ιαματικών πηγών, αποτελούσαν για αιώνες, χώρο συνάντησης, επικοινωνίας, θεραπείας, αναψυχής, ψυχαγωγίας, ευεξίας και χαλάρωσης για πολλούς ανθρώπους. Φιλοξένησαν γενιές ανθρώπων που φρόντισαν την προσωπική τους υγεία και που με ευχαρίστηση πειραματίστηκαν σε υγιεινές συνήθειες, συμπεριφορές και στάσεις ζωής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Αιδηψός, η οποία είναι μια από τις ιστορικές λουτροπόλεις, την οποία ο Στράβων ο Αθηναίος και ο Πλούταρχος την περιγράφουν ως τόπο που συνδυάζει τη διασκέδαση και τη θεραπευτική αγωγή, και το Λουτράκι είναι η λουτρόπολη που χαρακτηρίζεται ως η μητρόπολη του ελληνικού θερμαλισμού.⁵¹

3.2. Υδροθεραπευτικός τουρισμός

Ο ιαματικός τουρισμός ή θερμαλισμός (*thermal spring tourism or thermalism*), αφορά στο ταξίδι ατόμων σε τουριστικούς προορισμούς με ιαματικές πηγές, ώστε να κάνουν χρήση των ιαματικών λουτρών, που διαθέτουν θεραπευτικές ιδιότητες. Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό του συνίσταται στη χρήση των ιαματικών νερών, τόσο προληπτικά όσο και κατασταλτικά. Στην ελληνική χώρα, οι ιαματικοί φυσικοί πόροι είναι σε ένα ευρύ φάσμα, ενώ τα νερά των συγκεκριμένων πηγών διαφέρουν από τα συνηθισμένα, είτε λόγω της υψηλής τους θερμοκρασίας είτε λόγω της παρουσίας σπάνιων δραστικών συστατικών, που κάνουν την διαφορά. Τα νερά αυτά χαρακτηρίζονται ως μεταλλικά εξαιτίας της θερμοκρασίας ή της ιδιαίτερης τους χημικής σύστασης. Βασικοί στόχοι του υδροθεραπευτικού τουρισμού αποτελούν η πρόληψη, η διατήρηση ή η αποκατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας και ευεξίας του ατόμου.⁵²

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου 3498/2006, ως ιαματικός τουρισμός ορίζεται η «ειδική μορφή παροχής τουριστικών υπηρεσιών σε περιοχές των οποίων κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί η χρήση αναγνωρισμένων ιαματικών φυσικών πόρων σε ειδικές εγκαταστάσεις». Σε αυτές τις ιδιαίτερες εγκαταστάσεις «που διαθέτουν την κατάλληλη υποδομή και εξοπλισμό, γίνεται χρήση ιαματικών φυσικών πόρων υπό το καθεστώς ιατρικής παρακολούθησης για λόγους υγείας (προληπτικούς ή θεραπευτικούς), φυσικής αποκατάστασης ή και αναζωογόνησης ιδίως με

⁵¹ Εύβοια & Ιαματικός Τουρισμός, Αλέξανδρου Καλέμη, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Εύβοιας, 2005. Φυλλάδια από τη 1^η Διεθνή Έκθεση Τουρισμού (International Tourism Salon Athens

⁵² Βενετσανοπούλου Μ., 2006 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010

υδροθεραπεία (αντιμετώπιση πολλαπλών παθήσεων, όπως αρθριτικά και ρευματοπάθειες), ποσιθεραπεία, εισπνοθεραπεία, ρινοπλύσεις, ατμόλουτρα, πηλοθεραπεία, καταιονισμούς ή άλλες επιστημονικώς αναγνωρισμένες μεθόδους».

3.3. Υδροθεραπευτικός τουρισμός σε διεθνές επίπεδο

Σήμερα, σε διεθνές επίπεδο, οι πόλεις θέρετρα με ιαματικές πηγές είναι οι περιοχές όπου παρέχονται διάφορες υπηρεσίες που έχουν σαν επιδίωξη την πρόληψη, την επανάκτηση και την προστασία της υγείας του άνθρωπου. Αυτές οι λουτροπόλεις χρησιμοποιούν τα θεραπευτικά γνωρίσματα των ιαματικών πηγών τους, σε αμοιβαία σχέση με τις εγκαταστάσεις και τον απαραίτητο εξοπλισμό.

Σήμερα δραστηριοποιούνται αρκετά οργανωμένα κέντρα στην Ευρώπη, στις Η.Π.Α., σε ορισμένα νησιά της Καραϊβικής. Οι σημαντικότεροι προορισμοί στην Κεντρική Ευρώπη είναι : Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία, Ελβετία, Αυστρία και λιγότερο το Βέλγιο, η Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Ολλανδία, Σουηδία.

Η πιο κυρίαρχη εμπορική δραστηριότητα για τον υδροθεραπευτικό τουρισμό και τουρισμό υγείας και ευεξίας στη Ευρώπη είναι η Γερμανία. Στη Γερμανία υπάρχει το μεγαλύτερο ποσοστό, πάνω από 50% του συνόλου των διανυκτερεύσεων στην Ευρώπη, στα ιαματικά συγκροτήματα. Μετά την Γερμανία, άλλες χώρες που αποτελούν κυρίαρχες αγορές για τον υδροθεραπευτικό τουρισμό είναι η Ιταλία και η Γαλλία. Ενώ οι Γερμανοί πηγαίνουν και σε προορισμούς εκτός του κράτους τους, πολύ λίγοι Ιταλοί κινούνται στο εξωτερικό για το ίδιο σκοπό, και τότε θα κατευθυνθούν συνήθως, σε κέντρα θαλασσοθεραπείας, και οι Γάλλοι γενικά δεν ταξιδεύουν στο εξωτερικό για θεραπευτικούς στόχους.

Επιπλέον και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης υπάρχουν αρκετά υδροθεραπευτικά κέντρα όπως στην : Ουγγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Ρουμανία, Ρωσία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία. Σε αυτά τα κράτη, ο ιατρικός τουρισμός έχει σημαντικό μέρος της οικονομίας τους και είναι ένας εξελιξίμος τομέας. Ένα μεγάλος αριθμός του κόσμου αυτών των χώρων και ξένων τουριστών επισκέπτεται τα κέντρα υδροθεραπευτικού τουρισμού. Ο ιαματικός τουρισμός και τουρισμός ιατρικού χαρακτήρα έχει αναβαθμιστεί και στα κράτη της Μεσογείου : Ισραήλ, Τουρκία, Μαρόκο, Κύπρος. Η Τουρκία είναι ένας τόπος με μεγάλη ζήτηση για τουρισμός ιατρικού χαρακτήρα τα τελευταία χρόνια, η οποία προσελκύει τόσο ημεδαποί, όσο και αλλοδαπούς τουρίστες.

Στην Ευρώπη πολλές λουτροπόλεις έχουν αναπτυχθεί σε περιοχές με θερμές πηγές όπως: Baden, Lausanne, St. Moritz και Interlaken στην Ελβετία, Baden-Baden, Wiesbaden στην Γερμανία, Βιέννη στην Αυστρία, Βουδαπέστη στην Ουγγαρία. Σε άλλες χώρες, τα υδροθεραπευτικά κέντρα έχουν αναπτυχθεί σε βουνά ή σε περιοχές με λίμνες, όπως στην Σουηδία : Loeche-les-Bains Sillon, Yverdon-les-Bains. Πιο παλιά γνωστά υδροθεραπευτικά κέντρα υπήρχαν στην Αγγλία, στο Βέλγιο, στο Λουξεμβούργο, τα οποία σήμερα βρίσκονται σε πορεία μείωσης της ακμής τους. Στην Ανατολική Ευρώπη, αντίστοιχα, ένας σημαντικός αριθμός ιαματικών περιοχών εκσυγχρονίζονται και διαμορφώνονται : παράδειγμα η πόλη Karlov Vary της Τσεχοσλοβακίας, πολύ γνωστή για τις ιαματικές πηγές της από τις αρχές του 18 ου αιώνα.

Σήμερα τα υδροθεραπευτικά κέντρα, εκτός των ασθενών, μαζεύουν νέους και άτομα όλων των ηλικιών, λόγω της αλλαγής κατεύθυνσης που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια προς τις παραδοσιακούς τύπους φυσικής θεραπείας. Σε αυτά τα υδροθεραπευτικά κέντρα, τα πακέτα διακοπών παντρεύονται πολλές φορές και με την προσφορά άλλων τουριστικών υπηρεσιών αναψυχής, αναζωογόνησης, σπορ και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Ο υδροθεραπευτικός τουρισμός και ιατρικός τουρισμός πρόκειται να επεκταθεί διεθνώς, καθώς μεγαλώνουν τα εισοδήματα και ο ελεύθερος χρόνος που διατίθεται για δραστηριότητες αναψυχής και αναζητείται ένας πιο υγιεινός τρόπος ζωής.

3.3.1. Υδροθεραπευτικός τουρισμός στο πλαίσιο της παγκόσμιας αγοράς ευεξίας

Οι Ευρωπαίοι κάτοικοι, όπως άλλωστε όλοι οι κάτοικοι του δυτικού κόσμου, σήμερα ζουν παρατεταμένα και είναι πιο υγιείς, επομένως στο μέτρο όμως που η διάρκεια ζωής τους θα μεγαλώνει, θα έχουν όλο και πιο πολύ απαραίτητη παρουσία από υψηλού επιπέδου ιατρικές-θεραπευτικές υπηρεσίες. Όλα δείχνουν ότι η Ευρώπη στο άμεσο μέλλον θα είναι πολύ αλλαγμένη από την σημερινή. Στον 21^ο αιώνα πιο πολλά άτομα θα υπερβαίνουν τα 80 ή τα 90 χρόνια και επειδή θα μειωθεί ο ρυθμός γονιμότητας, ο ενεργός πληθυσμός θα είναι πιο μικρός και γηραιότερος από τη σημερινή κατάσταση. Η γήρανση του πληθυσμού θα εμφανίσει καινούργια προβλήματα, ιδίως ως προς τις δαπάνες υγειονομικής περίθαλψης, αλλά θα δημιουργήσει και νέες ευκαιρίες για σταδιακή αύξηση του ιατρικού τουρισμού και την προώθηση τουριστικών δραστηριοτήτων για την τρίτη ηλικία. Μάλιστα μια σειρά από ελληνικές περιοχές παρέχουν για την ανάπτυξη τέτοιου είδους δραστηριοτήτων

όπως είναι η Αχαΐα, η Θεσσαλονίκη και η Χαλκιδική καθώς και η Κρήτη η οποία θεωρείται και παράδειγμα μακροβιοτικής κοινωνίας.

Οι διεθνείς τάσεις στον τουρισμό υγείας καταδεικνύουν ότι όλο και περισσότεροι καταναλωτές κατευθύνονται προς τις υπηρεσίες ευεξίας και αναζωογόνησης, καθώς και στις εναλλακτικές θεραπείες με την ευεργετική δύναμη του νερού, με αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η συμμετοχή των νέων ανθρώπων μεταξύ 31 - 55 ετών συνεχώς αυξάνει. Η συνεχής αύξηση της τουριστικής κίνησης που εμφανίζει ο ιατρικός τουρισμός υγείας και πιο συγκεκριμένα ο υδροθεραπευτικός τουρισμός, συνάδει προς τη προτίμηση του πληθυσμού σε φυσικές θεραπευτικές αγωγές, ενώ ταυτόχρονα συνδυάζεται άμεσα με διακοπές ξεκούρασης, που η ψυχολογικό-κοινωνική τους σημασία είναι βαρύνουσα. Με δεδομένο μάλιστα ότι καμιά εποχή του έτους δεν είναι «απαγορευτική» για το ιατρικό τουρισμό υγείας, ο υδροθεραπευτικός τουρισμός, δύναται να συμβάλλει καθοριστικά στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου ενός προορισμού.

Αξίζει να τονιστεί ότι, οι μελετητές έχουν εντοπίσει μια σειρά από σημαντικές κοινωνικές, δημογραφικές και καταναλωτικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο που αναμένεται να επηρεάσουν σημαντικά τον τουρισμό υγείας, ενδεικτικά αναφέρονται: α) η αναζήτηση της καλής ποιότητας ζωής και της μακροζωίας, β) η αυξανόμενη καταναλωτική αφθονία στον δυτικό κόσμο, που καθιστά ευνοϊκή την αναζήτηση ποιοτικού τρόπου ζωής, γ) η αύξηση του αριθμού συνταξιούχων με ικανοποιητική σύνταξη, οι οποίοι προσανατολίζονται σε ειδικές μορφές τουρισμού, με πρώτο στόχο την αγορά του ιαματικού τουρισμού, αφού αυτός συνδυάζεται με την υγεία, ζήτημα που απασχολεί σε σημαντικό βαθμό αυτές τις ηλικίες, δ) η δυνατότητα συνδυασμού του ιαματικού και του πολιτιστικού τουρισμού, με ενδεικτικά παραδείγματα τη περιήγηση σε ιστορικούς χώρους με εγκαταστάσεις λουτρών από προηγούμενη περίοδο, στ) οι τουρίστες του σήμερα είναι πολυταξιδεμένοι και ενημερωμένοι για τις διαφορετικές μορφές τουρισμού, η) ο έντονος τρόπος ζωής της νέας γενιάς θα καταστήσει πιο επιτακτική την ανάγκη για πιο μικρές και χαλαρωτικές διακοπές, θ) στις δυτικές χώρες εμφανίζεται ανασφάλεια σε θέματα υγείας (ιός της γρίπης H1N1) και τέτοιου είδους κρίσεις παγκοσμίως ευνοούν την αγορά και τις υπηρεσίες υγείας, κ) οι υπηρεσίες υγείας αποτελούν μια επικερδή επένδυση με ταυτόχρονη ανάγκη για δημιουργία νέων και διαφοροποιημένων επενδύσεων σε εγκαταστάσεις αναψυχής και υγείας.

Σύμφωνα με το Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (*ΣΕΤΕ*), μπορούν πλέον να αποτυπωθούν και κάποια χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τον τουρίστα υγείας από τον απλό τουρίστα, όπως ότι, *πρώτον*, η τουριστική ζήτηση δεν είναι εποχική, δεδομένου ότι ένα ταξίδι με εφελτήριο την υγεία ή την αναζωογόνηση δε συσχετίζεται με κάποια συγκεκριμένη εποχή μέσα στο χρόνο, *δεύτερον* οι τουρίστες υγείας ανήκουν συνήθως σε ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, *τρίτον* οι τουρίστες υγείας δεν είναι ευαίσθητοι σε θέματα τιμής (*price-sensitive*). Αυτό σημαίνει ότι ένας τουρίστας υγείας θα πληρώσει μια πιο υψηλή τιμή προκειμένου να απολαύσει την υπηρεσία που αναμένει, καθώς οι επιλογές του επηρεάζονται από άλλα κριτήρια πέραν της τιμής. Τέτοια είναι κυρίως η ποιότητα των υπηρεσιών υγείας, οι πρόσθετες υπηρεσίες τουρισμού και αναψυχής και φυσικά η ευκολία πρόσβασης των εγκαταστάσεων και της χώρας προορισμού που επιθυμούν για την κάθε ειδικότητα που αναζητούν. *Τέταρτον* τα κριτήρια που επηρεάζουν την επιλογή τους συνδυάζονται με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών καθώς και με τη προστιθέμενη αξία τους. (π.χ. ποικιλία υπηρεσιών ευεξίας). *Πέμπτον* συνήθως συνοδεύεται από ένα ακόμα άτομο, και *τέλος* πρόκειται συνήθως για τουρίστα με υψηλό εισόδημα ειδικότερα όταν πρόκειται για υπηρεσίες πλαστικής χειρουργικής. Η παγκόσμια τουριστική βιομηχανία έχει ήδη αναγνωρίσει ότι η προώθηση του τουρισμού υγείας αποτελεί το καύσιμο που θα τροφοδοτήσει ένα από τα ταχύτερα αναπτυσσόμενα δίκτυα πελατών. Ακολουθώντας τις τάσεις, πολλοί εθνικοί οργανισμοί τουρισμού σε ολόκληρο τον κόσμο ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν τον ιαματικό τουρισμό ως μέρος του στρατηγικού μάρκετινγκ του προορισμού.⁵³

Αναλυτικότερα, στις *ΗΠΑ*, δραστηριοποιούνται μόνο 51 ιαματικά κέντρα με μερίδιο αγοράς 0,4%. Εν αντιθέσει με τη κατηγορία των day SPA που κατέχουν τη μερίδα του λέοντος (80%) και τα θέρετρα ευεξίας (*resort/hotel spas*) που καταλαμβάνουν μερίδιο αγοράς 9%. Παρόμοια είναι η εικόνα και στον *Καναδά*, όπου κυριαρχεί ο κλάδος ευεξίας με τη λειτουργία των day spas (74%). Ενώ, διατίθενται μόνο 5 ιαματικά κέντρα με ένα σχεδόν μηδενικό μερίδιο αγοράς της τάξης του 0,02%. Επίσης και στην *Αυστραλία*, από το σύνολο των 503 spa που δραστηριοποιούνται στη χώρα, το 55% είναι day spas, ενώ μόλις 1% είναι το μερίδιο των ιαματικών κέντρων. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι, στο σύνολο της αγοράς ευεξίας στις εξεταζόμενες χώρες, το μέγεθος της ζήτησης στα πλαίσιο του ιαματικού

⁵³ Τα στοιχεία της έρευνας «The Global Spa Economy 2007»

τουρισμού καθίσταται ασήμαντο. Από τις χώρες της Ασίας, η *Ταϊλάνδη* είναι εκείνη που φημίζεται διεθνώς ως ο πρώτος προορισμός του τουρισμού ευεξίας. Εν προκειμένω, ο τουρισμός ευεξίας αναπτύσσεται ταχύτατα με τα έσοδα του να ανέρχονται το 2007 σε 263 εκ. δολάρια, ενώ απασχολούνται 11.000 άτομα στον κλάδο. Το ίδιο έτος επισκεφτήκαν 1,28 εκ. τουρίστες ευεξίας τη χώρα. Το 2010 ο αριθμός αυτός άγγιξε τα 2 εκ. άτομα. Επιπροσθέτως, η χώρα τα τελευταία χρόνια προσπαθεί να αναπτύξει και τον ιαματικό τουρισμό, αξιοποιώντας τις 112 θερμές πηγές της, οι οποίες διαθέτουν την ιδιότητα ότι είναι πλούσιες σε θείο και διεθνώς αναγνωρισμένες για τα θεραπευτικά τους αποτελέσματα. Όλα τα ιαματικά κέντρα, που βρίσκονται κυρίως στο βόρειο τμήμα της χώρας, λειτουργούν με κρατική άδεια και υπόκεινται σε συνεχή έλεγχο των προσφερόμενων υπηρεσιών υγείας. Πολλά από αυτά επιπλέον έχουν αποσπάσει διεθνή αναγνώριση για την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών που παρέχουν.

3.3.2. Υδροθεραπευτικός τουρισμός στην Ευρώπη

Πρωτοπόρος στην τουριστική αξιοποίηση των ιαματικών πηγών είναι η *Γερμανία*. Στον κλάδο απασχολούνται περίπου 350.000 εργαζόμενοι, ενώ τα παραγόμενα ετήσια έσοδα υπολογίζονται στα 26 δις ευρώ.

Επίσης, στη *Γαλλία* λειτουργούν γύρω στα 70 κέντρα ιαματικού τουρισμού, από τα οποία τα 50 έχουν ειδίκευση στη θαλασσοθεραπεία. Η χώρα προβάλλεται ως η «μητέρα» της θαλασσοθεραπείας και προωθεί τον κλάδο χρησιμοποιώντας υπερσύγχρονο, υψηλής τεχνολογίας εξοπλισμό, άρτια εκπαιδευμένο προσωπικό καλές και εξατομικευμένες θεραπείες στις εγκαταστάσεις της. Επιπροσθέτως, διακρίνεται για την ιστορική παράδοση στην ιαματική θεραπεία με τη χρήση κυρίως μεταλλικών νερών και λασπόλουτρων. Το ποσοστό του πληθυσμού που επισκέπτεται τα κέντρα αυτά δεν υπερβαίνει το 1-2%, ενώ οι ξένοι τουρίστες αποτελούν πολύ μικρό ποσοστό στο σύνολο των λουομένων.⁵⁴

Όσον αφορά την *Ελβετία*, αυτή λόγω της γεωγραφικής της θέσης και του οικονομικού και αναπτυξιακού επιπέδου της, αποτελεί μια από τις πιο συνήθεις επιλογές στον τομέα του ιαματικού τουρισμού στην Ευρώπη. Οι παρεχόμενες υποδομές και το ελεγχόμενο από κρατικούς φορείς οργανωτικό της πλαίσιο, την καθιστούν ιδιαίτερα ανταγωνιστική. Η χώρα ακολουθεί μια στρατηγική

⁵⁴ Σπάθη 2000 σε Μπακοπούλου P., 2010, Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.

διαφοροποίησης και δεν παρουσιάζει μειωμένες τιμολογιακά υπηρεσίες. Αντιθέτως, οργανωμένη σε θερινή και χειμερινή «ζώνη» λειτουργίας καθώς και σε γεωγραφικά διαμερίσματα με ισοκατανομή υπηρεσιών, εστιάζει στις σύγχρονες υποδομές και στο άρτια εκπαιδευμένο προσωπικό με στόχο τη προσέγγιση υποψηφίων πελατών στους οποίους παρέχει ακριβές και υψηλής ποιότητας υπηρεσίες. Οι εν λόγω υπηρεσίες δε διαφοροποιούνται ποσοτικά, αλλά ποιοτικά.⁵⁵

Σχετικά με την *Αυστρία*, αυτή ιστορικά παρέχει υπηρεσίες λουτροθεραπείας από τη Ρωμαϊκή περίοδο. Διαθέτει μοναδική ποικιλία τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και υγιούς κλίματος. Επιχειρώντας να διαφοροποιηθεί από το παραδοσιακό προϊόν, προβάλλει το χειμερινό σκι διεθνώς, ως μέσο αναζωογόνησης κατά της καθημερινής ρουτίνας. Στη χώρα δραστηριοποιούνται 28 κέντρα θερμαλισμού τα οποία προσελκύουν περίπου 6,7 εκατομμύρια επισκέπτες κάθε χρόνο. Συνολικά, το 10% των τουριστών που επισκέπτονται την Αυστρία, επιδίδονται σε διακοπές υγείας και ευεξίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι, τα κέντρα θερμαλισμού προσφέρουν εκτός από τη λουτροθεραπεία και ένα πλήθος εξωτερικών δραστηριοτήτων.

Αναφορικά με την Ανατολική Ευρώπη, αρχής γενομένης από τη *Βουλγαρία*, αυτή τα τελευταία χρόνια έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στην ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού. Με περισσότερες από 500 ιαματικές πηγές κατατάσσεται δεύτερη στην Ευρώπη μετά την Ισλανδία. Στη χώρα λειτουργούν γύρω στις 45 σύγχρονες εγκαταστάσεις ιαματικού τουρισμού. Γύρω από τα ιαματικά κέντρα τουρισμού διατίθενται αρκετά τουριστικά καταλύματα, 61% των οποίων εκσυγχρονίστηκε κατά την περίοδο 2005-2006.⁵⁶

Επιπλέον, η *Ουγγαρία* είναι μια χώρα που βρίσκεται πάνω σε μια από τις πλουσιότερες γεωθερμικές και ιαματικές πηγές του κόσμου. Ήδη από τα χρόνια του Μεσαίωνα είναι γνωστά τα ιαματικά λουτρά της, τα οποία ακόμη και σήμερα έλκουν πολύ τουρισμό από το εξωτερικό. Η χώρα διαθέτει 350 ιαματικές πηγές και θεωρείται από τις πλέον αναπτυγμένες στον τομέα αυτό, αφού δραστηριοποιούνται γύρω στα 100-120 οργανωμένα κέντρα με πλήρη εξοπλισμό και υποδομή. Τα συγκεκριμένα λουτρά έχουν την πιστοποίηση του αρμόδιου ουγγρικού υπουργείου.

Η *Τσεχία* με τις 36 λουτροπόλεις κατανεμημένες ομοιόμορφα, τις εκατοντάδες ιαματικές πηγές και τα πλούσια κοιτάσματα ιαματικής ιλύος, καθίσταται παγκόσμια

⁵⁵ Παπαδημόπουλος, Χριστοδούλου 2007 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010

⁵⁶ Πετρέας 2008 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010

δύναμη στον τομέα των ιαματικών λουτρών. Οι άρτια εξοπλισμένες υποδομές και το εξειδικευμένο προσωπικό στον τομέα της υδροθεραπείας προσελκύουν γύρω στους 3,4 εκατομμύρια τουρίστες ετησίως.

Η *Ιταλία* διαθέτει μία μακρά ιστορική παράδοση στην λουτροθεραπεία. Στη χώρα ο θερμαλισμός διδάσκεται στα μεγαλύτερα Πανεπιστήμια ενώ δραστηριοποιούνται 183 ιαματικά κέντρα, από τα οποία τα μισά συγκεντρώνονται σε 4 περιφέρειες (Τοσκάνη, Λομβαρδία, Εμιλία Ρομάνια και Καμπάνια). Αρκετές από τις ιαματικές εγκαταστάσεις της Τοσκάνης χρονολογούνται από την Ρωμαϊκή εποχή. Επίσης, μεγάλο πλήθος ιαματικών κέντρων εμφανίζεται κατά μήκος του κόλπου της Νάπολης, μια περιοχή η οποία αποτελεί ενεργή ηφαιστειακή ζώνη.

Η *Ισπανία* είναι μια χώρα με παράδοση στην ιαματική θεραπεία με τη χρήση λασπόλουτρων. Ωστόσο, με προσδιορισμένες σχεδόν 2000 πηγές, η χώρα διαθέτει ένα μεγάλο ιαματικό δυναμικό, το οποίο δεν έχει αξιοποιηθεί ακόμη. Το πρόβλημα συνίσταται στο στρατηγικής σημασίας δίλημμα, κατά πόσον οι πηγές πρέπει να αξιοποιηθούν μόνο θεραπευτικά ή και τουριστικά. Παρόλο που η χώρα μετά το 1990 δίνει κίνητρα για τον εκσυγχρονισμό των ιαματικών κέντρων, ο κλάδος δεν έχει αναπτυχθεί λόγω της μειωμένης εσωτερικής ζήτησης.

Εκτός της Ε.Ε, η *Τουρκία* ανήκει στις χώρες με παράδοση στις μεθόδους θεραπείας με τη χρήση ατμού, λόγω του χαμάμ. Οι μέθοδοι θεραπείας έχουν τις ρίζες τους στη Ρωμαϊκή περίοδο και διαθέτει μία πληθώρα ιαματικών πηγών, εκ των οποίων οι 1300 είναι θερμές. Έτσι κατατάσσεται στην 7η θέση παγκοσμίως ανάμεσα στις χώρες που διαθέτουν θερμομεταλλικό δυναμικό. Σε 46 πόλεις λειτουργούν 190 κέντρα θερμαλισμού, τα περισσότερα από τα οποία είναι παραδοσιακά. Έστω και η χώρα αξιοποιεί μόνο το 5% του συνολικού δυναμικού της, δεδομένου ότι διατίθενται μόνο 450.000 κλίνες γύρω από τα κέντρα θερμαλισμού. Παρόλο που η χώρα δεν έχει αξιοποιήσει το ιαματικό της δυναμικό, έχει εστιάσει στην ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού, παρουσιάζοντας στον τομέα αυτό, ήδη θετικές τάσεις. (25).

Τέλος, σχετικά με τις οικονομικές διαστάσεις του ιατρικού τουρισμού, αναφέρεται ότι περίπου το 10% των ασθενών στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε) αναζητούν νοσηλευτικά ιδρύματα έξω από τα εθνικά τους σύνορα και τα ποσά που συνολικώς δαπανώνται στην Ε.Ε από τις μετακινήσεις για ιατρικούς λόγους ασθενών πλησιάζουν τα 12 δις ευρώ σε ετήσια βάση.

3.3.3. Υδροθεραπευτικός τουρισμός στην Ελλάδα

Νομοθετικό Πλαίσιο

Ήδη από το 1836 πραγματοποιείται η πρώτη καταγραφή των ιαματικών πηγών με το διάταγμα «περί φορολογίας προϊόντων γης και ζώων». Το 1861 με το νόμο «περί μεταλλείων και ορυκτών» δίνεται ώθηση για την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών. Αργότερα, το 1918, δημιουργείται από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, το Γραφείο Ξένων και Εκθέσεων, το οποίο και αποκτά αρμοδιότητα πάνω στις ιαματικές πηγές της χώρας. Το πρώτο ουσιαστικό νομοθετικό εγχείρημα σημειώνεται με το Ν. 2188/1920, που καθορίζει τον χαρακτηρισμό, την ανακήρυξη, την κυριότητα, και τη λειτουργία των ιαματικών πηγών της χώρας.⁵⁷

Επειτα, το 1950 με το Ν. 1565/50, δημιουργείται ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού, ο οποίος διατηρεί στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του την αξιοποίηση των κυριότερων ιαματικών πηγών, ενώ εκχωρεί τα δικαιώματα των δευτερευόντων πηγών σε ΟΤΑ και σε ιδιώτες.⁵⁸

Το 1960, ψηφίστηκε ο Ν. 4086/1960 που προβαίνει στη κατάταξη των ιαματικών πηγών σε: α) Τουριστικής Σημασίας, οι οποίες υπάγονται στην άμεση αρμοδιότητα του ΕΟΤ και β) Τοπικής Σημασίας, που η λειτουργία τους τελεί υπό την αρμοδιότητα του Υπουργείου Εσωτερικών και κατ' επέκταση παραχωρείται η εκμετάλλευση τους υποχρεωτικά στους Δήμους και τις Κοινότητες ή τα Νομαρχιακά Ταμεία, στα διοικητικά όρια των οποίων αναβλύζουν οι πηγές. Το 1983 με την απόφαση 25732/15.12.1983 συστήνεται ο Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδος.⁵⁹

Μερικά χρόνια αργότερα και στο πλαίσιο του αυξανόμενου ενδιαφέροντος του ιδιωτικού τομέα για την ανάπτυξη του κλάδου, δημοσιεύεται η υπ' αριθμ. 2356/1995 υπουργική απόφαση «Προδιαγραφές κέντρων θαλασσοθεραπείας για την υπαγωγή τους στο καθεστώς κινήτρων του Ν. 1892/90 «Για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και άλλες διατάξεις», όπως τροποποιήθηκε. Δύο χρόνια μετά, ακολουθώντας την τάση προς επενδυτικές κινήσεις στον τομέα, δημοσιεύεται η Υπουργική Απόφαση Τ/4/1997 «Προδιαγραφές Εγκαταστάσεων Αξιοποίησης Ιαματικών Πηγών για την υπαγωγή τους στο καθεστώς κινήτρων του Ν. 1892/90,

⁵⁷ Βενετσανοπούλου 2006 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010

⁵⁸ Παπαδημόπουλος, Χριστοδούλου 2007 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010

⁵⁹ 30- Σπαθή, 2000 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010

όπως ισχύει». Με την απόφαση αυτή ορίζονται οι ελάχιστες προδιαγραφές Εγκαταστάσεων Αξιοποίησης Ιαματικών, με σκοπό την κάλυψη των αναγκών των ακόλουθων κατηγοριών της ειδικής τουριστικής πελατείας, όπως: α) λουόμενοι με παθήσεις στις οποίες ενδείκνυται η χρήση ιαματικών υδάτων, β) λουόμενοι προληπτικής υδροθεραπείας, γ) Επισκέπτες που ενδιαφέρονται για εξωιατρικές δραστηριότητες (περιποίηση σώματος, προσώπου). Όμως το 2006, δημοσιεύεται ο πιο σημαντικός, ίσως, νόμος των τελευταίων ετών για τον ιαματικό τουρισμό, ο Ν. 3498/2006 «Ανάπτυξη ιαματικού τουρισμού και λοιπές διατάξεις», με τον οποίο επιδιώκεται η εγκαθίδρυση σύγχρονου θεσμικού πλαισίου αξιοποίησης των ιαματικών φυσικών πόρων.

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νόμου «ο ιαματικός τουρισμός εμφανίζει σημαντική άνθηση σε όλο τον αναπτυγμένο κόσμο και φαίνεται να αποτελεί πλέον ιδιαίτερο κλάδο τουρισμού υψηλού επιπέδου, όπου σημαντικός παράγων ανάπτυξης είναι η χρήση ιαματικών φυσικών πόρων ή θαλασσινού νερού».

Επιπροσθέτως, η αιτιολογική έκθεση συμπληρώνει ότι, «αναγκαία προϋπόθεση για την ανάπτυξη του στην Ελλάδα αποτελεί η προσέλκυση επενδύσεων για τουριστικές εγκαταστάσεις υψηλού επιπέδου, οι οποίες να μπορούν να προσφέρουν όχι μόνο υπηρεσίες λουτροθεραπείας αλλά ολοκληρωμένες υπηρεσίες ιαματικού τουρισμού και αναζωογόνησης σε συνδυασμό και με ειδικευμένες υπηρεσίες φυσικής αποκατάστασης και προετοιμασίας αθλητών και κέντρα αποκατάστασης υγείας». Με την υπουργική απόφαση 18582/18.9.2008 αποσαφηνίζονται τα σχετικά με την τήρηση του Γενικού Μητρώου Ιαματικών Φυσικών Πόρων, το οποίο αποβλέπει στην «καταγραφή, συλλογή, ταξινόμηση και επεξεργασία κάθε φύσεως πληροφοριών σε σχέση με τους ιαματικούς φυσικούς πόρους». Με την πρόσφατη υπουργική απόφαση 9833/2.6.2009 καθορίζονται οι όροι και οι προϋποθέσεις λειτουργίας των μονάδων ιαματικής θεραπείας, των κέντρων ιαματικού τουρισμού, οι οικονομικές επιβαρύνσεις, οι διαδικασίες και τα απαραίτητα δικαιολογητικά για την απόκτηση του ειδικού σήματος λειτουργίας του.

3.4. Ιαματικά κέντρα στην Ελλάδα

Τα κέντρα του υδροθεραπευτικού τουρισμού στην Ελλάδα είναι τα ακόλουθα:

Αιδηψός: Τα ιαματικά λουτρά της Αιδηψού, είναι γνωστά από τα αρχαιοελληνικά χρόνια. Οι ιαματικές πηγές της Αιδηψού έχουν ιστορία μεγαλύτερη των 20.000 ετών.

Αναφέρονται από τον Αριστοτέλη και τον Στράβωνα και σήμερα αποτελούν ίσως την πιο ονομαστή λουτρόπολη της Ελλάδας. Στη Βόρεια Εύβοια τα Λουτρά Αιδηψού, είναι γνωστά για τις θεραπευτικές ιδιότητες των νερών που αναβλύζουν σε μεγάλη θερμοκρασία. Στα Λουτρά λειτουργούν υδροθεραπευτήρια σε ξενοδοχεία. Ανάμεσά τους είναι και το υδροθεραπευτήριο του ΕΟΤ που θεωρείται ότι διαθέτει τις πιο σύγχρονες και πλήρεις εγκαταστάσεις υδροθεραπείας και φυσιοθεραπείας στον ελληνικό χώρο. Σημαντικό απόκτημα για τα Λουτρά είναι η λειτουργία του νέου συγκροτήματος «Θέρμαι Σύλλα».

Αιτωλοακαρνανία-Τρύφοι: Το υδροθεραπευτήριο του Τρύφου προσφέρει και ποσιθεραπεία, μαζί με τις κλασικές μεθόδους υδροθεραπείας, κυρίως για την εξάλειψη των πεπτικών και εντερικών διαταραχών.

Απολλωνία: Στο χωριό, στις όχθες της λίμνης Βόλβης, βρίσκεται υδροθεραπευτήριο με σύγχρονες εγκαταστάσεις. Τα λουτρά Απολλωνίας είναι κατάλληλα για αρθριτικά και δερματικά νοσήματα, καθώς και παθήσεις των περιφερειακών νεύρων. Από το 1970 και μετά, με ιδιαίτερη ένταση την τελευταία δεκαετία, έχει αναπτυχθεί ένας σημαντικός τομέας απασχόλησης στις εγκαταστάσεις των ιαματικών λουτρών Νέας Απολλωνίας με ξενοδοχειακές μονάδες και αξιόλογη παροχή υπηρεσιών τουρισμού (υδροθεραπευτήριο, δεξαμενές για ομαδικά λουτρά).

Ψωρονέρια: Στη περιοχή των Θερμοπυλών βρίσκονται τα Ψωρονέρια, τα νερά των οποίων είναι κατάλληλα για δερματοπάθειες, ψωριάσεις και αρθριτικά.

Έβρος - Τραϊνούπολη: Οι παθήσεις που θεραπεύει η πηγή της Τραϊανούπολης είναι ρευματισμοί, νευρίτιδες και νευραλγίες, δερματοπάθειες και γυναικολογικά προβλήματα, παθήσεις των νεφρών, του ήπατος και της χολής, αναπνευστικές δυσλειτουργίες.

Ζάκυνθος: Βόρεια της πόλης της Ζακύνθου, η θάλασσα γύρω από θειούχα πηγή που υπάρχει εκεί, έχει χρώμα λευκό, το οποίο οφείλεται στις κροκίδες κολλοειδούς θείου, που προέρχονται από την αναγωγή θειικών και θειούχων ενώσεων και απαλύνει το δέρμα, εξαλείφει τις ρυτίδες, θεραπεύει δερματικές παθήσεις.

Θέρμη: Έξω από τη Θεσσαλονίκη, υπάρχουν τα ομώνυμα λουτρά με θειούχες ιαματικές πηγές και εγκαταστάσεις διαμονής και λουτροθεραπείας,

Ικαρία: Γνωστή για τις θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών πηγών της, που θεωρούνται μεταξύ των πλέον ραδιενεργών πηγών της υδρογείου. Το ραδόνιο εισπνεόμενο ή απορροφόμενο από το δέρμα φθάνει λόγω της διαλυτότητας του στα λιποειδή των νεύρων επιδρώνοντας ευεργετικά στις οδυνηρές νευρίτιδες και νευραλγίες.

Συντελεί στην αποβολή του ουρικού οξέως δηλαδή θεραπεύει την ουρική αρθρίτιδα. Δεν υφίσταται κίνδυνος αφενός γιατί η ραδιενέργεια οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στο ραδόνιο και όχι στα άλατα ραδίου, αφ' ετέρου γιατί το νερό που καταλήγει στους λουτήρες έχει μειωμένο ποσό ραδιενέργειας καθώς αναμιγνύεται με το θαλασσινό. Οι ιαματικές πηγές της Ικαρίας είναι της κατηγορίας των αλιπηγών ραδιενεργών.

Ιωάννινα - Καβάσιλα: Το ιαματικό, «θερμομεταλλικό» νερό τους, θεραπεύει ρευματισμούς, αρθροπάθειες και δερματοπάθειες. Επίσης υπάρχουν και τα ατμόλουτρα στον Αμάραντο Κόνιτσας, από τα μοναδικά του είδους στην Ελλάδα σε 1.260μ. υψόμετρο.

Καβάλα - Ελευθερές: Οι τέσσερις θερμές πηγές θεραπεύουν τους ρευματισμούς, τις αρθρίτιδες, γυναικολογικά προβλήματα, ενώ παράλληλα χαλαρώνουν το μυϊκό και νευρικό σύστημα. Από το 1924 στους ιαματικούς βούρκους Κρηνίδων Καβάλας ο άργιλος και το θείο απορροφούν τα νεκρά κύτταρα στο δέρμα, που απομακρύνονται με το θειούχο νερό στις ντουζιέρες, ώστε να αποκτήσει στιλπνότητα και μία απαστράπτουσα επιδερμίδα. Υπάρχουν επίσης, οι πηγές Ελευθερών Καβάλας.

Καμένα Βούρλα: Είναι μία από τις πιο φημισμένες λουτροπόλεις του ελληνικού χώρου και οι πηγές των ιαματικών νερών των Καμένων Βούρλων είναι ονομαστές. Λίγο βορειότερα είναι οι ιαματικές πηγές του Κονιαβίτη. Τα ιαματικά νερά αναβλύζουν από πολλές πηγές, της ίδιας περίπου χημικής σύστασης, διαφορετικής όμως ραδιενέργειας και θερμοκρασίας. Οι παθήσεις που θεραπεύονται είναι εκείνες του κυκλοφοριακού συστήματος, οι ρευματισμοί, οι δερματοπάθειες και γυναικολογικά προβλήματα.

Καρδίτσα - Σμόκοβο: Τα ευεργετικά συστατικά του νερού τους θεραπεύουν μια μεγάλη γκάμα παθήσεων, με πρώτες τις ρευματοπάθειες και τις παθήσεις των αναπνευστικών οδών.

Καϊάφας: Τα λουτρά κάνουν καλό στις αρθριτικές, δερματικές και γυναικολογικές παθήσεις, στις χολολιθιάσεις και ηπατίτιδες, στις παθήσεις του γαστρεντερικού συστήματος, στις υποτονικές δυσπεψίες και στις ατονικές δυσκοιλιότητες από χολική ανεπάρκεια. Σε ένα μικρό σπήλαιο στη περιοχή, οι πάσχοντες πίνουν κρύο θειούχο νερό, το οποίο συστήνεται.

Καστοριά - Αμμουδάρα: Το κέντρο θεραπείας ενδείκνυται για τις παθήσεις των άκρων και για τις ρευματοπάθειες.

Κιλκίς - Πικρολίμνη: Οι θειούχες λάσπες της Πικρολίμνης περιέχουν σημαντική ποσότητα θειούχων ενώσεων και νιτρικών αλάτων που όταν θερμαίνονται

παρεισφρύνουν στον οργανισμό μέσω του δέρματος επιδρώντας στις απολήξεις των νεύρων. Στις όχθες της εδρεύει το πρώτο, σύγχρονο κέντρο πηλοθεραπείας στα Βαλκάνια που φροντίζει για την υγεία, την ομορφιά και επιδρά καταπραυντικά σε μυοσκελετικά προβλήματα, ρευματισμούς, αρθριτικά, οσφυαλγία, ισχιαλγία, δισκοκήλη, δερματοπάθειες (ακμή κ.λπ.), σαλπγγίτιδες.

Κυλλήνη: Φημίζεται για την προσέλευση πασχόντων για να θεραπεύσουν πλήρως το αναπνευστικό τους βρογχικό άσθμα, εμφύσημα, χρόνιες βρογχίτιδες, αναπνευστική ανεπάρκεια.

Κως: Τα καυτά νερά των Θερμών έχουν μεγάλη περιεκτικότητα σε θειάφι. Κάνουν καλό σε αρθρίτιδες, δερματοπάθειες, επιδρωματικές καταστάσεις, κυκλοφορικές διαταραχές, νευρώσεις, παραλύσεις, ρευματισμοί.

Λαγκαδάς: Τα λουτρά του Λαγκαδά είναι κατάλληλα για αρθριτικά και ρευματικά νοσήματα καθώς και παθήσεις των περιφερικών νεύρων. Τα νερά είναι φθοριούχα, θειονατριούχα διτανθρακικά, αλκαλικών γαιών.

Λήμνος – Μύρινα: Θεραπεύει την ουρική αρθρίτιδα, τις λοιμώξεις των ουροφόρων οδών και τις παθήσεις των νεφρών. Στην Πλάκα, στα ιαματικά λασπόλουτρα γίνεται «πηλοθεραπεία» σε υπαίθριες εγκαταστάσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, τον συγκεκριμένο πηλό τον πούλαγαν στα φαρμακεία σε σφραγισμένα δισκία και τον χρησιμοποιούσαν ως αντίδοτο στα δηλητήρια.

Λουτρά Ηραίας: Στο κέντρο του χωριού λειτουργεί σύγχρονο υδροθεραπευτήριο. Τα θειούχα και σιδηρούχα νερά των πηγών είναι τα πλέον ενδεδειγμένα ιατρικά, με αποδεδειγμένες θεραπευτικές ιδιότητες για αρθρίτιδες, αυχενικό σύνδρομο, γυναικολογικά, κυκλοφορικό και νευρικό σύστημα, οστεοπόρωση, ρευματισμούς και ίσως τα καλύτερα για τη θεραπεία ήπατος και χολής.

Λουτράκι: Οι Θέρμες, το σημερινό Λουτράκι, θεωρείται η αρχαιότερη ελληνική λουτρόπολη. Στα λουτρά λειτουργεί υδροθεραπευτήριο. Η θεραπεία στη λουτρόπολη δεν ενδείκνυται για όσους πάσχουν από έλκη, ηπατικές ανεπάρκειες, μη αντισταθμιζόμενες παθήσεις της καρδιάς, πρόσφατη εγκεφαλική συμφόρηση, μεγάλη αρτηριακή υπέρταση, προχωρημένες γενικά νεφρίτιδες και λιθιάσεις. Θεσμός έχει γίνει στο Λουτράκι το Μεσογειακό Συνέδριο Ιαματικής Ιατρικής.

Μέθανα: Οι ιαματικές πηγές τους είναι αποτέλεσμα της ηφαιστειακής δράσης, ονομαστές εδώ και χιλιάδες χρόνια για την αποτελεσματική και σωτήρια επίδρασή

τους στην υγεία και την ομορφιά. Έχουν ευεργετικές θεραπευτικές ιδιότητες για πολλές παθήσεις όπως αρθροπάθεια, δισκοπάθεια, σπονδυλοαρθρίτιδα, ρευματοπάθεια, κατάγματα, γυναικολογικές παθήσεις, στειρότητα, νευρώσεις, κοπώσεις, παθήσεις αναπνευστικού συστήματος, χρόνιες βρογχίτιδες, δερματικά νοσήματα και άλλα.

Μυτιλήνη: Οι θερμές πηγές της, αναβλύζουν μέσα από ηφαιστειογενή πρωτογενή και δευτερογενή πορώδη πετρώματα, έχουν θεραπευτικές ιδιότητες (πέρα από τις χαλαρωτικές) για χρόνιους ρευματισμούς, αρθροπάθειες, χρόνιες σπονδυλαρθρίτιδες, οσφυοϊσχιαλγία, δευτεροπαθείς δερματικές παθήσεις, ουρική αρθρίτιδα, φλεγμονώδεις παθήσεις γυναικολογικής προέλευσης, δυσλειτουργία σαλπίνγων κ.ά. *Υπάρχουν επίσης, οι ιαματικές πηγές Λουτρόπολης Θερμής, που συστήνονται για την θεραπεία ρευματισμών, γυναικολογικών, δερματικών παθήσεων και παθήσεων κυκλοφορικού.*

Επιπλέον, οι ιαματικές πηγές Εφταλούς, ενδείκνυνται για τη θεραπεία ρευματισμών, αρθριτισμού, ισχιαλγίας, νευραλγίας, ψαμμιάσεως, χολολιθιάσεως, γυναικολογικών και δερματικών παθήσεων.

Μήλος: Τα ιαματικά λουτρά του νησιού με πιο σημαντικά τα Λουτρά του Λάκκου, Λουτρά του Μακρινού, η Πικροπηγή ή Τσιλλονέρι, τα Λουτρά του Προβατά, που ενδείκνυνται για τις ρευματοειδείς αρθρίτιδες, στις παθήσεις των περιφερειακών νεύρων, στις γυναικολογικές παθήσεις και στις δερματικές. Χαρακτηριστικό είναι ότι στις περιοχές αυτές μετρούνται υψηλές θερμοκρασίες και στο έδαφος.

Νέα Απολλωνία: Εκτός από τα άνω και κάτω άκρα, το ιαματικό νερό της λουτρόπολης θεραπεύει γυναικολογικά προβλήματα, ανακουφίζει από τους ρευματισμούς και τις παθήσεις των νεύρων.

Νίσυρος: Στα λουτρά πηγαίνουν άνθρωποι που ταλαιπωρούνται από διάφορες παθήσεις, όπως ρευματισμούς, αρθρίτιδες, αυχενικά, κατάγματα.

Ξάνθη-Γεννησέα: Η ιαματική πηγή της Γεννησέας ενδείκνυται ιδιαίτερα για τις παθήσεις του δέρματος, του νευρικού συστήματος και για την ίαση ρευματοπαθειών.

Πέλλα - Λουτράκι: Οι θεραπευτικές ενδείξεις είναι απεριόριστες - ενδεικτικά αναφέρονται οι παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος, οι ρευματοπάθειες, οι αρθροπάθειες, οι ισχιαλγίες, οι δερματοπάθειες, τα προβλήματα του πεπτικού και κυκλοφορικού συστήματος.

Πλατύστομο: Στις δύο πηγές γίνεται λουτροθεραπεία με νερό της αλκαλικής θειοπηγής, ποσιθεραπεία με θειούχο νερό της ψυχρής πηγής, ή και τα δύο μαζί. Είναι κατάλληλες για παχυσαρκία, αρθριτικά, χολιθίαση, μικρή ανεπάρκεια ύπατος, νεφρολιθίαση, κυστίτιδα, δυσπεψία, δυσκοιλιότητα.

Πόζαρ: Οι ιαματικές πηγές Λουτρών Λουτρακίου ή Λουτρών Πόζαρ (Εδεσσα), δημιουργούνται από το νερό της βροχής που εισχωρεί στο έδαφος και φτάνει σε μεγάλο βάθος, όπου θερμαίνεται και εμπλουτίζεται με μέταλλα και άλλα συστατικά. Οι θεραπευτικές ιδιότητες του νερού συνιστώνται για παθήσεις του κυκλοφοριακού και του αναπνευστικού συστήματος, ρευματοπάθειες, γυναικολογικές και δερματικές παθήσεις. Επίσης, ενδείκνυται η ποσιθεραπεία για παθήσεις ήπατος, νεφρών, χολής, πεπτικού και ουροποιητικού συστήματος.

Πρέβεζα: Εκτός των κλασικών θεραπειών τα λουτρά προσφέρουν πλήρη ανάνηψη από τις ραχίτιδες.

Σέρρες - Σιδηρόκαστρο: Οι ιδιότητες του νερού είναι τέτοιες που μπορούν να θεραπεύουν πλήρως τις παθήσεις και τα προβλήματα των άκρων, χρόνια ή μη, καθώς και κάποια γυναικολογικά προβλήματα. Στο σύγχρονο υδροθεραπευτήριο Σιδηροκάστρου, υπάρχει σύγχρονος εξοπλισμός και εξοπλισμός για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τους τετραπληγικούς.

Σουρωτή: Κοντά στη Θεσσαλονίκη, υπάρχει πηγή με πόσιμο θεραπευτικό νερό που διευκολύνει την πέψη και έχει διουρητική δράση.

Φθιώτιδα - Υπάτη: Τα Λουτρά της Υπάτης, είναι κατάλληλα για τις ημικρανίες, τις καρδιαγγειακές παθήσεις, τα μυϊκά προβλήματα και τις παθήσεις του νευρικού συστήματος.

Όσον αφορά την αριθμητική αποτύπωση των ιαματικών πηγών ανά περιφέρεια, ανά νομό και ανά είδος θεραπευτηρίου, σύμφωνα με τον Κατάλογο Ιαματικών Πηγών Ελλάδας του ΕΟΤ, που συντάχθηκε και επικαιροποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2009, παρατηρείται ότι οι περιφέρειες με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση σε ιαματικές πηγές είναι εκείνες της . Ελλάδος και της Κεντρικής Μακεδονίας (16%). Ακολουθεί η Περιφέρεια Β. Αιγαίου με συγκέντρωση 13%, η Περιφέρεια Α. Μακεδονίας & Θράκης, Πελοποννήσου, Ν. Αιγαίου και Στερεάς Ελλάδος με 8%. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει να εξεταστεί ταυτόχρονα και η κατανομή των υδροθεραπευτηρίων ανά περιφέρεια που είναι αντιστρόφως ανάλογη του αντίστοιχου αριθμού ιαματικών πηγών.

Συνεπώς, παρατηρείται ότι η Στερεά Ελλάδα, ενώ διαθέτει μόνο το 8% των ιαματικών πηγών, συγκεντρώνει το 30% των υδροθεραπευτηρίων της Χώρας. Αντιθέτως, στις περιφέρειες της Ελλάδος και της Κεντρικής Μακεδονίας που έχουν τη μεγαλύτερη συγκέντρωση σε ιαματικές πηγές (16%), λειτουργούν λιγότερα υδροθεραπευτήρια, 13% και 11% αντίστοιχα. Αναλυτικότερα, σχετικά με τις ιαματικές πηγές, αυτές κατανέμονται αρκετά ομοιόμορφα γεωγραφικά, δεδομένου ότι καλύπτουν 12 περιφέρειες και 34 νομούς της Χώρας. Ο Νομός Αιτωλοακαρνανίας είναι εκείνος με τις περισσότερες σε αριθμό ιαματικές πηγές (8) και ακολουθούν οι Νομοί Λέσβου με 6, οι νομοί Κορινθίας και Φθιώτιδας με 5, οι Νομοί Θεσσαλονίκης, Σάμου και Κυκλάδων με 4, και τέλος οι Νομοί Πειραιώς, Ηλείας, Σερρών και Δωδεκανήσου με 3 πηγές έκαστος. Σε επίπεδο υδροθεραπευτηρίων ξεχωρίζει η Εύβοια που συγκεντρώνει 25 υδροθεραπευτήρια από τα οποία τα 24 βρίσκονται στην Αιδηψό.

3.4.1. Παρούσα κατάσταση αγοράς

Η Ελλάδα είναι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μια χώρα πλούσια σε ιαματικές πηγές, με νερά που έχουν ποικίλη φυσικοχημική σύσταση, τα οποία ενδείκνυνται για εφαρμογή στη σύγχρονη υδροθεραπεία. Οι θεραπευτικές ιδιότητες ορισμένων πηγών ήταν γνωστές από την αρχαιότητα και μάλιστα συνδέονταν με την ιστορία του τόπου όπου βρίσκονταν, όπως της Αιδηψού, των Θερμοπυλών, της Ικαρίας, της Τραιανούπολης και άλλων πηγών. Η αξιοποίηση και η βαθμιαία οργάνωση των ιαματικών πηγών της χώρας άρχισε από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι πρώτες πηγές που αναπτύχθηκαν ήταν της Υπάτης, της Αιδηψού, της Κύθνου, της Κυλλήνης, του Λουτρακίου Καϊάφα και ακολούθησαν οι υπόλοιπες πηγές. Οι περιοχές πολλών από τις πηγές αυτές, επειδή ήταν δίπλα στη θάλασσα, εξελίχθηκαν σε μεγάλες λουτροπόλεις, οι οποίες, ακόμη και στις μέρες μας, δέχονται όχι μόνο επισκέπτες των ιαματικών πηγών, αλλά και μεγάλο αριθμό παραθεριστών.⁶⁰

Τις τελευταίες δεκαετίες, στις περισσότερες ιαματικές πηγές που λειτουργούν στην Ελλάδα συναντάται κυρίως η μορφή της θεραπείας και όχι η προσφορά υπηρεσιών που έχουν σχέση με την αναζωογόνηση του οργανισμού. Δηλ. τα περισσότερα κέντρα που λειτουργούν στην Ελλάδα είναι κέντρα ιαματικού τουρισμού και όχι κέντρα τουρισμού υγείας. Ωστόσο, έχουν αρχίσει να γίνονται κάποια βήματα για την ανάπτυξη και αυτού του τομέα, δηλαδή δημιουργούνται και λειτουργούν αρκετά

⁶⁰ Ε.Ο.Τ. <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>

κέντρα αναζωογόνησης σε όλη την Ελλάδα, ενότητα που θα αναπτυχθεί στο επόμενο κεφάλαιο.⁶¹

Η ζήτηση για τον ιαματικό τουρισμό στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονη εποχικότητα, ιδίως στις μεγάλες λουτροπόλεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό των λουομένων προσέρχεται κυρίως τον Σεπτέμβριο και ακολουθεί ο μήνας Αύγουστος, σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στον υπόλοιπο τουρισμό του οποίου ο μήνας αιχμής είναι ο Αύγουστος. Από εκτιμήσεις (34), προέκυψε ότι κατά την διάρκεια του εξαμήνου Μάιος - Οκτώβριος, που λειτουργούν συνήθως οι πηγές, το 40% των λούσεων κατά μέσο όρο, πραγματοποιήθηκε τον μήνα Σεπτέμβριο του έτους 1995 στις μεγάλες πηγές, το 32% τον μήνα Αύγουστο, το 20% περίπου τον μήνα Ιούλιο, το 5% τον μήνα Οκτώβριο και μόλις το 3% τον μήνα Ιούνιο, ενώ κατά τον μήνα Μάιο το αντίστοιχο ποσοστό ήταν ελάχιστο.

Αντίθετα, για τις μικρότερες πηγές τα αντίστοιχα ποσοστά φαίνονται πιο ισοροπημένα. Βρέθηκε δηλαδή, ότι το ποσοστό των λούσεων που σημειώθηκε κατά το μήνα Σεπτέμβριο του 1995 αναλογούσε στο 30% του συνόλου των λούσεων όλου του έτους, το 25% κατά το μήνα Αύγουστο, το 15% κατά το μήνα Ιούλιο, το 15% κατά το μήνα Οκτώβριο, το 10% κατά τον μήνα Ιούνιο και το υπόλοιπο 5% κατά τον μήνα Μάιο.

Η διαφορά αυτή που παρατηρήθηκε μεταξύ των πηγών των μεγάλων λουτροπόλεων και των λιγότερο γνωστών πηγών, οφείλεται κυρίως στον τόπο προέλευσης των λουομένων. Κι' αυτό γιατί οι μικρές πηγές προτιμώνται περισσότερο από τον πληθυσμό της γύρω περιοχής και λιγότερο από τον πληθυσμό της υπόλοιπης χώρας, γιατί απαιτείται μικρότερη μετακίνηση των ατόμων, ενώ τις μεγάλες λουτροπόλεις τις επισκέπτονται συνήθως άτομα από άλλα μέρη της Ελλάδας, που συνδυάζουν την υδροθεραπεία με τις καλοκαιρινές τους διακοπές. Ο πίνακας 3.1. παρουσιάζει στατιστικά, τα εισιτήρια μερικών από τα πιο γνωστά Υδροθεραπευτήρια Ιαματικών Πηγών, που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του 2004.

Ο μέσος όρος παραμονής των ατόμων είναι 13 - 14 ημέρες, δηλαδή περίπου ότι συμβαίνει και στον υπόλοιπο τουρισμό. Σχετικά με την ηλικία και το φύλο των λουομένων, παρατηρείται ότι συνήθως είναι άτομα της τρίτης ηλικίας και κυρίως γυναίκες, καθώς αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των λουομένων (περίπου το 60-65%).

⁶¹ http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html

Σύμφωνα με στοιχεία της Εταιρείας Τουριστικής Ανάπτυξης κατά το έτος 1993, ο αριθμός ατόμων που χρησιμοποίησε τις ιαματικές πηγές αντιστοιχούσε στο 1,4% του ελληνικού πληθυσμού, ενώ το ποσοστό αυτό ήταν γύρω στο 1,7% κατά τα έτη 1961 και 1971.^{62 63}

Πίνακας 3.1. : 2004 Στατιστικά εισιτήρια Υδροθεραπευτηρίων Ιαματικών Πηγών της Ε.Τ.Α.

Υποκατάστημα	Χειμερινή Περίοδος	Ιούνιος	Ιούλιος	Αύγουστος	Σεπτέμβριος	Οκτώβριος	Σύνολο
Αιδηψός	1/1 έως 31/5	7.891	49.893	61.677	76.220	13.165	208.846
Θερμοπόλες	1/11 έως 31/12	0	831	3.776	5.119	568	10.294
Καϊάφας		905	7.239	11.485	14.516	5.185	39.330
Κύθνος		250	1.783	2.086	2.077	211	6.407
Λουτράκι (Ποσιθεραπευτήριο)	2.044	1.018	2.311	2.031	2.338	1.316	11.058
Νιγρίτα		0	848	1.478	3.008	968	6.302
Υπάτη		5.004	16.464	25.340	29.299	4.920	81.027
Σύνολο	2.044	15.068	79.369	107.873	132.577	26.333	363.264
Ατομα - .Α.Υ. (Δελτία Άδειας Υδροθεραπείας)							
Υποκατάστημα	Χειμερινή Περίοδος	Ιούνιος	Ιούλιος	Αύγουστος	Σεπτέμβριος	Οκτώβριος	Σύνολο
Αιδηψός	4.190	3.518	12.097	14.970	12.434	1.235	48.444
Θερμοπόλες		0	114	292	310	21	737
Καϊάφας		134	634	1.009	914	213	2.904
Κύθνος		31	9	111	88	2	241
Λουτράκι (Ποσ.)		0	0	0	0	0	0
Νιγρίτα		0	70	132	245	71	518
Υπάτη		541	1.166	1.858	1.576	134	5.275
Σύνολο	4.190	4.224	14.090	18.372	15.567	1.676	58.119

⁶² <http://users.hol.gr/~chriskir/p04.html>

Ε.Ο.Τ. <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>

http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html

⁶³ Κασάπη, Μ., Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.

Πηγή: Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης

Παρατηρήσεις:

1. Τα άτομα της Αιδηψού αφορούν σε όλη την Λουτρόπολη (λειτουργούν περίπου 20 ιδιωτικά υδροθεραπευτήρια).
2. Τα εισιτήρια των ιδιωτικών υδροθεραπευτηρίων της Αιδηψού ανέρχονται στις 346.525.
3. Στο Λουτράκι δεν υπάρχει συγκεκριμένος αριθμός ατόμων καθώς το Υποκατάστημα λειτουργεί ως Ποσιθεραπευτήριο. Δεν εκδίδονται
i..Α.Υ. Οι αριθμοί εισιτηρίων αφορούν σε πόσεις (ποτήρι).

3.4.2. Μορφές υδροθεραπείας – Παθήσεις και Αντιμετώπιση

Υδροθεραπεία (hydrotherapy) είναι η θεραπευτική αγωγή η οποία στηρίζεται στη χρήση του Ιαματικού Νερού. Βασίζεται στην αξιοποίηση των φυσικών και χημικών αναγκών του ανθρώπινου οργανισμού. Η μορφή, ο τρόπος, η διάρκεια και η συχνότητα της θεραπείας καθορίζουν τα αποτελέσματά της.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι βασικότερες μορφές υδροθεραπείας και οι κατηγορίες χρήσης των ιαματικών φυσικών πόρων και στη συνέχεια παρουσιάζεται σε ποιες παθήσεις συνίσταται η κάθε μορφή υδροθεραπείας. Η υδροθεραπεία είναι ιδιαίτερα σημαντική για την αντιμετώπιση πολλαπλών παθήσεων, όπως είναι τα αρθρικά και οι ρευματοπάθειες, και διακρίνεται σε δύο είδη:

- i. την *εσωτερική*, η οποία περιλαμβάνει: α) την ποσιθεραπεία (πόση ιαματικών νερών), β) την εισπνοθεραπεία (εισπνοή των αερίων ή των σταγονιδίων των μεταλλικών νερών) και γ) τις πλύσεις (στοματικές, ρινικές, γυναικολογικές) και
- ii. την *εξωτερική*, η οποία περιλαμβάνει: α) τα λουτρά, β) τις καταιονήσεις (για ορισμένο χρόνο το σώμα δέχεται το θερμομεταλλικό νερό, που έρχεται με υψηλή ή χαμηλή πίεση), γ) τις υδρομαλάξεις (το σώμα δέχεται την πίεση του νερού), δ) την υδροκινησιοθεραπεία (συνδυασμός λουτροθεραπείας και κινησιοθεραπείας, όσο το σώμα βρίσκεται στο νερό) και ε) την πηλοθεραπεία (εφαρμογή πηλού, που έχει «ωριμάσει», σε σημεία του σώματος με διάφορες παθήσεις).

Σε ορισμένες από τις ιαματικές πηγές στην Ελλάδα, που έχουν σύγχρονο εξοπλισμό εφαρμόζονται και οι νέες μέθοδοι της λουτροθεραπείας όπως

καταιονήσεις, υδρομαλάξεις, υδροκινησιοθεραπεία, ασκήσεις γυμναστικής, φυσιοθεραπεία και άλλες.^{64 65 66}

Σύμφωνα με τον Ζήση Αγγελίδη (Δρ.Υδρογεωλογίας Α.Π.Θ), η *σπηλαιοθεραπεία* και η *κλιματοθεραπεία* είναι άλλες δυο μορφές υδροθεραπείας. (37) Τέλος, η Υδροθεραπεία υπό τη γενικότερη έννοια “Spa Therapy” ή “Medical Hydrology” των Αγγλοσαξόνων περιλαμβάνει και τη *θαλασσοθεραπεία*.^{67 68}

3.5. Εσωτερική υδροθεραπεία

- **Ποσιθεραπεία**

Το νερό εξακολουθεί να παραμένει το πιο απαραίτητο θρεπτικό συστατικό και είναι γνωστή η χρησιμότητά του για την ομαλή λειτουργία του οργανισμού. Με τον όρο «*φυσικό μεταλλικό νερό*» ορίζεται ένα νερό μικροβιολογικά υγιές που έχει σαν καταγωγή έναν υπόγειο υδροφορέα και προέρχεται από μια πηγή, η οποία αξιοποιείται από μια ή περισσότερες φυσικές διεξόδους ή κατόπιν γεωτρήσεων. Η ποσιθεραπεία είναι μια μορφή εσωτερικής υδροθεραπείας, η οποία επιτυγχάνεται με την εισαγωγή υγρών (ιαματικού νερού) στο πεπτικό σύστημα, δηλαδή με πόση, για θεραπευτικούς σκοπούς, σε ορισμένη ποσότητα και με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά. Η επίδραση των ιαματικών νερών οφείλεται στα μεταλλικά στοιχεία, (υπό μορφή ιόντων), στα κολλοειδή και στα άλατα, τα οποία με την κυκλοφορία φθάνουν στα διάφορα όργανα του ανθρώπινου σώματος και ασκούν φαρμακοδυναμική και βιολογική επίδραση. Σε αρκετά Ιαματικά Νερά αποδίδεται δράση διουρητική. Τα πιο σημαντικά σημεία αποθήκευσης του μεταλλικού νερού είναι το ήπαρ, το αίμα, οι μύες, ο συνδετικός ιστός, τα εσωτερικά όργανα και το δέρμα. Έτσι, με την πόση ιαματικού νερού παρουσιάζεται ρύθμιση της πεπτικής λειτουργίας, προκαλώντας αύξηση της έκκρισης κυριολεκτικά όλων των ορμονών του πεπτικού συστήματος και αύξηση της διούρησης.^{69 70}

Η ποσιθεραπεία επιτυγχάνεται με δυο τρόπους:

⁶⁴ Σπάθη, Σ., Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.

⁶⁵ www.drama.gr/anaptychiako/eisigiseis/3_06_Aggelidis.pdf

⁶⁶ <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>

⁶⁷ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>

⁶⁸ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>

⁶⁹ Σπάθη, Σ., Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.

⁷⁰ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>

α) με την επιτόπια ποσιθεραπεία, που γίνεται με την επίσκεψη των ατόμων στην ιαματική πηγή και β) με την μη επιτόπια ποσιθεραπεία, η οποία γίνεται με τη λήψη εμφιαλωμένου μεταλλικού νερού, από συσκευασίες που κυκλοφορούν στο εμπόριο, είτε για λόγους θεραπείας, είτε για λόγους υγιεινής διατροφής.⁷¹

Σχετικά με την επιτόπια ποσιθεραπεία, στην Ελλάδα υπάρχουν αρκετές ιαματικές πηγές, οι οποίες προσφέρονται μόνο για ποσιθεραπεία, με εισιτήριο εισόδου, όπως οι πηγές Λουτρακίου Κορίνθου, Πλατυστόμου Φθιώτιδος, Τραϊανούπολης Έβρου, κ.α. Σε άλλες πηγές η ποσιθεραπεία γίνεται ελεύθερα, όπως στις πηγές Ξυνού Νερού Φλώρινας, Νιγρίτας Σερρών, Λουτρακίου Πέλλας κ.α. Τέλος, υπάρχουν πηγές στις οποίες μπορεί κανείς να συνδυάσει την ποσιθεραπεία με την λουτροθεραπεία, όπως στις πηγές Σμοκόβου στην Καρδίτσα, Ψαρόθερμων Σαμοθράκης, Λουτρακίου Κορίνθου, και άλλες πολλές.

Ο πίνακας 3.2. παρουσιάζει την κίνηση τεσσάρων ιαματικών πηγών, για τις οποίες έχουμε στοιχεία, σε ότι αφορά την επιτόπια ποσιθεραπεία.

⁷¹ <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>

Πίνακας 3.2.: Κίνηση Ιαματικών Πηγών για Ποσιθεραπεία από το 1961 – 1996

Ιαματική Πηγή	Έτη	Αριθμός Ποτηριών	Ετήσιος Μ/Ο Αριθμ. Ποτηριών
Καϊάφας Ν. Ηλείας	1961-65	403.415	80.683
	1971-80	366.863	36.686,30
	1986-90	-	-
	1991-1997	-	-
Λουτράκι Ν. Κορινθίας	1961-65	620.808	124.161,60
	1971-80	1.811.036	181.103,60
	1989-90	217.843	43.568,60
	1991-97	253.085	36.155,00
	Πλατύστομο	1961-65	436.360
	1971-80	1.765.989	176.598,90
	1989-90	47.051	23.525,50
	1991-97	134.700	19.242,86
Τραϊανούπολη Ν. Έβρου	1961-65	-	-
	1978-80	1.084.914	361.638,00
	1981-90	2.787.334	278.733,40
	1991-92	720.700	360.350,00
	1994-96	720.700	360.350,00

Πηγή: Ε.Ο.Τ., Τμήμα Ιαματικών Πηγών

Ενδείκνυται σε:

- Παθήσεις των ουροφόρων οδών (π.χ. υπερουριχαιμία, λιθιάσεις των νεφρών, ουρητήρων και κύστεως).
- Παθήσεις καλοήθους ηπατογενούς διαβήτη.
- Παχυσαρκίας.
- Παθήσεις του ήπατος και των χοληφόρων οδών (π.χ. χρόνια χολοκυστίτιδα, λιθίαση της χολυδόχου κύστεως, μικρή ηπατική ανεπάρκεια).
- Παθήσεις του πεπτικού συστήματος.

- Λιθιάσεις μετά την πάροδο ενός μηνός από τον τελευταίο κολικό.
- Έλκος γαστροδωδεκαδακτυλικού και ουλοποιημένου, όχι σε ενεργό φάση και γενικότερα σε παθήσεις του γαστρεντερικού συστήματος.

Δεν ενδείκνυται σε:

- Ασθενείς με προηγούμενες φλεγμονές ή συμφύσεις. Λιθιάσεις των νεφρών ή της κύστης με συχνές κρίσεις ή αιματουρία ή με ογκώδεις λίθους, νεφρίτιδες, πυελίτιδες ή κυστίτιδες σε οξεία φάση.
- Χολολιθιάσεις με συχνούς κολικούς ή μεγάλους λίθους, χολοκυστίτης στην οξεία φάση, πρόσφατο έλκος του στομάχου ή του δωδεκαδακτύλου.

Συνήθως η εφαρμογή της διαρκεί 3 - 4 εβδομάδες. Τα αποτελέσματά της είναι ευεργετικά και άμεσα^{72 73}

ii. Εισπνοθεραπεία

Εισπνοθεραπεία καλείται η θεραπευτική πράξη που βασίζεται στην επαφή ατμών και σταγονιδίων που προέρχονται από το μεταλλικό νερό με το βλεννογόνο του αναπνευστικού συστήματος. Με άλλα λόγια, βασίζεται στη μετατροπή των Ιαματικών Νερών σε σταγονίδια και στην εκμετάλλευση των αερίων τα οποία περιέχονται σ' αυτά. Επιτυγχάνεται μέσω των αναπνευστικών οδών με εισπνοές και ρινοπλύσεις. Οι εισπνοές γίνονται με τη βοήθεια ειδικών συσκευών. Παρακάτω παρατίθενται οι διάφορες τεχνικές που χρησιμοποιούνται για την εισπνοθεραπεία:

1. *Εισπνοές για ατομική χρήση.* Δημιουργούνται σταγονίδια σε θερμοκρασία 37°C. Η συσκευή τοποθετείται 25 εκ. από τον ασθενή και η θεραπεία περιλαμβάνει συνεδρίες των 10 λεπτών, μια έως δυο φορές την ημέρα και για δυο εβδομάδες.

2. *Νεφελοποίηση για συλλογική χρήση.* Σε αυτή την περίπτωση το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται οι ασθενείς είναι κορεσμένο από ατμούς και σε θερμοκρασία 18°C. Η θεραπεία περιλαμβάνει συνεδρίες 15 - 60 λεπτών, μια έως δυο φορές την ημέρα και για 12 - 20 ημέρες.

3. *Αεροσόλ για ατομική χρήση.* Σύμφωνα με αυτήν διοχετεύεται ιαματικό νερό σε πίδακα και με τη χρήση αερίου ή ατμού σχηματίζονται σταγονίδια σε γυάλινη φιάλη. Τα σωματίδια αυτά φορτίζονται αρνητικά από τη γυάλινη φιάλη, αποχτούν κινήσεις Brown και διαχέονται στις κυψελίδες.

⁷² <http://users.hol.gr/~chriskir/positherapia.htm>

⁷³ Σπάθη, Σ., Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.
Ηλιοπούλου, Γ. Υδροθεραπεία, Έκδοση τρίτη, Αθήνα 1960, σελ. 26,27,120,126.

4. *Humage για ατομική χρήση.* Πραγματοποιείται με εισπνοή αερίου υδροθείου, το οποίο ελευθερώνεται από θερμό θειούχο νερό με τη μέθοδο της φυγοκεντρήσεως ή επαναθέρμανσης του νερού.

5. *Πλύσεις.* Αυτές πραγματοποιούνται με πιπέτα Derieris για ρινοπλύσεις, με εκτόξευση νερού με πιστόλι για φαρυγγικές πλύσεις, με πίδακα νερού για στοματικές πλύσεις (42 - 45°C θερμοκρασία) και με διοχέτευση ατμού ή θερμού νερού με σωλήνα Politzer στην ευσταχιανή σάλπιγγα.^{74 75}

Σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την εισπνοθεραπεία, είναι οι ακόλουθοι:

Εποχή: Αναφέρεται ότι την εποχή του καλοκαιριού είναι καλύτερη η ποιότητα των νερών, το οποίο όμως δεν είναι σωστό. Θα ήταν προτιμώτερο οι λουτροπηγές να λειτουργούν όλο το χρόνο ή περισσότερους μήνες, για παράδειγμα από Μάιο έως και Οκτώβριο. Έτσι, δεν θα υπήρχε και ο συνωστισμός στην προσέλευση των ασθενών, που παρατηρείται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Προετοιμασία: Η σωστή επιλογή της λουτροπηγής αποτελεί το 50% της επιτυχίας της εισπνοθεραπείας.

Διάρκεια: Συνήθως διαρκεί 21 μέρες, αλλά ο χρόνος μπορεί να παραταθεί ή να μειωθεί.

Κλίμα: Χρειάζεται παρατεταμένη ηλιοφάνεια, ελάχιστη υγρασία, οι άνεμοι να είναι ασθενείς, να μην εμφανίζονται ομίχλες και η γύρω περιοχή να έχει δάση για περισσότερο οξυγόνο.

Τρόπος ζωής - διαιτητική αγωγή: Αποφεύγεται η σωματική και πνευματική κόπωση και συνιστάται πιο υγιεινός τρόπος ζωής, με περιπάτους και σωστή διατροφή.

Στατιστικά στοιχεία για την κίνηση των πηγών που εξειδικεύονται στην εισπνοθεραπεία, έχουμε μόνο για δυο πηγές, την Κυλλήνη και το Σμόκοβο. Σε αυτές, πέρα από την εισπνοθεραπεία, εφαρμόζονται ακόμη και λούσεις.

Ο πίνακας 3.3. δείχνει την κατάσταση των τεσσάρων τελευταίων δεκαετιών, και όπως φαίνεται, παρατηρείται μια συνεχής μείωση, τόσο στον αριθμό των ατόμων, όσο και στον αριθμό των λούσεων. Αυτό αποδίδεται κυρίως, στην έλλειψη

⁷⁴ <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>

⁷⁵ Χολέβας, Μ. «Εισπνευσιοθεραπεία σε παθήσεις του κατωτέρου αναπνευστικού συστήματος», 2ο συνέδριο για τα θερμομεταλλικά νερά, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 273.

διαφήμισης των ιαματικών πηγών, έτσι ώστε να πληροφορηθεί το κοινό για τις πηγές, αλλά και για τις θεραπευτικές τους ιδιότητες.

Πίνακας 3.3.: Κίνηση των Ιαματικών Πηγών για Εισπνοθεραπεία και Λουτροθεραπεία

Ιαματική Πηγή	Έτη	Αριθμός ατόμων	Λούσεις	Εισπνοές	Ρινοπλύσεις	Σύνολο Θεραπειών	Λούσεις (%)	Εισπνοές (%)	Ρινοπλύσεις (%)	Σύνολο (%)
Κυλλήνη Ν. Ηλείας	1961-70	49.563	154.170	591.121	141.910	887.201	17,38	66,63	16,00	100,00
	1971-80	48.021	198.386	509.886	94.198	802.470	24,72	63,54	11,74	100,00
	1981-90	41.743	156.691	475.757	164.145	796.593	19,67	59,72	20,61	100,00
	1991-97	24.030	115.046	261.225	86.783	463.054	24,85	56,41	18,74	100,00
Μ.Ο. αριθμού ατόμων/έτος	1961-70	4.956								
	1971-80	4.802								
	1981-90	4.174								
	1991-97	3.433								
Μ.Ο. αριθμού θεραπειών/έτος	1961-70		15.417	59.112	14.191	88.720	17,38	66,63	16,00	100,00
	1971-80		19.839	50.989	9.420	80.247	24,72	63,54	11,74	100,00
	1981-90		15.669	47.576	16.415	79.659	19,67	59,72	20,61	100,00
	1991-97		16.435	37.318	12.398	66.151	24,85	56,41	18,74	100,00
Σμόκοβο Ν.Καρδίτσας	1961-70	101.510	940.029	299.796	35.687	1.275.512	73,70	23,50	2,80	100,00
	1971-80	98.626	894.992	332.214	43.438	1.270.644	70,44	26,15	3,42	100,00
	1981-90	91.265	815.815	367.428	52.118	1.235.361	66,04	29,74	4,22	100,00
	1991-97	50.617	503.427	212.110	39.204	754.741	66,70	28,10	5,19	100,00
Μ.Ο. αριθμού ατόμων/έτος	1961-70	10.151								
	1971-80	9.863								
	1981-90	9.127								
	1991-97	7.231								
Μ.Ο. αριθμού θεραπειών/έτος	1961-70		94.003	29.980	3.569	127.551	73,70	23,50	2,80	100,00
	1971-80		89.499	33.221	4.344	127.064	70,44	26,15	3,42	100,00
	1981-90		81.582	36.743	5.212	123.536	66,04	29,74	4,22	100,00
	1991-97		71.918	30.301	5.601	107.820	66,70	28,10	5,19	100,00

Πηγή: Ε.Ο.Τ., Τμήμα Ιαματικών Πηγών

Ενδείκνυται σε:

- Παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος.
- Βρογχικό άσθμα και χρόνιες βρογχίτιδες.
- Χρόνιες φλεγμονές του Αναπνευστικού Συστήματος.

- Αλλεργίες κ.λπ.

Δεν ενδείκνυται σε:

- Φυματίωση.
- Βαρύ εμφύσημα με κάμψη της δεξιάς καρδιάς.
- Αρτηριακή υπέρταση όταν δεν ρυθμίζεται.
- Σακχαρώδη Διαβήτη.
- Νεφρική, ηπατική και καρδιακή ανεπάρκεια.
- Καρκίνο.
- Οξείες λοιμώξεις και γενικότερα σε παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος σε οξεία φάση ^{76 77}.

3.6. Εξωτερική υδροθεραπεία

i. Ιαματικά Λουτρά

Γίνονται με την εμβάπτιση του σώματος σε ατομικό λουτήρα ή πισίνα με Ιαματικό Νερό. Ενδείκνυται να πραγματοποιούνται μετά από ολοκληρωμένη πέψη. Ένας κύκλος θεραπείας διαρκεί συνήθως 2 εβδομάδες, με ένα λουτρό ανά ημέρα. Μετά το λουτρό ακολουθεί ανάπαυση των λουομένων για 30 περίπου λεπτά. Τα λουτρά ασκούν βιολογικές επιδράσεις μέσω των διαφόρων χαρακτηριστικών των Ιαματικών Νερών. Το λουτρό μπορεί να είναι καθολικό, ημίλουτρο ή τοπικό και το ατμόλουτρο μπορεί να είναι τοπικό ή καθολικό.

Ενδείκνυται σε:

- Χρόνιες ρευματικές παθήσεις, όπως ρευματοειδής αρθρίτιδα, αγκυλοποιητική σπονδυλοαρθρίτιδα, οστεοαρθρίτιδα, εκφυλιστικές σπονδυλοαρθροπάθειες, και άλλες.
- Παθήσεις του δέρματος, όπως έκζεμα, δερματίτιδες, και άλλες.
- Γυναικολογικές παθήσεις, όπως χρόνιες μεταφλεγμονώδεις καταστάσεις των σαλπίνγων και της μήτρας, λευκόρροια, ανεπάρκεια των ωοθηκών, και άλλες.
- Παθήσεων του νευρικού συστήματος, όπως νευρίτιδες, ριζίτιδες, νευραλγίες, και άλλων.

⁷⁶ Σπάθη, Σ., Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.

⁷⁷ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>

- Παθήσεις κυκλοφορικού συστήματος, όπως αρτηριακή υπέρταση, ανεπάρκεια στεφανιαίων αρτηριών, ενδαρτηρίτιδες κάτω άκρων, χρόνιες φλεβίτιδες – κιρσούς, και άλλες.

- Σύνδρομα από διαταραχές του νευροφυτικού συστήματος.

Δεν ενδείκνυται σε:

- Όταν οι ανωτέρω παθήσεις βρίσκονται σε στάδιο παρόξυνσης.
- Όλες τις εμπύρετες οξείες καταστάσεις.
- Παθήσεις της καρδιάς, όταν δεν αντισταθμίζονται καλά και παρουσιάζουν φαινόμενα στάσης και οιδήματα των κάτω άκρων και προχωρημένη αρτηριοσκλήρωση ιδίως των εγκεφαλικών αγγείων. Ακόμη, αντεδείκνυται σε καρδιακές αρρυθμίες, όταν δεν υποχωρούν με την κατάλληλη φαρμακευτική αγωγή και γενικότερα σε σοβαρές καρδιακές παθήσεις.

- Ακόμη, αντεδείκνυται σε πρόσφατες εγκεφαλικές αιμορραγίες, θρομβώσεις των αγγείων πριν την έλευση 6 τουλάχιστον μηνών από την προσβολή.

- Ανεπάρκεια στεφανιαίων (στηθάγχη, έμφραγμα) με συχνές κρίσεις ή σοβαρές βλάβες του μυοκαρδίου.

- Αιμορραγίες διαφόρων οργάνων – βαριές μορφές διαβήτη με έκδηλη εξασθένηση του οργανισμού.

- Ενεργός φυματίωση.

- Κακοήθεις νεοπλασίες.

- Εγκυμοσύνη μετά τον έκτο μήνα.

- Παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος όπως φυματίωση, καρκίνος, βρογχεκτασίες.

- Οξεία φλεγμονώδη νοσήματα.

- Νεφρική ανεπάρκεια.

- Πρόσφατα εγκεφαλικά επεισόδια.

- Κίρρωση του ήπατος και ιδιαίτερα όταν παρουσιάζονται επιπλοκές, όπως ο ασκίτης και ο ίκτερος.

Η Λουτροθεραπεία διακόπτεται επίσης :

- όταν παρουσιαστεί κατά την διάρκεια των λουτρών παρόξυνση της χρόνιας πάθησης.

- κατά τις μέρες της εμμήνου ρύσεως και

- όταν η λουτροθεραπεία δεν γίνεται καλώς αποδεκτή από τον λουόμενο.⁷⁸

ii. Υδρομαλάξεις ή Δινόλουτρα

Βασίζονται στη εφαρμογή πίεσης στο ανθρώπινο σώμα, ενώ αυτό βρίσκεται μέσα στο Ιαματικό Νερό.

Ενδείκνυται σε:

Περιπτώσεις μετατραυματικής θεραπείας, καταγμάτων και κακώσεων, αρθροπαθειών, οσφυαλγίας, ισχαιμίας, σπονδυλαρθρίτιδας και σπαστικών παραλύσεων.⁷⁹

iii. Υδροκινησιοθεραπεία

Αξιόλογος τρόπος εφαρμογής του Ιαματικού νερού είναι η χρησιμοποίησή του σε πισίνες, η γνωστή και κοινά αποδεκτή *υδροκινησιοθεραπεία*. Αυτή βρήκε μεγάλη εφαρμογή τις τελευταίες δεκαετίες και δεν νοείται σήμερα Υδροθεραπευτήριο ή και οργανωμένο φυσικοθεραπευτήριο χωρίς εφαρμογή υδροκινησιοθεραπείας. Με τη μέθοδο αυτή γίνεται εκμετάλλευση και των τριών παραγόντων του ιαματικού νερού, δηλαδή του χημικού, του θερμικού και του μηχανικού, οι οποίοι θα αναφερθούν παρακάτω.

Ενδείκνυται σε:

Περιπτώσεις για την πρόληψη μονίμων βλαβών, όπως είναι οι παθολογοανατομικές αλλοιώσεις, οι ατροφίες, οι παραμορφώσεις, οι αγκυλώσεις, αλλά και για την όσο το δυνατόν καλύτερη αποκατάσταση αυτών.^{80 81}

iv. Πηλοθεραπεία

Βασίζεται στη χρήση «ώριμου» πηλού. Η εφαρμογή του πηλού είναι δυνατόν να είναι ολική ή μερική, με εμβάπτιση του σώματος σ' αυτόν ή με επάλειψη. Η θεραπευτική δράση του πηλού είναι διπλή, γιατί ασκεί τοπική δράση (στην επιφάνεια του δέρματος) και γενική δράση (σε διάφορες λειτουργίες, λόγω ουσιών που διεισδύουν μέσα στον οργανισμό). Έτσι, θεραπευτικός πηλός είναι ο πηλός που όταν χρησιμοποιείται στον ανθρώπινο οργανισμό παρουσιάζει βιολογική δράση. Κατά τον

⁷⁸ <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>

⁷⁹ <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>

⁸⁰ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>

⁸¹ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>

Pisani θεραπευτικός πηλός είναι ένα μίγμα υπέρθερμο ή υπερθερμαινόμενο, το οποίο προέρχεται από μια τέλεια ρευστοποίηση ενός στερεού, κυρίως αργιλικού συστατικού, και ενός υγρού συστατικού, του ιαματικού νερού.⁸²

Ο πηλός των θερμών πηγών αποτελεί ένα φυσικό θεραπευτικό πηλό και είναι ο μόνος πηλός στη φύση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για πηλοθεραπεία έτσι όπως είναι, χωρίς περαιτέρω επεξεργασία. Σχηματίζεται γύρω από τις θερμές πηγές από οργανικά και ανόργανα συστατικά, που είναι διαλυμένα ή αιωρούνται στο θερμό νερό, κατακάθονται και έτσι, βρίσκονται γύρω από την πηγή. Τέλος, η δράση της πηλοθεραπείας οφείλεται κυρίως σε τρεις παράγοντες: μηχανικό, θερμικό και χημικό παράγοντα, που θα αναφερθούν παρακάτω. Έτσι αποκτά φυσικοχημικές ιδιότητες με παρουσία ζώντων οργανισμών που διευκολύνουν την απορρόφηση του θείου και του ραδονίου, των φλεγμονωδών στοιχείων και την ελάττωση του πόνου.

Ενδείκνυται σε:

- Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος.
- Παθήσεις δερματικές, όπως ψωρίασις, εκζέματα, νεανικές ακμές, τοπικές δερματίτιδες, κ.λπ.
- Αρθροπάθειες, ρευματολογικές και φλεγμονώδεις.
- Γυναικολογικές παθήσεις, όπως φλεγμονώδεις παθήσεις των γεννητικών οργάνων και διαταραχές εμμήνου κύκλου.
- Ουρική αρθρίτιδα.
- Έκζεμα.
- Ψωρίαση.
- Μετατραυματική αποκατάσταση, όπως για διαστρέμματα, κατάγματα, αιματώματα, κ.λπ. και τέλος,
- στην αισθητική σαν καλλυντικό.^{83 84}

v. Θαλασσοθεραπεία

Με τον όρο Θαλασσοθεραπεία εννοούμε την χρησιμοποίηση της ευεργετικής επίδρασης του θαλασσινού περιβάλλοντος, δηλαδή το νερό, τη λάσπη, τα φύκια κ.λπ., για πρόληψη και διατήρηση της υγείας.

Ενδείκνυται σε:

⁸² <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>

⁸³ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>

⁸⁴ Γ. Δημόπουλου, Υδροθεραπεία, Έκδοση τρίτη, Αθήνα 1960.

- Ασθένειες του σύγχρονου πολιτισμού, όπως καρδιαγγειακά νοσήματα, παχυσαρκία, μεταβολικές παθήσεις, άγχος, αϋπνίες, ημικρανίες, ψυχοσωματικές παθήσεις, σύνδρομο υπερκόπωσης, κατάθλιψη κ.λπ.

- Ρευματολογικές, ορθοπεδικές, δερματολογικές και νευρολογικές παθήσεις.
- Ανάρρωση.
- Αδυνάτισμα, κυτταρίτιδα και γενικότερα,
- στην κοσμετολογία.

Δεν ενδείκνυται σε:

- Αλλεργίες στο ιώδιο.
- Υπερθυρεοειδισμό.
- Υγρές δερματοπάθειες και
- καρδιακή ανεπάρκεια.⁸⁵

vi. Κλιματοθεραπεία

Η επίδραση των κλιματολογικών παραγόντων στην υγεία του ανθρώπου είναι γενικώς παραδεκτή. Έχει διαπιστωθεί ότι οι καιρικές μεταβολές επενεργούν στο νευροφυτικό σύστημα και βοηθούν στην ανάπτυξη νόσων ή στην εμφάνιση νοσηρών συμπτωμάτων. Ένα κλίμα για να δράσει ευεργετικά σε μία νόσο πρέπει να διαθέτει διαφορετικούς κλιματικούς παράγοντες από εκείνους που συνήθως ζει ο ασθενής, έτσι ώστε να δράσει ερεθιστικά ή κατευναστικά.

Οι ασθένειες, των οποίων η αρχική αιτία είναι μικροβιακή ή άλλης φύσεως ή και ακαθόριστη, αλλά η εμφάνιση ή η εξέλιξή τους καθορίζεται και άρα εξαρτάται από τις καιρικές μεταβολές, καλούνται μετεωροτρόποι, και τα άτομα μετεωροτρόπα. Σαν μέτρο για την εκτίμηση ότι ένας τόπος δεν είναι βλαβερός για την υγεία του ανθρώπου είναι το καλούμενο αίσθημα ευεξίας.⁸⁶

3.7. Θεραπευτική δράση των Ιαματικών λουτρών

Η θεραπευτική δράση των ιαματικών λουτρών αν και είναι γνωστή από τους αρχαίους χρόνους, ακόμη και σήμερα δεν έχει διευκρινιστεί τελείως. Οι αρχαίοι Έλληνες γνώριζαν καλά μερικές ιδιότητες των ιαματικών νερών και λουτρών, τα οποία χρησιμοποιούσαν όχι μόνο για θεραπευτικούς λόγους, αλλά και για να διατηρούνται σε καλή φυσική κατάσταση. Θεωρούσαν τις ιαματικές πηγές σαν

⁸⁵ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>

⁸⁶ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>

μυστηριώδεις θεότητες, που περιέκλειαν μέσα τους ευεργετικούς και θεραπευτικούς «χυμούς», κατάλληλους για την θεραπεία των λουομένων ασθενών.⁸⁷

Τα ιαματικά νερά είναι διασκορπισμένα σ' όλη τη χώρα, στο εσωτερικό της, γύρω από την παράκτια ζώνη, αλλά και στα νησιά του Αιγαίου. Ωστόσο, η γεωγραφική κατανομή των πηγών δεν είναι τυχαία. Έτσι, η εμφάνιση ιαματικών πηγών, όπως του Καϊάφα, της Κυλλήνης και του Λαγκαδά συνδέεται με τεκτονικά γεγονότα, ενώ οι πηγές των Μεθάνων, της Μήλου, της Λέσβου, της Σαμοθράκης, της Λήμνου και άλλων, συνδέουν την ύπαρξή τους με ηφαιστειακές δραστηριότητες.

Οι περισσότερες πηγές βρίσκονται στα νησιά και είναι 229, ακολουθεί η Στερεά Ελλάδα με 156, η Μακεδονία με 115, η Πελοπόννησος με 114, η Θεσσαλία με 57, η Ήπειρος με 56 και η Θράκη με 25. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το νέο Νόμο 3498, οι διατάξεις που διακρίνουν τις ιαματικές πηγές σε τοπικής και τουριστικής σημασίας καταργούνται και πλέον ανήκουν όλες στον Ε.Ο.Τ. Τα νερά των πηγών αυτών χαρακτηρίζονται ως μεταλλικά εξαιτίας της θερμοκρασίας ή της γενικής χημικής τους σύστασης.

Τα λουτρά στην Ελλάδα διακρίνονται με βάση τη θερμοκρασία του νερού:

- σε κρύα ή ψυχρά (κάτω των 28°C) και
- σε ζεστά ή θερμά (άνω των 28 °C).⁸⁸

Όπως σε πολλές άλλες χώρες, έτσι και στη χώρα μας, η λουτροθεραπεία μπορεί να αντιπροσωπεύει την πρώτη εναλλακτική εφαρμογή σε φάρμακα για χρόνιες μη ανταποκρίσιμες φλεγμονώδεις παθήσεις, καθώς επίσης μπορεί να θεωρηθεί συμπληρωματική ως προς την ιατρική αγωγή σε παθήσεις αναπνευστικές, γαστρεντερολογικές, γυναικολογικές, δερματολογικές και ορθοπεδικές. Κατά τη διάρκεια μιας λουτροθεραπείας επιδρούν στον οργανισμό πολλά ερεθίσματα. Αυτά τα ερεθίσματα προέρχονται:

α) από το περιβάλλον

Η αλλαγή του περιβάλλοντος καθώς και ο τρόπος διαβίωσης ενός ατόμου κατά τη διάρκεια των ημερών που κάνει λουτροθεραπεία, απαλλαγμένο από το άγχος της καθημερινότητας, του προσφέρουν μια ψυχική ηρεμία, η οποία δρα σημαντικά στον ανθρώπινο οργανισμό, με αποτέλεσμα η λουτροθεραπεία να έχει ευεργετικά αποτελέσματα.

⁸⁷ http://users.hol.gr/~chriskir/iamatikes_phges_ellados.htm

⁸⁸ Σπάθη, Σ. Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.

β) από την ίδια την ψυχολογία του ατόμου

Η ψυχολογία που έχει κανείς είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας. Η πίστη δηλαδή που έχει ο ασθενής, ότι με τη λουτροθεραπεία θα αποκατασταθεί το πρόβλημά του, συμβάλει θετικά στο αποτέλεσμα της λουτροθεραπείας και η πίστη αυτή ενισχύεται ακόμη περισσότερο, όταν πληροφορείται ότι άτομα με το ίδιο πρόβλημα έχουν θεραπευθεί.

γ) από τα λουτρά.

Με την πρόοδο της επιστήμης και με τη χημική ανάλυση, οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι θεραπευτικές ιδιότητες των λουτρών είναι δυνατόν να αποδοθούν:

- στην παρουσία μεταλλικών αλάτων και στη διάσπασή τους και
- σε ειδικές κολλοειδείς ουσίες και σε σπάνια αέρια.⁸⁹ (58)

Ακόμη, τα ιαματικά νερά συμβάλουν στη θεραπεία διαφόρων παθήσεων, σύμφωνα με τους ειδικούς, με τις ακόλουθες ενέργειες: βιολογική, θερμική, ραδιενεργή, φαρμακοδυναμική ή χημική και μηχανική. Αυτό σημαίνει ότι, εκτός από τα μεταλλικά άλατα, τις κολλοειδείς ουσίες και τα σπάνια αέρια, όταν ο επισκέπτης – λουόμενος έρθει σε επαφή με το ιαματικό νερό στις υδροθεραπευτικές εγκαταστάσεις, οι μηχανισμοί που ασκούν δράση και συμβάλλουν στη θεραπευτική αγωγή είναι οι παραπάνω πέντε παράγοντες, οι οποίοι θα αναλυθούν αμέσως παρακάτω.

i) Αρχικά, η *βιολογική* ενέργεια των ιαματικών νερών συμβάλει στο να αποβάλει ο ανθρώπινος οργανισμός ότι είναι επιβλαβές γι' αυτόν. Καθώς περνούν τα χρόνια, παρατηρείται μια αστάθεια των στοιχείων του ανθρώπινου οργανισμού. Η αστάθεια αυτή προξενεί τη συσσώρευση επιβλαβών ουσιών μέσω του αίματος, στους ιστούς, στα όργανα και τις αρθρώσεις, οι οποίες απομακρύνονται με τα ιαματικά λουτρά.⁹⁰

ii) Η *θερμική* ενέργεια του ιαματικού νερού ή το θερμικό ερέθισμα υφίσταται ή προκαλείται όταν η θερμοκρασία του ιαματικού νερού είναι ανώτερη ή κατώτερη, δηλαδή διαφορετική της θερμοκρασίας του ανθρώπινου σώματος. Ανάλογα με τη θερμοκρασία, μπορούμε να διαχωρίσουμε τα λουτρά σε:

1. ψυχρά, όταν η θερμοκρασία είναι μέχρι 20°C,
2. δροσερά, όταν είναι 21° - 25°C,
3. χλιαρά, όταν είναι 26° - 32°C,

⁸⁹ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>

⁹⁰ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>

4. ουδέτερα ή αδιάφορα, όταν είναι 33° - 34°C και

5. θερμά, ή υπέρθερμα, όταν είναι από 35°C και πάνω.

Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί ότι το θερμοκρασιακό περιβάλλον του λουτρού έχει διαφορετικές ιδιότητες από αυτές του ατμοσφαιρικού περιβάλλοντος. Η θερμορύθμιση του οργανισμού στο λουτρό γίνεται διαφορετικά απ' ότι στον αέρα. Η θερμοκρασία επιφέρει αύξηση του ενεργειακού δυναμικού των ιστών, και ενεργοποιεί τους θερμορυθμιστικούς μηχανισμούς. Επιπλέον, διαστέλλει σε ικανοποιητικό βαθμό τα αιμοφόρα αγγεία που βρίσκονται επιφανειακά και αυξάνει την αιμάτωση του δέρματος, με αποτέλεσμα την καλύτερη τροφικότητα των αγγείων. Τέλος, η αύξηση της θερμοκρασίας των μυών έχει ως αποτέλεσμα την ευκολότερη και ισχυρότερη σύσπασή τους. Καθώς απαλύνεται ο πόνος, ο λουόμενος μπορεί να κινηθεί με μεγαλύτερη άνεση και να αυξήσει το εύρος των κινήσεων στις δύσκαμπτες αρθρώσεις.

Γενικότερα, τα θερμά λουτρά διεγείρουν το κεντρικό νευρικό σύστημα μέσω των νευρικών απολήξεων του δέρματος, ενώ αντίθετα τα ψυχρά λουτρά δρουν καταπραϋντικά στο νευρικό σύστημα. Ακόμη, πρέπει να σημειώσουμε ότι τα θερμά λουτρά μικρής διάρκειας έχουν ως αποτέλεσμα τη γενική οργανική ευεξία και εξαφανίζουν την κόπωση, σε αντίθεση με τα θερμά λουτρά μεγάλης διάρκειας, τα οποία προκαλούν εξάντληση του οργανισμού.

Γι' αυτό οι λουόμενοι πρέπει να υπακούουν απόλυτα στις οδηγίες του γιατρού, που αφορούν στη διάρκεια του λουτρού και στη θερμοκρασία του, κυρίως αν υποφέρουν από καρδιακές παθήσεις ή ανωμαλίες της κυκλοφορίας. Ακόμη, τα θερμά λουτρά προκαλούν ερεθισμό του δέρματος και έτσι, η κυκλοφορία του αίματος γίνεται πιο έντονη. Επίσης, συντελούνται η αποβολή αλάτων, ουρίας και ουρικού οξέως από τα ούρα, η αύξηση των καύσεων του οργανισμού και η αύξηση της λεμφικής κυκλοφορίας. Η αποβολή τοξικών ουσιών, αλάτων, φαρμακευτικών ουσιών γίνεται και από το δέρμα. Μπορεί επίσης, να προκληθεί μείωση του βάρους του σώματος με συχνές εφιδρώσεις και σε μερικές περιπτώσεις, μπορεί να προκληθεί αφυδάτωση του οργανισμού και πύκνωση του δέρματος. Στην προσπάθεια να συγκεντρώσουμε τις επιδράσεις των ψυχρών – θερμών λουτρών, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι, έχουν ποικίλες επιδράσεις στον ανθρώπινο οργανισμό και αφορούν στα ακόλουθα:

1. στην κυκλοφορία του αίματος,
2. στην καρδιά,

3. στην υπέρταση,
4. στα αγγεία και στο δέρμα,
5. στο μεταβολισμό,
6. στο μυϊκό σύστημα,
7. στο νευρικό σύστημα,
8. στο πεπτικό σύστημα και
9. στο αναπνευστικό σύστημα.

Τέλος, τα θερμά λουτρά χρησιμοποιούνται για τη θεραπεία χρόνιων παθήσεων, όπως είναι οι ρευματισμοί, οι αρθρίτιδες, οι νευρίτιδες κ.λπ.⁹¹

iii) Άλλες έρευνες απέδωσαν τη θεραπευτική ιδιότητα των ιαματικών νερών στην ακτινοβολία την οποία αντλούν από τα βάθη της γης. Έτσι, μπόκαν και οι βάσεις της ακτινενεργείας ή ραδιενεργείας. Η *ακτινενεργεία ή ραδιενέργεια* είναι η ιδιότητα των σωμάτων εκείνων τα οποία εκπέμπουν αυτομάτως και συνεχώς ακτινοβολία, δηλαδή ακτίνες α, β και γ. Η θεραπευτική δράση των ιαματικών νερών εξαιτίας της ραδιενέργειας οφείλεται τόσο στη μεταστοιχείωση του ραδίου και κυρίως στο ραδόνιο, όσο και στα ραδιενεργά στοιχεία, τα οποία παραλαμβάνει το νερό από τα πετρώματα που περνάει. Το ραδόνιο εισέρχεται στο σώμα είτε από την αναπνευστική οδό, είτε από το δέρμα. Το ραδόνιο που εισέρχεται στον οργανισμό από την αναπνευστική οδό κατά την διάρκεια του λουτρού, διαχέεται εντός 15 λεπτών στο αίμα και από εκεί στους ιστούς. Το ραδόνιο έχει πολλές επιδράσεις σε νευραλγίες, νευρίτιδες, στην αποβολή του ουρικού οξέως, στα ηπατικά και αδενικά κύτταρα, στους πνεύμονες και στα επινεφρίδια, στην ισορροπία του συμπαθητικού και παρασυμπαθητικού συστήματος κ.λπ. Τέλος, από το δέρμα εισέρχεται μικρή ποσότητα ραδονίου και παραμένει 1-2 ώρες μετά το λουτρό.

iv) Η *φαρμακοδυναμική ή χημική ενέργεια*, ή με άλλα λόγια το *χημικό ερέθισμα* (ή φυσικοχημικά συστατικά του ιαματικού νερού), οφείλεται στα διαλυμένα συστατικά των μεταλλικών νερών. Τα συστατικά αυτά είναι ιόντα και η ευεργετική επίδραση των διαλυμένων ουσιών οφείλεται κυρίως στο φορτίό τους. Η ποσότητα των διαλυμένων ουσιών, επομένως και των ιόντων, εξαρτάται από τη θερμοκρασία (η υψηλή θερμοκρασία αυξάνει την διαλυτότητα των ουσιών), από τη σύσταση των

⁹¹ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
http://users.hol.gr/~chriskir/h_therapeutikh_drash_twn_iamatikwn_loutrwn.htm
<http://www.thermalsprings.gr/action.php>
http://users.hol.gr/~chriskir/therapeutikh_energeia_iamatikwn_nerwn.htm

πετρωμάτων μέσα από τα οποία κυκλοφορεί το νερό και από τη διάρκεια επαφής του νερού με τα πετρώματα. Τα νερά αυτά περιέχουν στερεά διαλυμένα άλατα και αέρια. Κατά τη χρήση των ιαματικών νερών, τα ιόντα είτε προσκολλώνται στο δέρμα, οπότε προκαλείται ερεθισμός των νευρικών ινών και μέσω της νευρικής οδού το ερέθισμα μεταφέρεται σε ολόκληρο τον οργανισμό, είτε διεισδύουν στο δέρμα.

Ακόμη, στοιχεία όπως το Υδροθείο και το Διοξείδιο του άνθρακα, που βρίσκονται σε αερίωδη κατάσταση, απορροφώνται και διεισδύουν βαθύτερα στο δέρμα και με την κυκλοφορία μεταφέρονται σ' όλα τα όργανα και τους ιστούς του οργανισμού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα στοιχεία αυτά να δρουν ευεργετικά στις ρευματικές παθήσεις και στην κυκλοφορία του αίματος και της αρτηριακής πίεσης, αντίστοιχα. Ο ρυθμός της εισόδου των στοιχείων μέσα από το δέρμα, εξαρτάται από τη συγκέντρωσή τους στο νερό, από το pH του νερού, από τη διάρκεια του λουτρού, από τη θερμοκρασία και τέλος, από την κατάσταση του δέρματος και ολόκληρου του οργανισμού. Οι διάφορες ουσίες προτιμούν να αποθηκεύονται σε συγκεκριμένα όργανα του οργανισμού π.χ. το ιώδιο στον θυρεοειδή αδένα, το βρώμιο σε κάποια σημεία του εγκεφάλου, ο σίδηρος στα ερυθρά αιμοσφαίρια, το διοξείδιο του άνθρακα στο συκώτι, το θείο στους αθρικούς χόνδρους κ.λπ. Αυτό αποτελεί μια σύγχρονη αντίληψη για τη λουτροθεραπεία, ότι δηλαδή περιέχει την έννοια μιας ερεθιστικής θεραπείας σε ορισμένα όργανα.

Μέσα από τις εργασίες πολλών ερευνητών αποδείχθηκε ότι υπάρχει διαφορά ηλεκτρικού φορτίου μεταξύ ιαματικού νερού και αίματος. Αυτό σημαίνει ότι, κατά τη διάρκεια του λουτρού, γίνεται μετακίνηση ιόντων από το μεταλλικό νερό προς το δέρμα και αντίστροφα. Κατά την είσοδο του ασθενούς στο νερό, το δέρμα παρουσιάζει καταρχήν σπαστικά φαινόμενα, δηλαδή ελαφρύ ρίγος, ωχρότητα και στη συνέχεια ακολουθούν αντιδραστικά φαινόμενα, όπως έντονη ερυθρότητα και αίσθημα έντονης θερμότητας, το οποίο συνεχίζεται και μετά το τέλος του λουτρού, οπότε και παρουσιάζεται άφθονη εφίδρωση.⁹²

Τα χημικά ερεθίσματα κατά την ποσιθεραπεία εμφανίζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Με τη λήψη ορισμένων μεταλλικών νερών έχουμε, άλλοτε εμπλουτισμό του οργανισμού σε μεταλλικές ουσίες και άλλοτε εμπλουτισμό σε μια ορισμένη ουσία ή σε ένα ορισμένο όργανο. Μια μεταλλική ουσία μπορεί να εκτοπίσει από συγκεκριμένο χώρο του οργανισμού μια άλλη, καθώς επίσης να γίνει η αιτία για την απέκκριση μιας

⁹² <http://www.thermalsprings.gr/action.php>

άλλης. Για παράδειγμα, με την εισαγωγή βρωμίου, έχουμε αποβολή χλωρίου, με την εισαγωγή νατρίου, έχουμε αποβολή καλίου και με την εισαγωγή ασβεστίου, έχουμε εκδίωξη του μαγνησίου. Πολλές έρευνες έχουν γίνει και έχουν αποδείξει ότι με τη λήψη μεταλλικών νερών από διάφορες πηγές έχουμε μεταβολές στην περιεκτικότητα του ορού του αίματος.⁹³

ν) Το *μηχανικό ερέθισμα* τέλος, αποτελεί μια ακόμη ιδιότητα του ιαματικού νερού. Έτσι, στον ομαδικό ή ατομικό λουτήρα το σώμα δέχεται την επίδραση δύο μηχανικών παραγόντων, της άνωσης και της υδροστατικής πίεσης, οι οποίοι αποτελούν νόμους του Αρχιμήδη. Η άνοση σχετίζεται με την περιεκτικότητα του νερού σε μεταλλικές ουσίες και είναι ανάλογη με την ποσότητα των περιεχομένων μεταλλικών ουσιών. Ακόμη, προκαλεί ελάττωση του σωματικού βάρους και κατά συνέπεια επέρχεται χαλάρωση. Παράλληλα δημιουργείται ευχέρεια κινήσεων στις αρθρώσεις και η πίεση κατανέμεται ομοιόμορφα σε όλο το σώμα, με αποτέλεσμα να είναι ευκολότερη η τέλεση διαφόρων ασκήσεων από άτομα με μειωμένη λειτουργικότητα.

Η υδροστατική πίεση, από την άλλη, είναι η επίδραση της πίεσης του νερού πάνω στο σώμα του λουόμενου. Η επίδραση αυτή γίνεται αισθητή σε λουτρά αδιάφορης θερμοκρασίας, στα οποία δεν υπάρχει καθόλου θερμικός παράγοντας. Έτσι, προκαλείται ελάττωση της περιμέτρου του θώρακα κατά 2-4 cm και ελάττωση της περιμέτρου των κοιλιακών τοιχωμάτων με αποτέλεσμα την άνοδο του διαφράγματος και τη διευκόλυνση της κένωσης των φλεβών της κοιλιάς. Προκαλείται επίσης, αύξηση της φλεβικής πίεσης στα άκρα.

Η υδροστατική πίεση έχει σημαντική δράση στη διούρηση, λόγω της ενίσχυσης της ροής του αίματος στα νεφρικά αγγεία. Στην αρχή κάθε λουτρού η ποσότητα των ούρων αυξάνεται, ανεξάρτητα από τη θερμοκρασία του νερού και στη συνέχεια, αυξάνεται τόσο περισσότερο, όσο μεγαλύτερη είναι η «στήλη» νερού που πιέζει την κοιλιά.

Σε περιπτώσεις καρδιακών παθήσεων δεν συνιστώνται τα καθολικά λουτρά, γιατί οι μεταβολές της κυκλοφορίας εξαιτίας της υδροστατικής πίεσης, εξαναγκάζει την καρδιά σε εντονότερη λειτουργία. Διαπιστώθηκε λοιπόν, ότι σε αυτά τα λουτρά η πίεση στις περιφερειακές φλέβες ανέρχεται. Η αύξηση αυτής της πίεσεως όμως είναι μικρή, με την προϋπόθεση ότι το ύψος του νερού παραμένει κάτω από το ύψος της καρδιάς. Όταν το νερό ξεπεράσει το ύψος της καρδιάς, έχουμε μεγαλύτερη συμπίεση

⁹³ <http://users.hol.gr/~chriskir/positherapia.htm>

του θώρακα και έτσι αυξάνεται η φλεβική πίεση, κυρίως των κάτω άκρων, των οποίων οιδήματα από ελαττωματική κυκλοφορία, υποχωρούν.

Συμπερασματικά, ο μηχανικός παράγοντας, που μπορεί να εμφανιστεί με τη μορφή υδρομασάζ, μαλάξεων, εντριβών, κ.λπ., προκαλεί αλλαγές στον οργανισμό, όπως για παράδειγμα, αλλαγές στην κυκλοφορία του αίματος.⁹⁴

3.8. Θεραπεία με Ιαματικές πηγές στη Γυναικολογία

Η έρευνα που ακολουθεί, πραγματοποιήθηκε στο «Ινστιτούτο μαιευτικής και γυναικολογίας του Πανεπιστημίου της Πάρμας». Κατά τη διάρκεια των ετών 1975-76 προσήλθαν στις ιαματικές πηγές 885 γυναίκες και από αυτές εξετάστηκαν οι 831. Το ιστορικό αυτών των γυναικών αφορά σε χρόνιες φλεγμονές του γυναικείου γεννητικού συστήματος για τις οποίες προσδιορίζεται η πάροδος διατίας από το αρχικό επεισόδιο της φλεγμονής.

Αποτελέσματα της έρευνας για:

α. Τραχηλίτιδες – Κολπίτιδες

Εξετάστηκαν 134 άτομα, τα αποτελέσματα των οποίων εκτίθενται στον πίνακα 3.4. που ακολουθεί.

⁹⁴ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
http://users.hol.gr/~chriskir/h_therapeutikh_drash_twn_iamatikwn_loutrwn.htm
http://users.hol.gr/~chriskir/therapeutikh_energeia_iamatikwn_nerwn.htm
Δημόπουλου, Γ. Υδροθεραπεία, Έκδοση τρίτη, Αθήνα 1960.

Πίνακας 3.4.

Αποτελέσματα	Αριθμός ατόμων	Ποσοστό
Ιάσεις	36	26,86%
Βελτιώσεις	95	70,89%
Στάσιμα Αποτελέσματα	3	2,24%
ΣΥΝΟΛΟ	134	100%

Πηγή: Κέντρο Μελετών και Ερευνών (Κ.Μ.Ε.) των ιαματικών πηγών του Salsomaggiore.

β. Μητροπάθειες

Οι μορφές αυτής της παθήσεως έχουν ευεργετικά αποτελέσματα από τις θεραπείες με ιαματικές πηγές, κυρίως με νερά χλωριούχου και ιωδιούχου νατρίου, τα οποία χορηγούνται με λουτρό ή με πίεση και πυκνότητα σταδιακά αυξανόμενη. Εξετάστηκαν 61 περιπτώσεις και τα αποτελέσματά τους εκτίθενται στον πίνακα 3.5.

Πίνακας 3.5.

Αποτελέσματα	Αριθμός ατόμων	Ποσοστ ό
Ιάσεις	10	16,39%
Βελτιώσεις	43	70,49%
Στάσιμα Αποτελέσματα	8	13,12%
ΣΥΝΟΛΟ	61	100%

Πηγή: Κέντρο Μελετών και Ερευνών (Κ.Μ.Ε.) των ιαματικών πηγών του Salsomaggiore.

γ. Στεριότητα

Στο τομέα της γυναικείας στειρότητας, οι δύο τομείς όπου σήμερα η θεραπεία με ιαματικές πηγές φαίνεται να έχει καλύτερες ενδείξεις είναι:

- η σαλπγγική στειρότητα, που είναι συνέπεια προηγούμενων φλεγμονών και
- η στειρότητα της μήτρας «σύνδρομο Asherman».
- Η στατιστική οδήγησε στο συμπέρασμα από τις 73 περιπτώσεις που εξετάστηκαν, επήλθε εγκυμοσύνη σε 33 περιπτώσεις, δηλαδή στο 45,21% των γυναικών αυτών.⁹⁵

3.8.1. Θεραπεία με Ιαματικές πηγές στην Πνευμονολογία

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι άτυπες ασθένειες είναι εκείνες που μπορούν να αποκομίσουν οφέλη από την λουτροθεραπεία με ιαματικά νερά και κυρίως το βρογχικό άσθμα, η χρόνια βρογχίτιδα, το εμφύσημα και η βρογχεκτασία. Τα νερά που έχουν μελετηθεί και έχουν χρησιμοποιηθεί περισσότερο για την θεραπεία αυτών των άτυπων βρογχοπνευμονοπαθειών είναι τα θειούχα, τα διττανθρακικά, τα χλωριούχα, τα ανθρακικά, αρσενικούχα και ραδιενεργά. Τα μεταλλικά αυτά νερά επιδρούν στις νόσους των αναπνευστικών οδών με μηχανισμούς συνδεδεμένους τόσο με τις χημικές

⁹⁵ - http://users.hol.gr/~chriskir/h_therapeutikh_drash_twn_iamatikwn_loutrwn.htm

ιδιότητες (θείον, αρσενικό κ.λπ.), όσο και με τις φυσικές ιδιότητες (ραδιενέργεια, καταπραϋντική και αντισπαστική δράση).⁹⁶

3.8.2. Θεραπεία με Ιαματικές πηγές σε Μετατραυματικές-Μετεγχειρητικές καταστάσεις

Η ιαματική λουτροθεραπεία σε μετατραυματικές και μετεγχειρητικές καταστάσεις έχει ευεργετικό αποτέλεσμα, που μπορεί να φτάσει μέχρι και στο 90% των περιπτώσεων. Είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική σε υπολειμματικούς πόνους και δυσκαμψίες, που προέρχονται από κατάγματα, διαστρέμματα, εξάρθρατα, εγχειρήσεις ή από αντανακλαστικά αλγοδυστροφικά σύνδρομα (όπως για παράδειγμα το σύνδρομο Sudeck - Leriche, το σύνδρομο ώμου χειρός, και άλλα).

Βέβαια, το αποτέλεσμα της λουτροθεραπείας εξαρτάται σημαντικά από τη σωστή επιλογή των τεχνικών μεθόδων. Οι τεχνικές επιλογές που θεωρούνται κατάλληλες είναι το ατμόλουτρο, το λασπόλουτρο, οι καταιονισμοί με νερό και η υδροκινησιοθεραπεία.

⁹⁶ http://users.hol.gr/~chriskir/therapeutikh_energeia_iamatikwn_nerwn.htm

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Χαρακτηριστικά στοιχεία του τουρισμού της περιοχής του Ιαματικού κέντρου Νισύρου

4.1. Σύντομη ιστορική παρουσίαση του Ιαματικού κέντρου Νισύρου

Οι άφθονες θερμές πηγές είναι ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Νισύρου. Σε πολλά σημεία κατά μήκος των ακτών του νησιού αναβλύζει ζεστό νερό, σε θερμοκρασίες που κυμαίνονται από 30 έως 61 βαθμούς. Πρόκειται για ανάμειξη θαλασσινού και βρόχινου νερού με τα γεωθερμικά ρευστά του ανώτερου θερμού ορίζοντα. Αυτά, τα θερμά και ελαφρότερα, καταφέρνουν να φτάσουν κοντά στην επιφάνεια ακολουθώντας τα μεγάλα ρήγματα και ρωγμές της περιοχής.

Οι πιο γνωστές από τις θερμές πηγές είναι αυτές των Λουτρών, 1500 μέτρα βόρεια από το Μαντράκι, και της Θερμιανής, δίπλα στο εκκλησάκι της Παναγιάς της Θερμιανής, στη βόρεια άκρη του χωριού των Πάλων. Και οι δύο κατατάσσονται στις «ιαματικές υδροθειούχες αλιπηγές».

Η πηγή της Θερμιανής είναι γνωστή από της αρχαιότητα. Η επιγραφή που βρέθηκε στα ερείπια της μεγάλης στοάς των Ρωμαϊκών λουτρών τα οποία λειτουργούσαν στην ίδια περιοχή «*Ολβιος άνερ ός κατ' ελάινον ουδόν Ιπποκράτους βαλανείων νοσειρών νόσων ώδ' έσσειται*» (Ευτυχισμένος ο άνδρας που θα γίνει έτσι (θα ιαθεί), [μόλις διαβεί] το ελείνο (από ξύλο ελιάς) κατώφλι των λουτρών του Ιπποκράτη [που ξεπλένουν] τις βλαβερές αρρώστιες) ενισχύει την άποψη ότι ο πατέρας της ιατρικής Ιπποκράτης είχε διαλέξει την πηγή αυτή της Νισύρου σαν ιαματικό λουτροθεραπευτικό κέντρο. Στην ίδια πηγή αναφέρεται πιθανά και ο Buondelmonti σαν

ιαματικά

λουτρά:

Ad trionem in pede montis, contigua maris, spelunca consistit, ad quam circumstantes, doloribus oppressi, accedunt, et, diu morati, in patriam incolumes reventuntur

Στην κοντινή ακτή, στις παρυφές του βουνού, υπάρχει μια σπηλιά όπου όσοι υποφέρουν από πόνους έρχονται να γιατρευτούν, μένουν για κάποιο διάστημα και κατόπιν αναχωρούν υγιείς. Η τελευταία περίοδος κατά την οποία λειτουργεί θεραπευτικό κέντρο στην περιοχή είναι από το 1895 έως τις αρχές της δεκαετίας του - 30, τα γνωστά «Λουτρά Παντελίδη».

Σήμερα έχουν αναστηλωθεί τα παλαιά λουτρά, δεν είναι όμως ακόμη έτοιμα να λειτουργήσουν. Η θερμοκρασία της πηγής είναι 33 βαθμοί, αναμένεται όμως να αυξηθεί κατά 8-10 βαθμούς εάν αντληθεί το νερό.

Τα νερά της θερμής πηγής των Λουτρών εκμεταλλεύονται τα Δημοτικά Λουτρά Μανδρακίου από το 1872. Είναι φημισμένες οι θεραπευτικές της ιδιότητες στις ρευματοπάθειες, αρθροπάθειες, δερματικές παθήσεις και παθήσεις του κυκλοφοριακού συστήματος. Η μέγιστη θερμοκρασία της πηγής είναι 46 βαθμοί. Μια τρίτη γνωστή θερμή πηγή είναι αυτή στον όρμο του Αυλακιού. Τα νερά της είχαν χρησιμοποιηθεί για λουτροθεραπείες πριν εγκαταλειφθεί ο οικισμός. Το ζεστό νερό αναβλύζει σήμερα μέσα στη θάλασσα και η μέγιστη θερμοκρασία του είναι 61 βαθμοί.

Πέραν των θερμών πηγών, στη Νίσυρο υπάρχουν πλήθος θέσεις όπου αναδύεται θερμός ατμός. Δύο από αυτές τις θέσεις χρησιμοποιήθηκαν στο παρελθόν ως φυσικές σάουνες. Η κυριότερη, και γνωστή από την αρχαιότητα, είναι στη θέση Πυριά, όπου σώζεται ακόμα ο θάλαμος των ατμόλουτρων και διπλανά βοηθητικά των λουτρών κτίσματα. Η άλλη θέση βρίσκεται στην είσοδο του οικισμού Εμπορείος. Η θερμοκρασία των ατμών είναι 34-35°C.⁹⁷

4.2. Το τουριστικό προϊόν της Νισύρου

Η κυρίαρχη μορφή του τουρισμού της Νισύρου είναι εκείνη του ημερήσιου τουρισμού. Ένα μεγάλο ποσοστό τουριστών αποτελούν οι ομογενείς που επιστρέφουν στον τόπο καταγωγής για τις διακοπές τους και οι τουρίστες «αναψυχής» που αναζητούν το παραδοσιακό μοντέλο «ήλιος-θάλασσα», συνδυασμένο με τις ήσυχες διακοπές. Ωστόσο, αρκετές εναλλακτικές μορφές τουρισμού αναπτύσσονται, παράλληλα, στη Νίσυρο, με ορισμένες από αυτές να παρουσιάζουν αυξητική τάση τα τελευταία χρόνια.

Ημερήσιος τουρισμός

Ο όρος «επισκέπτες μιας ημέρας» (γνωστοί με την παλαιότερη ονομασία «εκδρομείς») αποτελούν μια από τις κατηγορίες ζήτησης, όπως αυτές υιοθετήθηκαν από τον ΠΟΤ μετά τη Σύσκεψη της Οτάβα, το 1991. Ο ορισμός που δίνεται από το ΠΟΤ είναι εκείνος των «επισκεπτών που φτάνουν σε ένα προορισμό και αναχωρούν

⁹⁷ <http://www.nisyros.gr/index.php/el/loutra-3>

από αυτόν την ίδια ημέρα». Μπορεί να είναι εσωτερικοί ή διεθνείς επισκέπτες.⁹⁸ Σε γενικές γραμμές, πρόκειται για τον πιο δύσκολο από την άποψη της μέτρησης τμήμα της αγοράς. Ωστόσο, για πολλούς προορισμούς ο αριθμός των ημερήσιων επισκέψεων, για σκοπούς αναψυχής, αντιστοιχεί τουλάχιστον στο σύνολο των διανυκτερεύσεων σε άλλους προορισμούς και οι επισκέψεις αυτές αποτελούν μια πολύ μεγάλη αγορά, ιδίως για τα μέσα μεταφοράς.⁹⁹ Η πλέον συνηθισμένη μορφή τουρισμού στη Νίσυρο είναι αυτή των επισκεπτών μιας ημέρας ή αλλιώς του ημερήσιου τουρισμού. Οι ημερήσιοι επισκέπτες, με προορισμό το Ηφαίστειο και το μοναστήρι της Παναγίας Σπηλιανής, αποτελούν το κύριο μέρος των επισκεπτών του νησιού, με αριθμό αφίξεων, όπως προαναφέρθηκε, μεταξύ 50.000 και 60.000 ετησίως.

Ένα μεγάλο τουριστικό δυναμικό παραθεριστών από την Κω, αλλά και από τη Ρόδο σε μικρότερο βαθμό, καταφθάνει, μέσω των τουριστικών πλοιαρίων, στο νησί κατά τις πρωινές ώρες και αποχωρεί το απόγευμα της ίδιας μέρας, σε καθημερινή βάση. Οι ημερήσιοι επισκέπτες οδηγούνται στο κέντρο της καλδέρας για να θαυμάσουν την έντονη υδροθερμική δράση και, μετά από μικρή περιήγηση στο Μανδράκι, την πρωτεύουσα της Νισύρου, επιστρέφουν ξανά στην Κω - που αποτελεί και τη βασική εισροή τουριστών. Σε ορισμένες περιπτώσεις γευματίζουν σε κάποια τοπική ταβέρνα. Το είδος αυτού του τουρισμού ακολουθεί το πρότυπο μαζικού τουρισμού. Ο ημερήσιος τουρισμός, η ανάπτυξη του οποίου οφείλεται κυρίως στην ύπαρξη του ηφαιστείου, αποτελεί σημαντική πλουτοπαραγωγική πηγή για τη Νίσυρο. Ωστόσο, τα οφέλη από αυτό το είδος τουρισμού δεν κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικά για τον ντόπιο πληθυσμό, εκτός από ορισμένους επιχειρηματίες (κυρίως ιδιοκτήτες πλοιαρίων, τουριστικών λεωφορείων και συγκεκριμένων εστιατορίων που παρέχουν διατροφή) και το δήμο που συγκεντρώνει τα έσοδα από το εισιτήριο του ηφαιστείου.

Τουρισμός επιστροφής στις ρίζες

Ο τουρισμός επιστροφής στις ρίζες, που σε ορισμένες περιπτώσεις παίρνει μεγάλες διαστάσεις, αναπτύχθηκε λόγω των «γυρισμών» των τουριστών στον τόπο καταγωγής τους. Αυτοί οι «γυρισμοί» αποτελούν, συνήθως, τουριστικά ταξίδια και

⁹⁸ Middleton, 2004, σελ.116, «Τουριστικό μάρκετινγκ: για βιώσιμη ανάπτυξη», Κριτική, Αθήνα

⁹⁹ 70-Middleton, ο.π, σελ. 120, «Τουριστικό μάρκετινγκ: για βιώσιμη ανάπτυξη», Κριτική, Αθήνα

χαρακτηρίζονται σαν μικρές ή δεύτερες διακοπές¹⁰⁰. Σημαντικός είναι ο αριθμός των ομογενών (ο αριθμός τους εκτιμάται ότι κυμαίνεται μεταξύ 300 και 350 αφίξεις ετησίως), από την Αμερική και την Αυστραλία, που επιστρέφουν τους θερινούς μήνες (κυρίως Ιούλιο και Αύγουστο) στο νησί τους, αυξάνοντας έντονα τον αριθμό του πληθυσμού της Νισύρου. Αρκετοί από αυτούς διατηρούν εξοχική κατοικία στη Νίσυρο. Η ύπαρξη συλλόγων Νισύριων στη διασπορά, όπου υπάρχουν νισυριακές κοινότητες, και η αγάπη για την πατρίδα που μεταδίδεται και στις νεότερες γενιές, έχει ως αποτέλεσμα οι Νισύριοι να επιλέγουν τον τόπο τους για τις διακοπές τους, όσο μακριά και αν βρίσκονται.

Θρησκευτικός Τουρισμός

Ο τουρισμός των ατόμων που επισκέπτονται χώρους λατρείας σχετικούς με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις είναι και θα παραμείνει ένας σημαντικός τύπος εναλλακτικού τουρισμού.¹⁰¹ Ο θρησκευτικός τουρισμός δεν εκδηλώνεται σε μια συγκεκριμένη εποχή καθώς οι θρησκευτικοτουριστικές μετακινήσεις στη χώρα μας γίνονται μέσα σε ένα θρησκευτικό εορτολογικό πλαίσιο¹⁰². Ωστόσο, το μέγεθος της τουριστικής πελατείας του θρησκευτικού τουρισμού δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθεί, γιατί οι περισσότερες θρησκευτικοτουριστικές μετακινήσεις δεν καταγράφονται ή καταγράφονται σαν απλές τουριστικές μετακινήσεις¹⁰³.

Τη Νίσυρο επισκέπτονται προσκυνητές από διάφορες περιοχές της Ελλάδας για τα μοναστήρια και τις εκκλησίες που αφθονούν στο νησί καθώς και για τα θρησκευτικά πανηγύρια που λαμβάνουν χώρα. Ο θρησκευτικός τουρισμός της Νισύρου είναι ανεπτυγμένος, κυρίως, λόγω της Παναγίας της Σπηλιανής, με τον τουρισμό να αυξάνεται ραγδαία τις πρώτες 15 ημέρες του Αυγούστου, λόγω του πανηγυριού της. Υποστηρικτικές υπηρεσίες και, κυρίως, τουριστικά καταστήματα έχουν αναπτυχθεί πλησίον των τόπων λατρείας.

Ιαματικός Τουρισμός

Ο Ιαματικός Τουρισμός είναι η πρώτη μορφή τουρισμού Υγείας, γνωστή από αρχαιοτάτων χρόνων, και περιλαμβάνει ένα ταξίδι τουριστών, με διάφορα προβλήματα υγείας, σε τουριστικούς προορισμούς στους οποίους υπάρχουν Ιαματικές

¹⁰⁰ Σφακιανάκης, 2000, σελ.308, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

¹⁰¹ W.T.O, 1998, σελ.19, World Tourism Organization 1998, "Guide for local authorities on developing sustainable tourism", WTO

¹⁰² Σφακιανάκης, ο.π, σελ.303, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

¹⁰³ Σφακιανάκης, ο.π, σελ.304-305, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

Πηγές, για να κάνουν χρήση ιαματικών νερών, συνήθως θερμομεταλλικών, που έχουν θεραπευτικές ιδιότητες. Η σύνθεση της πελατείας περιλαμβάνει, σχεδόν αποκλειστικά, άτομα μεσαίας και ανώτερης ηλικίας.¹⁰⁴

Δυστυχώς η Νίσυρος δεν παρουσιάζει αξιόλογη υποδομή ιαματικού τουρισμού. Στο νησί λειτουργεί μόνο ένα Υδροθεραπευτήριο και ξενοδοχείο στο Μανδράκι στην περιοχή των Λουτρών (Δημοτικά Λουτρά Μανδρακίου), τη διαχείριση του οποίου έχει αναλάβει η Δημοτική επιχείρηση (ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν.). Οι εγκαταστάσεις των Δημοτικών Λουτρών Μανδρακίου αποτελούνται από 34 δωμάτια (69 κλίνες), 10 ατομικούς λουτήρες και 3 κοινές δεξαμενές. Η παρούσα εγκατάσταση είναι ιδανική για λουτροθεραπεία και εισπνοθεραπεία (2 συσκευές). Οι πλειοψηφία των επισκεπτών του ιαματικού τουρισμού πάσχουν από παθήσεις όπως: ρευματισμοί, αρθριτικά, γυναικολογικές παθήσεις, παθήσεις του κυκλοφοριακού συστήματος και δερματικές παθήσεις. Τόσο η κατάσταση του κτιρίου όσο και η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών δεν είναι αντιπροσωπευτική των σύγχρονων κέντρων λουτροθεραπείας. Ωστόσο, γίνεται προσπάθεια για την περαιτέρω αξιοποίηση των ιαματικών πηγών και των εγκαταστάσεων καθώς η αγορά του Ιαματικού τουρισμού αυξάνεται σε διεθνές επίπεδο.¹⁰⁵

4.3. Το πολιτικό περιβάλλον

Η Νίσυρος ανήκει στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου. Ως προς τη σύσταση και συγκρότηση περιφερειών, συγκροτείται η περιφερειακή ενότητα Κω που περιλαμβάνει το δήμο Κω και το δήμο Νισύρου. Στο δήμο Κω πρέπει να απευθύνονται οι ντόπιοι και οι επισκέπτες για τις περισσότερες υπηρεσίες (Επαρχείο, ΙΚΑ, Εφορία, Επιμελητήρια, Νοσοκομείο).

Το δημοτικό διαμέρισμα Μανδρακίου περιλαμβάνει το Μανδράκι, το Γυαλί (νησίδα), την Κανδελιούσσα (νησίδα, φάρος) και τα Λουτρά. Το δημοτικό διαμέρισμα Εμπορείου περιλαμβάνει τον Εμπορείο, τον Άγιο Αντώνιο (νησίδα), τους Πάλους και τη Στρογγυλή (νησίδα). Το δημοτικό διαμέρισμα Νικειών περιλαμβάνει τα Νικειά, το Αυλάκι, την Παχειά (νησίδα) και την Περγούσσα (νησίδα).

¹⁰⁴ Κομίλης, κ.α, 1999, σελ.28 και Σφακιανάκης, ο.π, σελ.69,92 , «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

¹⁰⁵ Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 97, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα

4.3.1. Το περιβαλλοντικό προϊόν

Το φυσικό περιβάλλον της Νισύρου, χαρακτηρίζεται από πλούσια χλωρίδα, και πανίδα εκπληκτικής ποικιλότητας για ένα τόσο μικρό χώρο. Το μεγάλο πλήθος των δέντρων, που έχουν δουλευτεί στις "τάβλες" οι οποίες σκεπάζουν όλο το νησί, είναι ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, που μπορεί να χαρακτηρίσει τη Νίσυρο σαν το μοναδικό «πράσινο» ενεργό ηφαίστειο του Αιγαίου. Η χλωρίδα και η πανίδα της νήσου παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον εξαιτίας της ηφαιστειακής της προέλευσης, καθώς τα γόνιμα ηφαιστειακά εδάφη επέτρεψαν να αναπτυχθεί μια πλούσια βλάστηση, και της γεωγραφικής της θέσης. Η δομή και η σύσταση του νησιού ήταν το υπόστρωμα για να αναπτυχθεί αυτή η εκπληκτική βιοποικιλότητα στο χώρο του.

Η Νίσυρος, καθώς και τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου Πελάγους, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον επειδή αποτελούν τη γέφυρα μεταξύ Ασίας και Ευρώπης και την οδό μετανάστευσης ασιατικών ειδών προς τον ελληνικό χώρο και προς τη νότια Ευρώπη γενικότερα. Μέσω των νησιών μεταφέρθηκαν τόσο πολιτιστικά στοιχεία, όσο και φυτά και ζώα.

4.3.2. Το πολιτιστικό προϊόν

Τα αρχαία ευρήματα της Νισύρου είναι σημαντικά και μαρτυρούν το ιστορικό της παρελθόν. Από τη δεκαετία του 1930, το νησί άρχισε να αποκτά ενδιαφέρον και να γίνεται γνωστό στον αρχαιολογικό περίγυρο από ανασκαφές που έγιναν από Ιταλούς αρχαιολόγους.

Αρχαία μνημεία βρίσκονται διάσπαρτα σε πολλές περιοχές του νησιού. Πολυάριθμα αρχαιολογικά ευρήματα καθώς και τα περισσότερα κινητά ευρήματα που βρέθηκαν στη Νίσυρο εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ρόδου. Το πλούσιο αρχαιολογικό ενδιαφέρον του νησιού έχει ως αφετηρία του τη νεολιθική εποχή και φθάνει μέχρι το φράγκικο μεσαίωνα και τους νεότερους οικισμούς.

Στο κέντρο του νησιού, στο όρος Διαβατή (στο οροπέδιο του Νυμφίου) βρίσκουμε τα πρώτα ίχνη λατρείας. Μυκηναϊκά τείχη κυκλώπειας τεχνοτροπίας συναντώνται στο βόρειο τμήμα του κάστρου στο Μανδράκι, στις Ταφιές, στη Βαθειά, στις Μέσσεες και στο Μοναστήρι του Σταυρού. Κατάλοιπα δημοσίων κτιρίων και αρχαίων ναών, πιθανώς του Ποσειδώνα, σώζονται στη γειτονία του Αγ. Σάββα. Επιπλέον, στη θέση Ελληνικά φαίνονται λείψανα μεγάλων κτιρίων και ένας αρχαίος τύμβος. Έξω από την πύλη του Παλαιόκαστρου συναντώνται ερείπια αρχαίου ναού, πιθανώς του Ερμή, ενώ κοντά στην Αγ. Τριάδα, εικάζεται ότι είναι του Μειλίχιου Διός.

Τα κάστρα του νησιού αποτελούν σπουδαία οχυρωματικά έργα της αρχαιότητας. Βρίσκονται σε βραχώδεις και απόκρημνες τοποθεσίες, σε κατάλληλα επιλεγμένους λόφους και καταλήγουν σε πεδιάδα, κοιλάδα ή ανοιχτή θάλασσα για να έχουν ορατότητα, ιδίως από τις επάλξεις των τειχών και των πύργων. Στους πύργους βρίσκονταν μόνιμοι φρουροί, οι επονομαζόμενοι ως «φρυκτωροί» και είχαν σκοπό να μεταβιβάζουν με ειδικά σήματα, εκείνης της εποχής, τις ειδήσεις, από νησί σε νησί ή από πόλη σε πόλη, για την αντιμετώπιση του εχθρού.

Παραδοσιακοί Οικισμοί - ολόκληρο το νησί της Νισύρου χαρακτηρίζεται (ΦΕΚ 402 Δ'/17-5-2002 και ΦΕΚ 237 Δ'/26-3-2002) ως περιοχή που έχει ανάγκη από ιδιαίτερη προστασία και καθορισμό περιορισμών και ειδικών όρων δόμησης στις εκτός σχεδίου και εκτός οικισμών περιοχές¹⁰⁶.

Οι τέσσερις παραδοσιακοί οικισμοί της Νισύρου έχουν κηρυχθεί ως Ιστορικοί Τόποι και προστατεύονται νομοθετικώς από την πολιτεία. Είναι κτισμένοι, με πυκνή συνεχή δόμηση, με κατεύθυνση την ανατολή για προστασία από το δυτικό άνεμο και βρίσκονται πάνω ή δίπλα σε αρχαίους οικισμούς, με κάστρο συνήθως να δεσπόζει στην κορυφή. Απομεινάρια από αρχαία τείχη διατρέχουν το νησί και εισχωρούν στους οικισμούς. Κατά το πέρασμα των χρόνων «ο ένας είναι η φυσική εξέλιξη του άλλου». Οι δρόμοι, μικροί, λιθόστρωτοι, καμπυλωτοί και βαθμιδωτοί, ακολουθούν το έδαφος. Κάπου δημιουργούν μικρά η μεγάλα πλατώματα και καταλήγουν πάντα στην πλατεία. Οι πλατείες είναι άδειες συνήθως στο κέντρο, με την εκκλησία και το καφενείο στην άκρη. Φιλοξενούν τις συχνές γιορτές και τα πανηγύρια, με ενσωματωμένη την εκκλησία στην άκρη, μπλέκοντας το ιερό με το δημόσιο. Οι δημόσιες πλατείες δεν είναι αποτέλεσμα ρυμοτομικής μελέτης αλλά προϊόν ανάγκης, καθώς σχηματίζονται από το εύσημο πλάτεμα των δρόμων.¹⁰⁷

Στους οικισμούς της Νισύρου συναντώνται στενοί και δαιδαλώδεις δρόμοι. Κυρίαρχα είναι τα σχήματα και τα χρώματα της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, με το μπλε, το καφέ και το πράσινο να κυριαρχούν στις πόρτες, τα παράθυρα και τα ιδιότυπα ξύλινα μπαλκόνια. Τα βοτσαλωτά δάπεδα ήταν κάποτε συνηθισμένα στη Νίσυρο, όπως και αλλού στα νησιά του Αιγαίου, διακοσμημένα με ένα πλούσιο θεματολόγιο.

¹⁰⁶ Δ.Α.Φ.Ν.Η, ο.π, σελ.17, «Νίσυρος. Έρευνα για την Αειφόρο ανάπτυξη στη Νίσυρο», Δίκτυο Αειφόρων Νήσων του Αιγαίου

¹⁰⁷ Οικονομάκης, ο.π, σελ.121, Ρ 2001, «Νίσυρος: Ιστορία και Αρχιτεκτονική», Μέλισσα, Αθήνα

4.3.3. Οικονομικό περιβάλλον

Στη σημερινή εποχή, τα πράγματα έχουν αλλάξει αρκετά αναφορικά με τις πηγές του εισοδήματος του νησιού και την ποιότητα της οικονομίας του.

Δεν υπάρχουν επίσημα στατιστικά στοιχεία της ΕΣΥΕ που να περιγράφουν αναλυτικά τις δραστηριότητες των κατοίκων του νησιού. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με στοιχεία του Δήμου, οι βασικότεροι πυλώνες της οικονομίας του νησιού αποτελούν ο τριτογενής τομέας, με το μεγαλύτερο μερίδιο του πληθυσμού να ασχολείται με τον τουρισμό τους θερινούς μήνες και τα λατομεία στο Γυαλί, των οποίων η εξορυκτική δραστηριότητα αποτελεί ζωτικής σημασίας τόνωση για την οικονομία του νησιού.

Ο πρωτογενής τομέας είτε αυτός αφορά στην κτηνοτροφία και στην αλιεία είτε στην καλλιέργεια της γης είναι ελάχιστα αναπτυγμένος στις μέρες μας. Η εγχώρια κτηνοτροφική παραγωγή σε ορισμένα είδη – όπως μέλι, τυρί, κρέας – είναι αξιόλογη και επαρκής για τις ανάγκες των κατοίκων, αν και πολύ μικρή μερίδα του πληθυσμού ασχολείται με την κτηνοτροφία (περίπου 10%). Το ίδιο ισχύει και για την αλιεία με ένα ποσοστό της τάξης του 3% να ασχολείται με αυτόν τον τομέα. Όσον αφορά στη γεωργία, σήμερα, είναι ελάχιστα τα δείγματα της πλούσιας παραγωγής του παρελθόντος καθώς η αγροτική παραγωγή είναι σχεδόν μηδαμινή. Παρά το πλούσιο δυναμικό του νησιού γεγονός που οφείλεται στο ηφαιστειογενές έδαφος και την υψηλή ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος, από όλες τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις της Νισύρου, ένα μικρό ποσοστό μόνο καλλιεργείται σήμερα. Κρίνεται, λοιπόν, απαραίτητο να παρθούν μέτρα αναζωογόνησης της γεωργίας, τόσο της παραδοσιακής όσο και των μοντέρνων μεθόδων παραγωγής τόσο για την αποφυγή της μονόπλευρης οικονομίας όσο και για την στήριξη του ποιοτικού τουρισμού.

Μεγάλο είναι το ποσοστό των κατοίκων που απασχολούνται στο Δήμο (δημοτικοί υπάλληλοι, μηχανικοί του Δήμου) ή σε κάποια από τις Δημοτικές επιχειρήσεις (καθηγητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, γιατροί και νοσοκόμοι του πολυδύναμου ιατρείου). Οι δραστηριότητες στον ιδιωτικό τομέα (εκτός του τουρισμού) είναι ελάχιστες. Επιπλέον, ένα στοιχειώδες κομμάτι του πληθυσμού ασχολείται με την εμπορική δραστηριότητα που διατηρείται όλα το χρόνο, όπως καταστήματα τροφίμων, είδη ρουχισμού κ.τ.λ..

4.3.4. Κοινωνικό περιβάλλον

Τους καλοκαιρινούς μήνες, μεταξύ Ιουνίου και Σεπτεμβρίου, διοργανώνονται στο νησί φολκλορικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Οι πολιτιστικές λειτουργίες του

Δήμου εξυπηρετούνται κυρίως από μία αίθουσα, το Ζησιμοπούλειο Θέατρο, στο Μανδράκι, με χαρακτηριστικό μέρος συνάθροισης των την πλατεία «Ηλικιωμένη».¹⁰⁸

Η διοργάνωση του πανηγυριού από την Ιερά Μονή Παναγίας της Σπηλιανής στο Μανδράκι, στις 14 και 15 Αυγούστου, αποτελεί την σημαντικότερη εκδήλωση που πραγματοποιείται στην Νίσυρο, με προσέλευση κόσμου από όλα τα Δωδεκάνησα και καθολική συμμετοχή που φθάνει περίπου τα 4.000 άτομα.

Στις 6 Αυγούστου, την αρχή της γιορτής, όπως και τις 15 Αυγούστου, τα δρομολόγια των πλοίων, από την Κω και τα άλλα γειτονικά νησιά, παρουσιάζονται ιδιαίτερα αυξημένα. Γυναίκες από τη Νίσυρο, οι *νιαμερίτισσες*, αλλά συχνά και προσκυνήτριες από την Κω και τα άλλα γειτονικά νησιά, αναλαμβάνουν να κάνουν 300 καθημερινές μετάνοιες η κάθε μια, όλες αυτές τις μέρες. Συχνά οι γυναίκες αυτές μένουν στα κελιά της εκκλησία της Σπηλιανής και λένε ένα μοιρολόι, γνωστό ως *Μοιρολόι της Μεγαλόχαρης*.¹⁰⁹

Το πανηγύρι της Σπηλιανής έχει μελετηθεί από πληθώρα λαογράφων και ιστορικών κυρίως λόγω ορισμένων τοπικών εθίμων που κατάφεραν να διασωθούν, στο χρόνο και στην ιστορία, χάριν της συγκεκριμένης θρησκευτικής εκδήλωσης, συμβάλλοντας στη ζωντανή διατήρηση της θρησκευτικής παράδοσης του τόπου.¹¹⁰

Πλήθος τεκμηρίων της συλλογικής δράσης των Νισύριων εντοπίζονται ανιχνεύοντας το ιστορικό παρελθόν του νησιού.

Συλλογικοί φορείς συναντώνται στη Σμύρνη, στην Κωνσταντινούπολη, στην Οδησό αλλά και στην Αμερική, κυρίαρχοι προορισμοί κατά τη διάρκεια του μεταναστευτικού ρεύματος των κατοίκων. Οι Σύλλογοι των Νισύριων της διασποράς, με κύριο γνώμονα τη βοήθεια προς την πατρίδα, λαμβάνουν μέρος σε εθνικές και φιλανθρωπικές εκδηλώσεις, προσφέροντας ποσά δυσανάλογα των εσόδων τους, για την εξυπηρέτηση διαφόρων αναγκών και την πραγματοποίηση έργων προόδου και κοινής ωφέλειας. Ο πρώτος σύλλογος ιδρύθηκε στην Νέα Υόρκη της Αμερικής, από Μανδρακιώτες της διασποράς, το 1904, με την επωνυμία «Μικρασιατικός Σύλλογος Νισυρίων ο Όμηρος», παρουσιάζοντας μικρή διάρκεια ζωής. Το 1906 ιδρύεται ο δεύτερος Σύλλογος των Νισυρίων Αμερικής και έκτοτε η δραστηριότητα των σωματείων είναι ιδιαίτερα έντονη. Μεταξύ των Συλλόγων των κατοίκων της διασποράς, οι Νισύριοι της Αμερικής κατέχουν πρωτεύουσα θέση τόσο κατά το

¹⁰⁸ Δ.Α.Φ.Ν.Η, ο.π, σελ.29, 2006, «Νίσυρος. Έρευνα για την Αειφόρο ανάπτυξη στη Νίσυρο», Δίκτυο Αειφόρων Νήσων του Αιγαίου

¹⁰⁹ Νισυριακά 1978, σελ.151 Τόμος VI, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα

¹¹⁰ Νισυριακά 1994, σελ.165 Τόμος ΙΓ', Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα

παρελθόν όσο και στις μέρες μας, γεγονός που αποδεικνύεται από τη μέχρι σήμερα παρουσία του Νισυριακού Συλλόγου Νέας Υόρκης.¹¹¹

Σήμερα, στη Νίσυρο λειτουργούν και εμφανίζουν δραστηριότητα, κυρίως πολιτιστικού ενδιαφέροντος αρκετοί συλλογικοί φορείς. Οι περισσότεροι έχουν έδρα στην Αθήνα και στη Ρόδο και μόνο ο Μορφωτικός Πολιτιστικός Εξωραϊστικός Σύλλογος έχει την έδρα του στη Νίσυρο. Στον αθλητικό χώρο, παρατηρείται η ύπαρξη του Αθλητικού Συλλόγου «Πολυβώτη» ενώ η χορευτική ομάδα του Λυκείου Νισύρου και η χορευτική ομάδα του Συλλόγου των Νισυρίων Αττικής συμβάλλουν στην εκμάθηση και κατ' επέκταση τη διατήρηση των παραδοσιακών χορών του τόπου.

4.4. Νησιωτικός χώρος

Τα νησιά χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερες δομές, όχι μόνο οικονομικές αλλά κοινωνικές και πολιτισμικές, οι οποίες συνθέτουν μια ιδιόμορφη φυσιογνωμία διαφορετική από αυτή των ηπειρωτικών περιοχών. Η θέση τους και ο ρόλος που διαδραματίζουν, ή καλούνται να διαδραματίσουν στον εθνικό ή τον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, σε σχέση με τα βασικά γνωρίσματα που τα διακρίνουν (περιφερειακότητα, απομόνωση, ελλείψεις βασικών υποδομών κλπ.) επιβάλλει λεπτομερή και εις βάθος μελέτη των κοινωνικο-οικονομικών τους δομών. Κρίνεται, λοιπόν, σκόπιμο να διερευνηθούν, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νησιωτικού χώρου τα οποία τεκμηριώνουν την ανάγκη για μια ιδιότυπη προσέγγισή του.

Κατά τη θεωρία των διεθνολόγων, όπως αυτή διατυπώθηκε τον 20^ο αιώνα, τα νησιά διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες: τα νησιά, τις νησίδες, τις βραχονησίδες και τους βράχους. Η κατάταξη αυτή συρρικνώνεται με τη «Νέα Σύμβαση για το δίκαιο της Θάλασσας» (1982), η οποία κάνει λόγο μόνο για νησιά και βράχους (νησιωτικά εδάφη που δεν ενδείκνυνται για επιβίωση και κάθε φύσης οικονομική δραστηριότητα), ενσωματώνοντας τις παραπάνω ενδιάμεσες κατηγορίες σε αυτήν των νησιών.¹¹²

Τα νησιωτικά εδάφη διατάσσονται γεωγραφικά σε μορφή συστάδων με κυκλική διάταξη και σε μικρές μεταξύ τους αποστάσεις, διαμορφώνοντας μικρά Αρχιπελάγη με ενιαία και αδιαίρετη γεωγραφική, οικονομική, ιστορική και πολιτική ενότητα και

¹¹¹ Νισυριακά 1969, σελ.239,290,383 Τόμος ΙΙΙ, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα

¹¹² Τσάλτας, 2005, σελ. 70, «Αειφορία και περιβάλλον: ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αιώνα», Σιδέρης, Αθήνα

διασυνδέσεις. Ως κοινά χαρακτηριστικά των Αρχιπελάγων αυτών θεωρούνται ο μεγάλος αριθμός των νησιών που περιλαμβάνουν, το μικρό μέγεθος της κάθε νησιωτικής μονάδας ξεχωριστά, αλλά και τα, συνήθως, άγονα εδάφη τους, με χαρακτηριστικό στη λεκάνη της Μεσογείου αυτό του Αιγαίου. Σε παγκόσμιο επίπεδο υπάρχουν 43 νησιωτικά κράτη και πολλά νησιωτικά συμπλέγματα.¹¹³

4.4.1. Νησιωτικά εδάφη-Γεωγραφία νησιωτικού χώρου

Η Νίσυρος βρίσκεται στο νότιο-ανατολικό Αιγαίο και ανήκει στην ομάδα των αρχαίων Νοτίων Σποράδων. Είναι ένα από τα μικρότερα νησιά της Δωδεκανήσου, με έκταση 41,5 τ.χλμ., μέγιστο ύψος 698 μέτρα (με υψηλότερη κορυφή το όρος Διαβάτης). Απέχει 9 ναυτικά μίλια (16,7 χλμ.) ανατολικά από το ακρωτήριο Ντάτσα της Τουρκίας, το αρχαίο Τριόπειο της Καρίας, 10 μίλια (18,5 χλμ.) νότια της Κω και 240 μίλια από τον Πειραιά. Οι βραχώδεις ακτές της δεν παρουσιάζουν μεγάλους διαμελισμούς και το συνολικό μήκος της ακτογραμμής είναι περίπου 28 χιλιόμετρα. Σε κάτοψη είναι σχεδόν κυκλική, το σχήμα της μοιάζει με αυτό ενός κόλουρου κώνου. Αποτελεί τη μοναδική περίπτωση νησιού της Δωδεκανήσου με στρογγυλό σχήμα, το οποίο οφείλεται στον ηφαιστειακό κώνο από τον οποίο προήλθε.

Στο κέντρο του νησιού δεσπόζει μια ευδιάκριτη κυκλική εκρηξιγενής χαάνη, η καλδέρα της Νισύρου: η διάμετρος είναι περίπου 4 χιλιόμετρα, το χείλος της κυμαίνεται σε υψόμετρο μεταξύ 250 και 600 μέτρων, ενώ ο πυθμένας της βρίσκεται στα 100 μέτρα πάνω από τη στάθμη της θάλασσας. Τα όρη του νησιού είναι: ο Προφήτης Ηλίας, ο Διαβάτης, ο Κυμαράς ή Ακυμαρώνας, ο Αγ. Ιωάννης, η Βηστέρνα, ο Νυμφίος, ο Καραβιώτης ή Σωτήρας κ.α.¹¹⁴

4.4.2. Ορισμός των νησιών

Ετυμολογικά η λέξη “νησί” προέρχεται από τον λατινικό όρο *insula*, που σημαίνει απομόνωση, ενώ ο αντίστοιχος ιταλικός όρος είναι *isola* από το ρήμα *isolare* (απομονώνω). Όπως φαίνεται, από ετυμολογική και μόνο άποψη ο όρος νησί εκφράζει όριο, περιορισμό. Μια πρώτη, απλή προσέγγιση θα χαρακτήριζε ως νησί κάθε κομμάτι γης το οποίο περιβάλλεται από τα νερά ωκεανού, θάλασσας, ποταμού ή

¹¹³ Καραγεώργου, 2005, «Θεσμικό πλαίσιο, άξονες και αρχές για την αειφόρο ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο», στο Τσάλτας, Γ (επιμ.) 2005, «Ο Νησιωτικός Χώρος στον 21ο Αιώνα», Σιδέρης, Αθήνα

¹¹⁴ Δ.Α.Φ.Ν.Η, ο.π, σελ. 6, 2006, «Νίσυρος. Έρευνα για την Αειφόρο ανάπτυξη στη Νίσυρο», Δίκτυο Αειφόρων Νήσων του Αιγαίου

λίμνης. Ένας τέτοιος ορισμός περικλείει κινδύνους, διότι εντάσσει σε μία κατηγορία, χωρικές οντότητες πολύ διαφορετικές μεταξύ τους.

Ο ορισμός του Νησιού περιλαμβάνει τον γενικότερο κοινωνικοοικονομικό χώρο πέρα από το γεωγραφικό – μορφολογικό όρο του τμήματος ξηράς που περιβάλλεται από θάλασσα. Η Eurostat ορίζει ως νησί κάθε τμήμα γης που περιβάλλεται από θάλασσα και το οποίο επιπλέον: διαθέτει έκταση 1 Km²., απέχει τουλάχιστον ένα χιλιόμετρο από την ήπειρο, διαθέτει μόνιμο πληθυσμό άνω των 50 ατόμων, δεν έχει σταθερή σύνδεση με ξηρά, δεν περιλαμβάνει πρωτεύουσα Ευρωπαϊκού κράτους.¹¹⁵

Με βάση τον ορισμό της Eurostat υπάρχουν περίπου 450 νησιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση που καλύπτουν το 4,5% του εδάφους της. Σε αυτά δεν περιλαμβάνονται τα Βρετανικά νησιά, η Ιρλανδία, η Μάλτα και η Κύπρος, καθώς δεν πληρούν το τελευταίο κριτήριο.

Νησιά διαθέτουν 16 από τα 27 Κράτη – Μέλη της Ε.Ε. τα οποία αποτελούν είτε μέρος Περιφερειών, είτε αυτοτελείς Περιφέρειες. Συνολικά υπάρχουν δεκαέξι διοικητικές περιφέρειες στην Ευρώπη αμιγώς νησιωτικές, εκ των οποίων οι τέσσερις είναι Ελληνικές. Περίπου 21 εκατομμύρια πολίτες της Ε.Ε. (4,2% του πληθυσμού) ζουν σήμερα σε μια από τις 20 νησιωτικές περιοχές ή στα πολυάριθμα παράκτια νησιά που είναι κατάσπαρτα στα παράλια Κρατών – Μελών της Ε.Ε., τα οποία όμως δεν αποτελούν αυτόνομη διοικητική μονάδα (πχ. πολλά νησιά της Βρετανίας).

4.4.3. Μειωνεκτικές περιοχές –Ευρωπαϊκή και Ελληνική προσέγγιση

Στη δεκαετία του '80 η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, στην προσπάθεια επίτευξης του στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, διαπίστωσε ότι υπήρχαν περιοχές που αδυνατούσαν να προσαρμοστούν στις νέες παγκόσμιες οικονομικές εξελίξεις και οδηγούνταν σε συνεχή συρρίκνωση της παραγωγικής τους βάσης, αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο τις περιφερειακές ανισότητες. Οι περιοχές αυτές ήταν κυρίως οι ορεινές, αγροτικές και νησιωτικές. Αυτή η κατάσταση αποτέλεσε έναυσμα για την ενασχόληση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την κατάσταση των Μειωνεκτικών ή Λιγότερο Ευνοημένων Περιοχών, αποσκοπώντας στη μείωση των διαφορών, μέσω της παροχής μορφών οικονομικής ενίσχυσης.¹¹⁶

¹¹⁵ EUROSTAT, 1997, Στατιστική Επετηρίδα Περιφερειών

¹¹⁶ Χλωμούδης, κ.α. 2007, σελ. 145, Κ. & Λεκάκου, Μ. & Πάνου Κ. & Παπαδημητρίου Ε. & Συριόπουλος Θ. & Τζαννάτος Ε. 2007, «Μεταφορές αρτηρίες ζωής για τα νησιά», Παπαζήση, Αθήνα

Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) με την Οδηγία 81/645/ΕΟΚ οριοθετήθηκαν οι ελληνικές μειονεκτικές περιοχές, όχι μόνο βάσει κριτηρίων αγροτικής παραγωγής, αλλά συνυπολογίζοντας και άλλα χαρακτηριστικά: «δυσμενή φυσικά χαρακτηριστικά που έχουν ως αποτέλεσμα χαμηλά επίπεδα αποδόσεων και εισοδημάτων καθώς και περιορισμούς που προκύπτουν από το μεθοριακό ή νησιωτικό χαρακτήρα...».¹¹⁷

Ειδικά για τα νησιά διαπιστώθηκε ότι παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από τις ηπειρωτικές περιφέρειες και γενικότερα από τον μέσο κοινοτικό όρο, εξετάζοντας τους δείκτες που σχετίζονται με την ανταγωνιστικότητα και τη δυναμικότητα των οικονομιών, όπως τους δείκτες που αφορούν στο κατά κεφαλή ακαθάριστο προϊόν και στη διάρθρωσή του ανά τομέα, στο βαθμό μονοκαλλιέργειας, στη δημογραφία, στο επίπεδο εκπαίδευσης των κατοίκων, στην απασχόληση, στην παραγωγικότητα, στο επενδυμένο κεφάλαιο, στην πραγματοποιούμενη έρευνα, στον αριθμό των νέων προϊόντων και καινοτομιών κ.λπ.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι στην πρόσφατη ευρωπαϊκή νομοθεσία υπάρχουν πολλές αναφορές για τα προβλήματα που υφίστανται οι χωρικές ενότητες των νησιών. Επίσης, είναι φανερό ότι οι όποιες πολιτικές εφαρμόστηκαν στα νησιά απευθύνονταν σε χωρικές ενότητες που θεωρούνται μεν μειονεκτικές ή λιγότερο ευνοημένες, όμως δεν ελήφθησαν υπόψη οι ιδιαιτερότητες κάθε μιας εξ' αυτών. Ακόμη και στον ίδιο νησιωτικό χώρο υπάρχουν διαφορές στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, καθώς και στις οικονομικές και κοινωνικές δομές. Επομένως, δεν υπάρχει μια μοναδική συνταγή που να ισχύει για όλες τις νησιωτικές περιοχές αλλά χρειάζεται ευελιξία και ενσωμάτωση των ιδιομορφιών κάθε τόπου χωριστά για πιο αποδοτικά αποτελέσματα.

4.4.4. Χαρακτηριστικά και Ιδιαιτερότητες του νησιωτικού χώρου

Ο νησιωτικός χώρος χαρακτηρίζεται από έντονη περιφερειακότητα, λόγω της οποίας η κοινωνικοοικονομική λειτουργία κάθε νησιού περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας κλειστής οικονομίας που υπονομεύει τη βιώσιμη ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη έντονων αναπτυξιακών διαφοροποιήσεων μεταξύ μεγάλων και μικρών νησιών που ανήκουν σε ένα

¹¹⁷ Κίζος κ.α., 2002, σελ.114, «Ελκυστικότητα της Υπαίθρου σε Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές: Η περίπτωση της Λέσβου», 6ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο, Θεσσαλονίκη 4-6 Οκτωβρίου, Πρακτικά Συνεδρίου, Τόμος Ι, σ.447-455

διοικητικό νησιωτικό σύμπλεγμα, αλλά και εντός των νησιών, στις εσωτερικές τους ζώνες, λόγω της προβληματικής προσβασιμότητάς τους. Παράλληλα, ο νησιωτικός χώρος απειλείται πιο έντονα από την παγκόσμια αλληλεξάρτηση των οικονομικών συστημάτων και των αγορών δεδομένου ότι η ιδιαιτερότητα αυτή έρχεται σε αντίθεση με τα βασικά χαρακτηριστικά του κυρίαρχου προτύπου ανάπτυξης που βασίζεται στις οικονομίες κλίμακας, την αστικοποίηση και την οικονομική αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα.

Τα νησιά και οι νησιωτικές περιοχές παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά και αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα. Τα κοινά προβλήματα των νησιών αφορούν σε εγγενή δομικά προβλήματα γεωγραφικής, γεωπολιτικής και γεωμορφολογικής φύσης, και όχι σε προβλήματα συγκυριακής - περιστασιακής φύσης, και απορρέουν κατά βάση από ορισμένα κοινά τους χαρακτηριστικά, τα οποία τα διακρίνουν από τις άλλες περιοχές, οι οποίες αναφέρονται είτε ως απομονωμένες, είτε ως προβληματικές ή μειονεκτικές, όπως οι αγροτικές, οι παράκτιες, οι ορεινές.¹¹⁸

Ως κοινά χαρακτηριστικά του ευρύτερου νησιωτικού χώρου στην ελληνική βιβλιογραφία αναφέρονται:

- το μικρό μέγεθος και η περιορισμένη έκταση των νησιών
- η περιφερειακότητα και η απομόνωσή τους
- το ιδιόμορφο και εύθραυστο φυσικό περιβάλλον και οι ιδιαίτερες πολιτιστικές αξίες

4.4.5. Νησιωτικότητα

Η έννοια της νησιωτικότητας πρωτοεμφανίστηκε το 1988 στο Συμβούλιο Κορυφής της Ρόδου και ενισχύθηκε με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997. Η Ευρωπαϊκή Ένωση οριοθετεί για πρώτη φορά τη νησιωτική της πολιτική στη συνθήκη του Άμστερνταμ, ως εξής: «Η Διάσκεψη αναγνωρίζει ότι οι νησιωτικές περιοχές αντιμετωπίζουν διαρθρωτικά προβλήματα οφειλόμενα στο νησιωτικό τους χαρακτήρα, τα οποία, επειδή είναι μόνιμα, εμποδίζουν την οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Η Διάσκεψη αναγνωρίζει αντιστοίχως ότι η κοινοτική νομοθεσία πρέπει να λάβει υπόψη τα προβλήματα αυτά και ότι, εφόσον υπάρχει ανάγκη,

¹¹⁸ Σπιλάνης, 1996, «Για μια Ευρωπαϊκή Πολιτική νησιών», Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (ΕΚΕΜ), Μυτιλήνη, Σειρά Τεκμηρίωσης

μπορούν να λαμβάνονται ειδικά μέτρα υπέρ των περιοχών αυτών για την καλύτερη ένταξή τους στην εσωτερική αγορά με δίκαιους όρους».¹¹⁹

Ο Κοκκώσης¹²⁰ θεωρεί ότι τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τη νησιωτική ιδιαιτερότητα είναι τα ακόλουθα:

1. Η δημογραφική και κοινωνική αποσταθεροποίηση, που εκδηλώνεται με την μορφή δημογραφικής αποψίλωσης, με τη μορφή της πληθυσμιακής έκρηξης σε ορισμένες περιόδους, είτε με την ύπαρξη υψηλών ποσοστών ανεργίας.

2. Η αποδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού και η συρρίκνωση της παραγωγικής βάσης. Κύρια χαρακτηριστικά των επιμέρους στοιχείων που συνθέτουν τον παραγωγικό ιστό του νησιωτικού χώρου είναι α) η ευκαιριακή οικονομία η οποία στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον τριτογενή τομέα (οικονομική μονοκαλλιέργεια), με ταυτόχρονη εκμετάλλευση του πρωτογενή τομέα β) η εγκατάλειψη ή υπερεκμετάλλευση των περιορισμένων φυσικών πόρων, γ) η τεχνολογική και οικονομική εξάρτηση, δ) οι μεγάλες αδυναμίες στην παροχή υψηλού επιπέδου υπηρεσιών υγείας, εκπαίδευσης και κοινωνικών υπηρεσιών, ε) το υψηλό κόστος δημιουργίας και συντήρησης υποδομών και το χαμηλό επίπεδο καινοτομίας, στ) η έλλειψη εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, ζ) η απουσία οικονομικών κλίμακας για τις επιχειρήσεις και η) οι δυσχερείς συνθήκες μεταφορών και επικοινωνίας.

Σήμερα, η έννοια της νησιωτικότητας θεωρείται συνώνυμη της απομόνωσης και του μαρασμού. Η θεώρηση αυτή σε συνδυασμό με την πεποίθηση πως η θάλασσα χωρίζει και ουσιαστικά διαφοροποιεί τα νησιά από την ηπειρωτική ενδοχώρα, δεν αποδεικνύεται ιστορικά, αφού, τουλάχιστον για την ελληνική πραγματικότητα, νησιά που σήμερα παρουσιάζουν έντονη περιφερειακότητα και απομόνωση, κάποτε αποτέλεσαν λίκνα πολιτισμού και κέντρα οικονομικής ευημερίας, με καίρια στρατηγική θέση και εμβέλεια (ακόμη και η Δήλος, που σήμερα είναι ένα ακατοίκητο ξερονήσι στο κέντρο των Κυκλάδων, κατά την αρχαιότητα αποτέλεσε το σπουδαιότερο θρησκευτικό και πολιτιστικό κέντρο) και υποδηλώνει πως η

¹¹⁹ Χλωμούδης, ο.π, σελ. 160, Κ. & Λεκάκου, Μ. & Πάνου Κ. & Παπαδημητρίου Ε. & Συριόπουλος Θ. & Τζαννάτος Ε. 2007, «Μεταφορές αρτηρίες ζωής για τα νησιά», Παπαζήση, Αθήνα

¹²⁰ Κοκκώσης, 2000α, σελ. 81, «Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά», στο Τσάρτας, Π (επιμ.), «Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, Αθήνα

υφιστάμενη κατάσταση, κάτω υπό κατάλληλες προϋποθέσεις, μπορεί να θεωρηθεί αναστρέψιμη.

Η εκτίμηση του ιδιαίτερου χαρακτήρα της νησιωτικότητας είναι απαραίτητη για την κατανόηση τόσο των αναγκών της νησιωτικής κοινωνίας και οικονομίας, αλλά και των λύσεων και πολιτικών που πρέπει να αναπτυχθούν από την Ε.Ε. και την Εθνική κεντρική Διοίκηση αλλά και από την τοπική κοινωνία. Με την αναγνώριση του χαρακτήρα της νησιωτικότητας προκύπτει η αναγκαιότητα εφαρμογής αντισταθμικών πολιτικών με μόνιμο χαρακτήρα.¹²¹

4.5. Νησιά Άγονης γραμμής

Η άγονη γραμμή περιλαμβάνει 28 νησιά: Ανάφη, Δονούσα, Ηρακλειά, Θηρασιά, Κίμωλος, Κουφονήσια, Σίκινος, Σχοινούσσα, Φολέγανδρος, Αγαθονήσι, Αρκιοί, Κίναρος, Λέβιθα, Λειψοί, Νίσυρος, Σαρία, Σύμη, Τέλενδος, Τήλος, Φαρμακονήσι, Ψέριμος, Χάλκη, Κάσος, Μαράθι, Ψαρά, Φούρνοι, Λέρος, Καστελόριζο.

Τα μικρά και, κοινώς, αποκαλούμενα “Άγονα” νησιά χαρακτηρίζονται από αδυναμίες και προβλήματα που συνοψίζονται στα εξής:

- έλλειψη υποδομής
- αποκλεισμός από τα κέντρα
- αναποτελεσματικό μεταφορικό και τηλεπικοινωνιακό σύστημα
- χαμηλό τεχνικό και εκπαιδευτικό επίπεδο

Οι παραπάνω αδυναμίες σε συνδυασμό με τις γεωγραφικές ιδιομορφίες συνθέτουν το πλέγμα των εμποδίων για την επίτευξη της περιφερειακής ανάπτυξης και την κατάκτηση της ευημερίας για τους πολίτες.

4.6. Υποδομές του νησιού

Υποδομές υγείας : Στη Νίσυρο υπάρχει ένα περιφερειακό πολυδύναμο ιατρείο και οδοντιατρείο. Εφημερεύει 24 ώρες το εικοσιτετράωρο και διαθέτει ένα ασθενοφόρο. Οι διακομιδές ατυχημάτων, επειγόντων περιστατικών ή πρόωρων τοκετών γίνονται με πολύ μεγάλη δυσκολία κυρίως τους χειμερινούς μήνες.

Οι δημόσιες υπηρεσίες που λειτουργούν στη Νίσυρο είναι: Κ.Ε.Π., Γραφείο Τουρισμού Δήμου Νισύρου, Ανταποκριτής του ΟΑΕΔ και του ΟΓΑ, Ο.Τ.Ε., .Ε.Η., Ε.Λ.Τ.Α.–Ταχυδρομικό Ταμειυτήριο, Αστυνομία, Λιμεναρχείο, Τελωνείο,

¹²¹ Χλωμούδης, ο.π, σελ. 153, Κ. & Λεκάκου, Μ. & Πάνου Κ. & Παπαδημητρίου Ε. & Συριόπουλος Θ. & Τζαννάτος Ε. 2007, «Μεταφορές αρτηρίες ζωής για τα νησιά», Παπαζήση, Αθήνα

Συνεταιριστική Τράπεζα Δωδεκανήσου, Θυρίδα της Συνεταιριστικής Τράπεζας Δωδεκανήσου (με μηχανήμα αυτόματης ανάληψης).

Εκπαιδευτικές Υποδομές : Στη Νίσυρο υπάρχει ένα νηπιαγωγείο, ένα δημοτικό σχολείο και ένα γυμνάσιο στο Μανδράκι, που λειτουργεί και για λυκειακές τάξεις. Τα κτίρια των δημοτικών σχολείων στους άλλους οικισμούς διασώζονται αλλά έχουν πάψει να λειτουργούν προ πολλού. Επιπλέον, στο νησί λειτουργεί Δημοτική Βιβλιοθήκη στην πλατεία Ηλικιωμένη που διαθέτει περιορισμένο αριθμό τίτλων και παρουσιάζει προβλήματα ανανεωσιμότητας.

Υποδοχή μεταναστών : Οι ξένοι που ζουν και εργάζονται στο νησί ανήκουν στην πλειοψηφία τους στην κατηγορία των οικονομικών μεταναστών και η ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο παρουσιάζει τα τυπικά προβλήματα που παρουσιάζονται σε όλες τις περιπτώσεις μεταναστών που προσπαθούν να προσεγγίσουν μια κλειστή και ομοιογενή κοινότητα. Δεν υπάρχει κάποιο είδος μέριμνας από την πολιτεία ή τις τοπικές αρχές, μέσω ειδικών κοινωνικών δράσεων και προγραμμάτων, ωστόσο η συνύπαρξη ανάμεσα στους μετανάστες και τους ντόπιους είναι αρμονική και δεν υπάρχουν εντάσεις και προστριβές.

4.6.1. Μεταφορές

Η ευκολία πρόσβασης σε ένα τουριστικό προορισμό, έχει αναγνωριστεί από πολλούς μελετητές ως ένα από τα σημαντικότερα συστατικά που συμβάλλουν στην ανταγωνιστικότητα του και συνθέτουν το τουριστικό προϊόν, με τον Kaul να είναι από τους πρώτους που αναγνωρίζει τη μεταφορική υποδομή ως ουσιώδες στοιχείο της τουριστικής ανάπτυξης.

Η Νίσυρος συνδέεται ακτοπλοϊκά με το λιμάνι του Πειραιά μία φορά την εβδομάδα, κατά τους μήνες του χειμώνα, και δύο φορές κατά τους μήνες αιχμής. Η διάρκεια του ταξιδιού είναι περίπου 14 ώρες. Η συγκοινωνία με την Κω γίνεται, σχεδόν, καθημερινά με πλοία τουριστικού τύπου. Επίσης, τη συγκοινωνία με τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα και κυρίως τη Ρόδο και την Κω, εξυπηρετούν και επιβατηγά πλοία, ιπτάμενα δελφίνια, catamaran κ.λ.π. Καθημερινά δρομολόγια εκτελούνται προς τη νησίδα Γυαλί, κυρίως για επαγγελματικούς λόγους, και κάποια στη νησίδα Αγ. Αντώνιος (Λιμεναρχείο Νισύρου). Ο συντομότερος τρόπος είναι η αεροπορική μετάβαση στην Κω από εκεί η μετάβαση στη Νίσυρο, μέσω των τοπικών πλοιαρίων από την Κω ή τα Καρδάμαινα, που είναι διαθέσιμα σε καθημερινή βάση.

Η Νίσυρος δε διαθέτει αεροδρόμιο και το ελικοδρόμιο χρησιμοποιείται για έκτακτα περιστατικά. Το κεντρικό λιμάνι του νησιού από το οποίο εξυπηρετούνται όλες οι μεταγωγικές, μεταφορικές και εμπορικές του δραστηριότητες, βρίσκεται στο Μανδράκι. Το λιμάνι των Πάλων έχει μετατραπεί τα τελευταία 3 χρόνια, σε μαρίνα υποδοχής σκαφών, θαλαμηγών και ιστιοπλοϊκών.

Η πρόσβαση είναι δυνατή σχεδόν σε κάθε περιοχή του νησιού και το οδικό δίκτυο, μήκους 20 χιλιομέτρων, είναι ασφαλτοστρωμένο. Επιπλέον, στο νησί διατίθενται δημοτικό λεωφορείο, 2 ταξί και καταστήματα ενοικίασης αυτοκινήτων, μηχανών και ποδηλάτων (Δήμος Νισύρου).

4.6.2. Ενέργεια

Η Νίσυρος είναι μέρος του αυτόνομου συστήματος Κως-Κάλυμνος, που περιλαμβάνει τα νησιά Κως, Κάλυμνος, Λειψοί, Νίσυρος, Ψέριμος, Τέλενδος και Τήλος. Η σύνδεση του δικτύου του νησιού με το δίκτυο της Κω, δεν έχει κατορθώσει να εξασφαλίσει στο νησί της Νισύρου μια σταθερή παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, χωρίς πολύωρες διακοπές. Η Νίσυρος διαθέτει ένα από τα μεγαλύτερα γεωθερμικά πεδία στη Ελλάδα (το δεύτερο μετά τη Μήλο) με δυνατότητες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (υψηλή ενθαλπία) αρκετών δεκάδων MW. Σημαντικά είναι επίσης τα ποσά (θερμικής) ενέργειας που μπορούν να αντληθούν από αβαθείς γεωτρήσεις και να καλύψουν ανάγκες θέρμανσης ή παροχής ενέργειας σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Επίσης το νησί διαθέτει πλούσιο ανεκμετάλλευτο αιολικό δυναμικό καθώς όλο το βόρειο τμήμα του, εκτιμάται ότι μπορεί να φιλοξενήσει σημαντικό αριθμό από ανεμογεννήτριες. Προς το παρόν όμως δεν υπάρχουν συγκεκριμένες μελέτες.

4.6.3. Ξενοδοχειακά καταλύματα

Με βάση τα στοιχεία του Δήμου, η συνολική ξενοδοχειακή δυναμικότητα της Νισύρου ανέρχεται σε 700-750 κλίνες, υποδομή ικανοποιητική σε σχέση με το μέγεθος του νησιού. Το μέσο μέγεθος των τουριστικών καταλυμάτων είναι σχετικά μικρό ενώ η πλειονότητα των κλινών ανήκει στις κατηγορίες Β (***) και Γ (**).

Συγκεκριμένα, στη Νίσυρο παρατηρούνται 7 ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, 5 εγκαταστάσεις ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων και περίπου 25 εγκαταστάσεις ενοικιαζόμενων δωματίων. Υπάρχει, επίσης, ένας δημοτικός ξενώνας, στο Μανδράκι, τη διαχείριση του οποίου έχει αναλάβει η Δ.Η.Τ.Ο.Υ.Ρ.Ε.Ν. Όσον αφορά στη χωρική κατανομή τους, η πλειοψηφία των τουριστικών καταλυμάτων εντοπίζεται στο

Μανδράκι, την πρωτεύουσα του νησιού. Οι υπόλοιπες μονάδες συναντώνται στους Πάλους, ενώ λίγες βρίσκονται στα Νικειά και τον Εμπορειό. Η περίοδος λειτουργίας της πλειοψηφίας των καταλυμάτων είναι εποχιακή, τους μήνες Μάιο – Οκτώβριο, ενώ ελάχιστα παραμένουν ανοιχτά σε ετήσια βάση.

Οι ξενοδοχειακές μονάδες δεν είναι του επιπέδου της Ρόδου και της Κω ενώ οι υπηρεσίες που προσφέρουν δεν είναι ιδιαίτερα υψηλού επιπέδου. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια προσπάθεια συνεχούς βελτίωσης του τουριστικού προϊόντος, τόσο εκ μέρους των ιδιωτών επιχειρηματιών όσο και της Δημοτικής Τουριστικής Επιχείρησης, εναρμονισμένης με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός μικρού νησιού. Ταυτόχρονα, ενέργειες εμπλουτισμού της τουριστικής προσφοράς γίνονται με την επισκευή παραδοσιακών σπιτιών και αγροικιών και τη μετατροπή τους σε καταλύματα για την υποδοχή και τη φιλοξενία επισκεπτών.

Δημοτικά Λουτρά

Στο ξενοδοχειακό δυναμικό της Νίσυρου συμπεριλαμβάνεται η ενοικίαση δωματίων στα Δημοτικά Λουτρά. Η εγκατάσταση των Δημοτικών Λουτρών Μανδρακίου περιλαμβάνει 34 δωμάτια (69 κλίνες), 10 ατομικούς λουτήρες και 2 συσκευές εισπνοθεραπείας. Τα Λουτρά χαρακτηρίζονται από έλλειψη ανέσεων και βασικών υποδομών αλλά, ταυτόχρονα, από προσεγμένους και καθαρούς χώρους. Αποτελούν την πιο οικονομική λύση διαμονής, με την τιμή ενοικίασης δωματίων να κυμαίνεται μεταξύ 15,00€ και 20,00€, ακόμα και την περίοδο υψηλής έντασης της τουριστικής περιόδου.

4.6.4. Χώροι εστίασεως

Η υποδομή διαίτησης του νησιού χαρακτηρίζεται από μικρές, οικογενειακού τύπου, ταβέρνες παραδοσιακού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, στη Νίσυρο λειτουργούν 23 ταβέρνες (13 στο Μανδράκι, 5 στους Πάλους, 2 στον Εμπορειό, 3 στα Νικειά). Το επίπεδο του φαγητού και των υποδομών κρίνεται ικανοποιητικό και συμβατό με το μέγεθος και το χαρακτήρα του νησιού. Το άφθονο ψάρι δεν είναι χαρακτηριστικό του νησιού. Ωστόσο, στις ταβέρνες συναντώνται, σπιτικές και προσεγμένες γεύσεις, με ευρεία γκάμα της τοπικής παράδοσης. Οι τιμές θεωρούνται σχετικά χαμηλές καθώς η μέση δαπάνη του τουρίστα υπολογίζεται σε 10€ και 16€, με εξαίρεση τις ψαροταβέρνες, όπου οι αντίστοιχες τιμές κυμαίνονται μεταξύ 12€ και 25€, ιδιαίτερα κατά την περίοδο αιχμής.

Οι ποιοτικότερες ταβέρνες, από άποψη υποδομής, φαγητού και εξυπηρέτησης, συναντώνται στον ορεινό οικισμό του Εμπορειού, το ανερχόμενο – στις προτιμήσεις των επισκεπτών – χωριό του νησιού. Η εντυπωσιακή θέα στην κοιλάδα των ηφαιστειών και η παρείστικη γοητεία της μικρής πλατείας, καθιστούν πρώτο τον Εμπορειό στις επιλογές των τουριστών, τα τελευταία χρόνια. Την περίοδο αιχμής, τα τραπέζια των δύο μαγαζιών σχεδόν ενώνονται, ενώ στήνονται και αυθόρμητα γλέντια. Παραθαλάσσιες ταβέρνες, με μέτρια έως καλή ποιότητα φαγητού, βρίσκονται στον οικισμό των Πάλων. Στον οικισμό του Μανδρακίου συναντώνται τόσο παραθαλάσσιες όσο και ταβέρνες κρυμμένες στα παραδοσιακά στενάκια του οικισμού με παροχές ικανοποιητικού έως πολύ καλού επιπέδου.

Ποικιλία παραδοσιακών και, ιδιαιτέρως, νόστιμων γλυκών προσφέρεται σε πληθώρα καφενείων, κυρίως στην πλατεία της Ηλικιωμένης που αποτελεί το σημείο συνάντησης του νησιού, και εστιατορίων στο Μανδράκι.

4.7. Εγκαταστάσεις Ιαματικών Λουτρών

Οι πιο σημαντικές από τις θερμές πηγές είναι αυτές των **Λουτρών (Δημοτικά Λουτρά Μανδρακίου)**, της **Θερμιανής (Ιαματικά Λουτρά Παντελίδη)**, στη βόρεια άκρη του χωριού των Πάλων, στη θέση Λιμνή και του **Αυλακίου**, στην ομώνυμη περιοχή (Ι.Γ.Μ.Ε.).

Η μετατροπή πολλών πηγών σε ιαματικά λουτρά συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική ενίσχυση του νησιού. Τα Ιαματικά Λουτρά αποτελούσαν για τη Νίσυρο, κατά το παρελθόν, τον παραγωγικό συντελεστή της προόδου της οικονομίας του νησιού και τη σπονδυλική στήλη για την ανάπτυξη του τουρισμού.¹²² Στην επιτυχημένη λειτουργία τους στηριζόταν η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της ζωής των κατοίκων και η αξιοποίησή τους αποτελούσε το πρώτο και κύριο έργο.

Οι δύο πρώτες πηγές έχουν γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης σε διάφορες περιόδους, από την αρχαιότητα έως τα νεότερα χρόνια. Γι' αυτό το σκοπό είχαν ανεγερθεί εγκαταστάσεις για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες της κάθε εποχής. Από τις εγκαταστάσεις αυτές λειτουργούν, σήμερα, μόνο εκείνες του Μανδρακίου, ως μέρος των δραστηριοτήτων της εταιρείας «ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε.».

¹²² Νισυριακά 1996, σελ.113, Τόμος 2ος, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα

4.7.1. Στόχοι (Target groups) του τουρισμού της Νισύρου

Η τμηματοποίηση της αγοράς ορίζεται ως «μια συστηματική διαδικασία εντοπισμού εσωτερικά ομοιογενών ομάδων αγοραστών οι οποίες απαιτούν διαφορετικές στρατηγικές marketing, προκειμένου να επηρεασθεί η κατανάλωσή τους».¹²³ Στόχος της στρατηγικής τμηματοποίησης της τουριστικής αγοράς είναι η όσο το δυνατό καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών του καταναλωτή-τουρίστα.¹²⁴ Οι ανάγκες με τον τρόπο αυτό αναλύονται έτσι ώστε στη συνέχεια να στηριχθεί και να αναπτυχθεί μια προσαρμοσμένη πλειάδα στρατηγικών με βάση τις ειδικότερες ανάγκες των καταναλωτών.¹²⁵

Στον παρακάτω πίνακα, παρατίθενται, συγκεντρωτικά, τα κυριότερα κοινά-στόχοι (target groups) του τουρισμού της Νισύρου καθώς και τα κύρια ενδιαφέροντα τους, όπως προκύπτουν από την ανάλυση των μορφών τουρισμού που αναπτύσσονται στην περιοχή:

¹²³ Βασιλειάδης, 2003, σελ.139-140, «Η διοικητική και το μάρκετινγκ των τουριστικών προορισμών: μία βιώσιμη στρατηγική προσέγγιση των δραστηριοτήτων marketing-management», Σταμούλης, Αθήνα

¹²⁴ Mykletun, et.al, 2001, Crofts J, Mykletun A 2001, "Positioning an island destination in the peripheral area of Baltics: a flexible approach to market segmentation", Tourism Management, Vol 22, Issue 5, pp. 493–500

¹²⁵ Ηγουμενάκης, 2004, σελ.62, «Τουριστικό μάρκετινγκ», Interbooks, Αθήνα

Πίνακας 4.1.

Κοινά-στόχοι (Target groups) του τουρισμού της Νισύρου

Κοινά – Στόχοι	Κύρια ενδιαφέροντα
Ημερήσιοι επισκέπτες	Ηφαίστειο
	Μοναστήρι Σπηλιανής
Ομογενείς	Αγάπη και νοσταλγία για τον τόπο καταγωγής
Τουρίστες αναψυχής	Θάλασσα, Ήλιος, Ηρεμία, Χαλάρωση
Θρησκευόμενοι	Μοναστήρια – Εκκλησίες
	Θρησκευτικά πανηγύρια
Επιστήμονες	Ηφαίστειο
Φοιτητές – Μαθητές	Ηφαίστειο
	Μεσογειακό Ινστιτούτο Κινηματογράφου
	Φυσικό περιβάλλον, μονοπάτια
Φυσιολάτρες – Περιπατητές	Μουσεία, Μνημεία, Πολιτιστικός πλούτος
Πολιτιστικοί τουρίστες	Μουσεία, Μνημεία, Πολιτιστικός πλούτος
Ιαματικοί τουρίστες	Ιαματικά Λουτρά
Τουρίστες σκαφών –ιστιοπλοϊκών	Θαλάσσιος τουρισμός
Σύνεδροι	Επιστημονικά συνέδρια
Ελεύθεροι κατασκηνωτές (Free Campers)	Φυσικό περιβάλλον
	Low budget διακοπές, φυσιολατρία, εναλλακτικός τρόπος ζωής

Πηγή: *Ιδία επεξεργασία*

4.7.2. Βασικά γνωρίσματα τουριστών που επισκέπτονται το νησί

Εθνικότητα : Η πλειοψηφία του ημερήσιου τουρισμού βασίζεται στους τουρίστες της Κω, τουρίστες κυρίως Ευρωπαϊκής προέλευσης (Αγγλία, Γερμανία, Ολλανδία, Πολωνία, Τσεχία, Σλοβακία και Σκανδιναβικές χώρες), που επισκέπτονται τη Νίσυρο ως πλησιέστερο προορισμό, με σκοπό να δουν το Ηφαίστειο. Ωστόσο, αυξητική τάση, τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται από τη Ρωσία (ημερήσιος τουρισμός πλοιαρίων) και από την Τουρκία (τουρισμός σκαφών-ιστιοπλοϊκών). Στη Νίσυρο καταλύουν κυρίως ημεδαποί τουρίστες ενώ οι αλλοδαποί προέρχονται κυρίως από την Ιταλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και την Αγγλία.

Μέση διάρκεια παραμονής : Η μέση διάρκεια διαμονής των τουριστών κυμαίνεται μεταξύ 5 και 7 ημερών. Η σχετικά μεγάλη διάρκεια διαμονής αποτελεί χαρακτηριστική ένδειξη του κυρίαρχου προτύπου του τουρισμού στο νησί, αυτού των πολυήμερων διακοπών. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρατηρείται πτώση στην μέση διάρκεια παραμονής των τουριστών στο νησί καθώς στο παρελθόν η αντίστοιχη περίοδος κυμαινόταν μεταξύ 10 και 14 ημερών.

Τρόπος οργάνωσης διακοπών : Ως προς τον τρόπο οργάνωσης των διακοπών τους, η πλειοψηφία των τουριστών που επισκέπτονται τη Νίσυρο είναι μεμονωμένοι τουρίστες, η διαμονή των οποίων πραγματοποιείται δίχως τη μεσολάβηση τουριστικών πρακτορείων. Ωστόσο, τα περισσότερα ταξιδιωτικά πακέτα, που δημιουργούνται για τον αλλοδαπό τουρισμό της Κω, περιέχουν ημερήσιες αποδράσεις στα γειτονικά νησιά (π.χ. 1 μέρα στη Νίσυρο, 1 μέρα στην Κάλυμνο κ.λ.π.), στο πλαίσιο συμπληρωματικών δραστηριοτήτων, στοχεύοντας, κυρίως, στον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος της Κω.

Ταξιδιωτικά κίνητρα : Η κυρίαρχη μορφή του τουρισμού της Νισύρου είναι εκείνη του ημερήσιου τουρισμού, με κύρια ενδιαφέροντα το Ηφαίστειο και το μοναστήρι της Παναγίας Σπηλιανής, τους δυο σημαντικότερους πόλους έλξης της Νισύρου. Ένα μεγάλο ποσοστό τουριστών αποτελούν οι ομογενείς που καταφθάνουν στο νησί κατά εκατοντάδες τους καλοκαιρινούς μήνες (Αμερική-Αυστραλία).

4.7.3. Ποσοτικά μεγέθη τουριστικής κίνησης της Νισύρου

Μια σημαντική παράμετρος, για την εξαγωγή συμπερασμάτων, αναφορικά με την τουριστική οικονομία του εκάστοτε προορισμού, είναι η καταγραφή των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων σε έναν τουριστικό υποδοχέα.

Σε αυτό το σημείο επιχειρείται η παρουσίαση και ανάλυση της πορείας ορισμένων σημαντικών μεγεθών για τον τουρισμό της Νισύρου, όπως ο αριθμός των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων των τουριστών, η μέση πληρότητα των καταλυμάτων και ο βαθμός εποχικότητας που παρουσιάζεται. Ως εξεταζόμενη περίοδος για τα παραπάνω μεγέθη επιλέχθηκαν τα έτη 2000 – 2013 και οι μήνες Απρίλιος – Σεπτέμβριος.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται απαραίτητο να επισημανθεί η ένδεια επίσημων στοιχείων στην καταγραφή των τουριστικών αφίξεων και διανυκτερεύσεων καθώς και της πληρότητας των τουριστικών καταλυμάτων, λόγω απουσίας κάποιας επίσημης αρχής που να κρατάει στατιστικά στοιχεία για την τουριστική κίνηση. Ωστόσο, μια προσεγγιστική εκτίμηση επιχειρείται, με βάση τον επίσημο αριθμό του συνόλου των αφίξεων, από το Λιμεναρχείο Νισύρου, τις προφορικές συνεντεύξεις με τοπικούς παράγοντες του τουριστικού τομέα και τις μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί για την περιοχή.

A) Αφίξεις

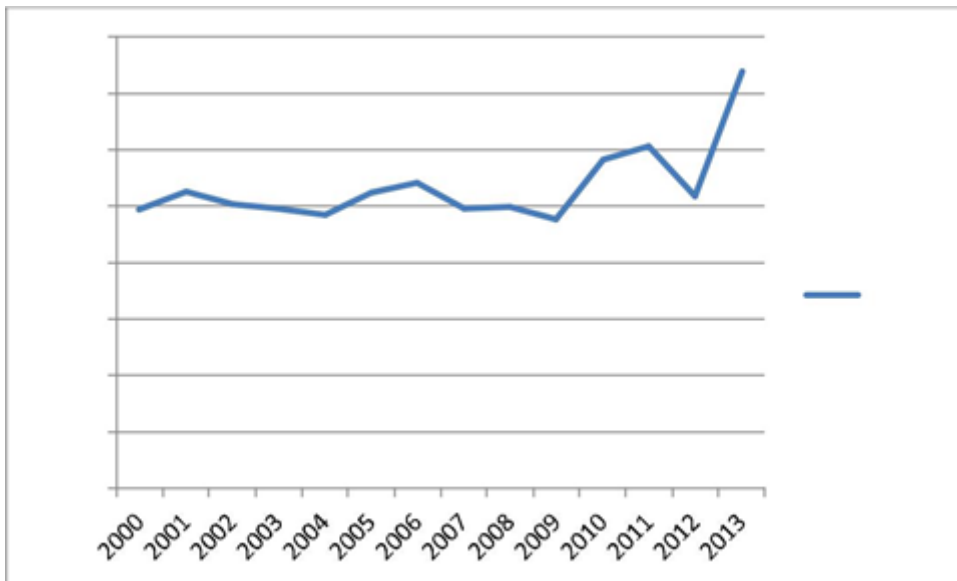
Το τουριστικό δυναμικό του ημερήσιου τουρισμού τους καλοκαιρινούς μήνες, που παραμένει στο νησί για λίγες ώρες, υπολογίζεται ότι αγγίζει τις 50.000 με 60.000 αφίξεις ετησίως ενώ κάποιες φορές φτάνει και τις 70.000 (Αρφαράς, 2002, σελ.94), με βάση και την έκδοση των εισιτηρίων για την είσοδο στο ηφαίστειο, από τους ημερήσιους τουρίστες που έρχονται από τα γύρω νησιά.

Ο αριθμός των υπόλοιπων επισκεπτών πολυήμερης παραμονής δεν είναι γνωστός, εκτιμάται, όμως, ότι πλησιάζει τις 6.000 – 7.000 αφίξεις το χρόνο, με τους μήνες αιχμής (Ιούλιος – Αύγουστος) να δέχονται το μεγαλύτερο μερίδιο των τουριστών (4.000 – 5.000 αφίξεις).

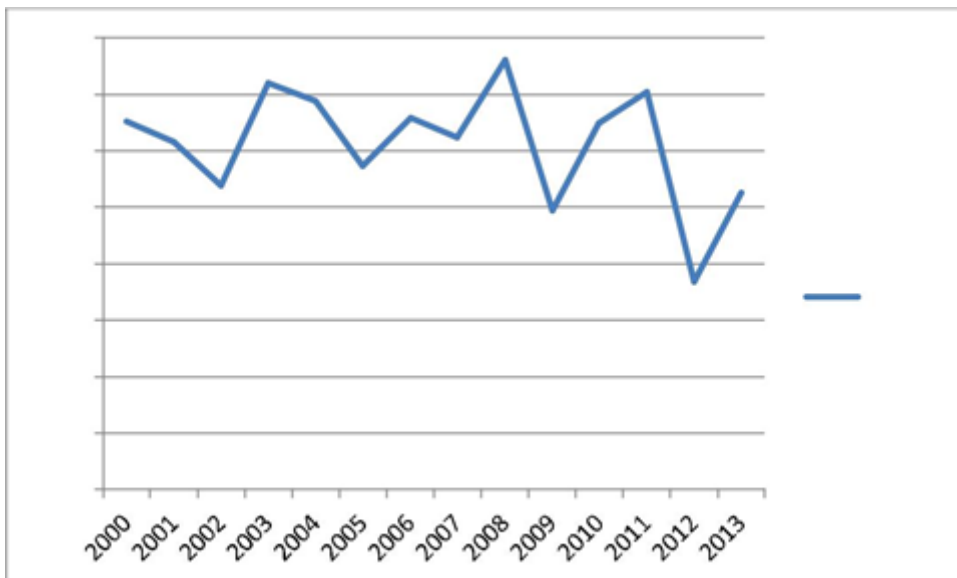
Ο αριθμός των σκαφών που προσδένουν στη Μαρίνα Πάλων κυμαίνεται μεταξύ 1200 – 1600 σκάφη ετησίως. Ο μέσος όρος παραμονής των σκαφών είναι δυο εικοσιτετράωρα και ο αριθμός των επιβατών κυμαίνεται μεταξύ 2400 – 5400.

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Λιμεναρχείου Νισύρου, ο συνολικός αριθμός των αφίξεων στο λιμένα, για τους μήνες Απρίλιο – Σεπτέμβριο, των ετών 2000 - 2013, παρατίθενται τα παρακάτω διαγράμματα:

Πίνακας 4.2.: Διαχρονική εξέλιξη της πορείας των αφίξεων ημερήσιων τουριστών

Πίνακας 4.3. Διαχρονική εξέλιξη της πορείας των αφίξεων τουριστών που διανυκτερεύουν

Πηγή: Λιμεναρχείου Νισύρου

B) Διανυκτερεύσεις

Η απουσία επίσημης καταγραφής των διανυκτερεύσεων των τουριστών στα καταλύματα του νησιού δυσχεραίνει την αποτύπωση της εξελικτικής πορείας τους. Τα τελευταία διαθέσιμα επίσημα στοιχεία από την ΕΣΥΕ αφορούν την περίοδο των ετών 1999 – 2004, χωρίς, ωστόσο, να περιλαμβάνουν το σύνολο των κλινών της

Νισύρου και να μπορούν να κριθούν ως αντιπροσωπευτικό υλικό για την παρούσα μελέτη.

Σύμφωνα με στοιχεία του Δήμου και με εκτιμήσεις των τοπικών τουριστικών παραγόντων καθώς και με βάση την εξελικτική πορεία των αφίξεων των τουριστών, με μια μέση διάρκεια παραμονής 5 – 7 ημέρες, οι διανυκτερεύσεις υπολογίζεται ότι κυμαίνονται μεταξύ 30.000 και 42.000 ετησίως.

Μια προσεγγιστική εκτίμηση του αριθμού των διανυκτερεύσεων στα καταλύματα της Νισύρου, κατά τη διάρκεια των ετών 2000 – 2013, παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 4.4.: *Διανυκτερεύσεις τουριστών στη Νίσυρο*

ΕΤΗ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ
2000	39114
2001	36960
2002	32286
2003	43248
2004	41280
2005	34368
2006	39462
2007	37386
2008	45648
2009	29646
2010	38952
2011	42210
2012	22080
2013	31596

Πηγή: *Δήμος Νισύρου*

Γ) Πληρότητα

Σύμφωνα με στοιχεία του Δήμου και των ιδιοκτητών των μεγαλύτερων, σε μέγεθος, ξενοδοχειακών μονάδων του νησιού, το μεγαλύτερο διάστημα της περιόδου μεταξύ 10 Ιουλίου και τέλη Αυγούστου (υψηλή περίοδος), η πληρότητα αγγίζει το 80% ενώ τις μέρες γύρω από το Δεκαπενταύγουστο φτάνει στο 100% . Τους υπόλοιπους μήνες της τουριστικής περιόδου (μέση περίοδος) η πληρότητα των καταλυμάτων κυμαίνεται μεταξύ 40% και 50%, ενώ τους χειμερινούς μήνες (χαμηλή περίοδος), η πληρότητα, κατά μέσο όρο, κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, κοντά στο 10% – 20%, και στις περισσότερες περιπτώσεις είναι σχεδόν μηδενική.

Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται συγκεντρωτικά τα μεγέθη της μέσης πληρότητας των καταλυμάτων, ανάλογα με την περίοδο της τουριστικής δραστηριότητας:

Πίνακας 4.5. Μέση πληρότητα καταλυμάτων Νισύρου

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ			
	Χαμηλή	Μέση	Υψηλή
Μέση Πληρότ	0%-20%	40%-50%	80%-100

Πηγή: Δήμος Νισύρου

Τέλος, αναφορικά με τη διαχρονική εξέλιξη της μέσης πληρότητας, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, εκτιμάται ότι παρουσιάζει ανάλογη πορεία με αυτή των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων.

Δ) Διάρκεια τουριστικής περιόδου-Εποχικότητα

Ο τουρισμός στο νησί είναι εποχιακός, με τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου να μην ξεπερνά τους 6 μήνες.

Οι πρώτοι επισκέπτες φτάνουν τους μήνες Απρίλιο – Μάιο, κυρίως λόγω του μεγάλου τουριστικού ενδιαφέροντος του ηφαιστείου, και οι τελευταίοι τους μήνες Σεπτέμβριο – Οκτώβριο. Η ένταση του τουριστικού φαινομένου εντοπίζεται το διάστημα από 10 Ιουλίου έως τα τέλη Αυγούστου. Ωστόσο, ένας πολύ μικρός αριθμός τουριστικών καταλυμάτων λειτουργεί σε ετήσια βάση και ένα πολύ μικρό ποσοστό παρατείνει την τουριστική περίοδο μέχρι και το μήνα Νοέμβριο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Προοπτικές εξέλιξης

5.1. Η οργάνωση και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στο διεθνή χώρο

Στα πλαίσια του διαρκώς αυξανόμενου ενδιαφέροντος των δυτικών κοινωνιών σχετικά με τα θέματα που αφορούν την υγεία και την καλή φυσική κατάσταση του οργανισμού, ο τουρισμός υγείας έχει εξελιχθεί σε ένα σχετικά μικρό αλλά ιδιαίτερα δυναμικό τμήμα της αγοράς ειδικών μορφών τουρισμού, σε αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες όπως η Αυστρία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Σουηδία και η Φιλανδία, σε χώρες της Βόρειας Αμερικής, στις πρώην ανατολικές χώρες, όπως η Ουγγαρία, η Τσεχία, η Σλοβακία, η Ρωσία καθώς επίσης και στις χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Υποστηρίζεται ότι με την κατάλληλη τμηματοποίηση της αγοράς και την ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος που σχετίζεται με ζητήματα υγείας, υπάρχουν άφθονες δυνατότητες για την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας, ενώ διαβλέπονται θετικές εξελίξεις για την ανάπτυξη του τουρισμού μέσω της ενίσχυσης του ενδιαφέροντος των ατόμων για την ψυχική και σωματική τους υγεία και ευεξία.

Στην Ευρώπη υπάρχει μακρά ιστορική παράδοση στον τουρισμό υγείας, ο οποίος γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη μετά τον 17^ο αιώνα, ενώ οι δεσμοί μεταξύ του κρατικού συστήματος υγείας υπήρξαν ιδιαίτερα στενοί από την μεταπολεμική περίοδο σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Οι σύγχρονες απαιτήσεις της ζήτησης διαφοροποιημένων υπηρεσιών στον τομέα του τουρισμού υγείας οδήγησε πολλές από τις χώρες που διέθεταν παράδοση στον χώρο να διαφοροποιήσουν τα χαρακτηριστικά του τουριστικού τους προϊόντος, διευρύνοντας την πελατεία τους. Έτσι σήμερα οι υπηρεσίες που συνήθως παρέχονται στα σύγχρονα κέντρα τουρισμού υγείας συνίστανται:

- Σε εγκαταστάσεις ευρείας κλίμακας θεραπευτικών και προληπτικών μέτρων για ασθενείς αλλά και υγιή άτομα
- Σε προσφορά εκτενών διευκολύνσεων για δραστηριότητες αναψυχής που δεν συναρτώνται άμεσα με την ιατρική περίθαλψη.

Τα περισσότερα από τα επιτυχημένα κέντρα τουρισμού υγείας βρίσκονται σε περιοχές με αξιόλογο φυσικό τοπίο, όπως π.χ οι Αυστριακές και Ελβετικές Άλπεις, ή σε περιοχές που είναι γνωστές για την ποιότητα των ιαματικών τους νερών όπως π.χ το Evian les Bains, το Aix les Bains, το Vichy στην Γαλλία. Σε αυτά προσφέρονται εκτεταμένες δραστηριότητες υγείας και αναψυχής σε συνδυασμό με σύγχρονα και

άνετα καταλύματα και υψηλής ποιότητας διατροφή, ενώ τμήμα της ελκυστικότητας τους αποτελεί επίσης η ύπαρξη ενδιαφέροντος οικιστικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.

Στο χώρο της Μεσογείου, τουρισμό υγείας έχουν αναπτύξει επίσης η Ισπανία, το Ισραήλ, η Τουρκία, η Τυνησία, το Μαρόκο, η Κύπρος. Τα τελευταία χρόνια, τουρισμό υγείας αναπτύσσει και η Αίγυπτος, η οποία σχεδιάζει την κατασκευή ενός πρότυπου κέντρου τουρισμού υγείας (Moses Springs) βασιζόμενη στη λεπτομερή μελέτη ανάλογων επιτυχημένων παραδειγμάτων της Ευρωπαϊκής αγοράς.

Παρόμοια κέντρα λειτουργούν επίσης στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όπου ο ιαματικός τουρισμός είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένος και αποτελεί σημαντικό κομμάτι της οικονομίας τους, όπως στην Ουγγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Ρουμανία, Ρωσία, Βουλγαρία.

Στις χώρες αυτές η ανάπτυξη των κέντρων τουρισμού υγείας οφείλονται στο γεγονός ότι εκτός από τους ξένους επισκέπτες, τα επισκέπτεται και ένα σημαντικό τμήμα του τοπικού πληθυσμού.

Στην Αγγλία, δεν παρατηρείται αξιοσημείωτη ανάπτυξη των κέντρων ιαματικού τουρισμού (Spas), τα οποία έχουν ατονήσει. Ο τουρισμός υγείας πραγματοποιείται κυρίως στις φάρμες υγείας (health farms) και τα κέντρα υγιεινής ζωής (health living centres), με επίκεντρο την ολιστική θεώρηση περί υγιεινού τρόπου ζωής και με έμφαση στην πρόληψη, στην χαλάρωση, στην ανακούφιση από το άγχος της καθημερινής ζωής των αστικών κέντρων και στην διαβίωση σε αρμονία με τη φύση. Τα κέντρα αυτά αποτελούν ενδεχομένως εξέλιξη των fat farms (φάρμες αδυνατίσματος) που εμφανίστηκαν στη δεκαετία του '50, των οποίων οι επισκέπτες υπόκειντο σε ιδιαίτερα αυστηρή δίαιτα για την απώλεια βάρους.

Στη Βόρειο Αμερική ο τουρισμός υγείας επικεντρώνεται περισσότερο στην ξεκούραση, την ανανέωση και λιγότερο στη θεραπεία και προσφέρεται σε ειδικευμένα κέντρα (health resorts ή spa resorts), τα οποία αποτελούν κατά κανόνα ιδιωτικές επιχειρήσεις που βρίσκονται σε πολυτελή ξενοδοχεία με μπάνια, πισίνες και αθλητική υποδομή, κυρίως στην Καλιφόρνια και τη Φλόριντα. Η πελατεία αποτελείται από άτομα νεαρών και μέσων ηλικιών που ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την εμφάνισή τους, διαθέτουν αυτοπεποίθηση για την φυσική τους κατάσταση και συμμετέχουν ενεργά σε πλήθος δραστηριοτήτων.

Στην Αυστραλία παρατηρείται ανάπτυξη της προσφοράς υπηρεσιών τουρισμού υγείας σε τουριστικά θέρετρα και ξενοδοχεία πολυτελείας. Διαβλέπονται ευοίωνες

προοπτικές όσον αφορά το μέλλον του τουρισμού υγείας στη χώρα με προτεινόμενη την ανάπτυξη κέντρων υγιεινής ζωής (health living centres), στα πρότυπα της Αγγλίας. Η πεποίθηση αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι στην Αυστραλία λειτουργούν πολλά κέντρα τουρισμού υγείας (health resorts) και φάρμες υγείας (health farms) σε εντυπωσιακό φυσικό περιβάλλον, ιδεώδες για ανάπαυση χαλάρωση και αυτογνωσία. Υπάρχουν άφθονες δυνατότητες για περιηγήσεις και εξερεύνηση σε τροπικά δάση καθώς και για πλήθος σπορ όπως ιππασία, ορειβασία, τένις, ενώ οι υπηρεσίες κυμαίνονται από αισθητική περιποίηση προσώπου\ σώματος και προγράμματα υγιεινής διατροφής έως μαθήματα αυτογνωσίας και γιόγκα, τεχνικές χαλάρωσης tai chi, διαλογισμό, αρωματοθεραπεία, σάουνα, βοτανοθεραπεία, ρεφλεξολογία κλπ. Ιδιαίτερα δημοφιλή μεταξύ των κατοίκων της Αυστραλίας είναι τα βραχυχρόνια (πενταήμερα ή επταήμερα) προγράμματα αναζωογόνησης, χαλάρωσης και αποτοξίνωσης του οργανισμού σε παρόμοια κέντρα.

Η Νέα Ζηλανδία διαθέτει επίσης αξιόλογα κέντρα ιαματικού τουρισμού, τα οποία προβάλλονται ως προορισμοί εξωτικού τουρισμού υγείας, ενσωματώνοντας την πολύ-πολιτισμική παράδοση και τις ιδιαιτερότητες της χώρας. Όπως συμβαίνει κατά ένα μέρος και στην περίπτωση της Αυστραλίας, ο τουρισμός υγείας συνδυάζεται σε αρκετές περιπτώσεις με τον φυσιολατρικό τουρισμό ή τον τουρισμό περιπέτειας.

Η Γερμανία διαθέτει 250-300 κέντρα ιαματικού τουρισμού (spas) και τουρισμού υγείας (health resorts). Το έτος 1988 επτά εκατομμύρια άτομα επισκέφθηκαν τα κέντρα αυτά, από τα οποία 2,3 εκατομ. υποβλήθηκαν σε ιαματική θεραπεία και τα υπόλοιπα άτομα σε θαλασσοθεραπεία, σε κινησιοθεραπεία και σε κλιματοθεραπεία. Το ποσοστό του γερμανικού πληθυσμού που επισκέφθηκε τα κέντρα αυτά κατά την ίδια χρονιά ήταν γύρω στο 10%, ενώ οι ξένοι επισκέπτες συνήθως αποτελούν μικρό ποσοστό του συνόλου των επισκεπτών των ιαματικών κέντρων, μόλις το 3% κατά το έτος 1988.

Στη Γαλλία λειτουργούν γύρω στα 50 κέντρα τουρισμού υγείας, εκ των οποίων τα περισσότερα εξειδικεύονται στη θαλασσοθεραπεία και περίπου τα 20 στον ιαματικό τουρισμό. Το ποσοστό του γαλλικού πληθυσμού που επισκέπτεται τα κέντρα αυτά δεν υπερβαίνει το 1%, ενώ οι ξένοι τουρίστες αποτελούν πολύ μικρό μέρος του συνόλου των λουομένων. Οι περιοχές της Γαλλίας: Evian les Bains, Aix les Bains και Vichy είναι γνωστές παγκοσμίως για την ποιότητα των ιαματικών τους νερών.

Στην Ελβετία λειτουργούν 22 ιαματικά κέντρα που εξειδικεύονται περισσότερο στη θεραπεία παρά στην πρόληψη. Το κλίμα και το υψόμετρο της τοποθεσίας, όπου

βρίσκονται ορισμένα από τα κέντρα αυτά, είναι ιδανικά για την προσφορά προϊόντων που προορίζονται για ανάρρωση και χαλάρωση.

Επίσης στις πρώην ανατολικές χώρες, Ρωσία, Τσεχία, Σλοβακία, Ουγγαρία καθώς και στο χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου, όπως Βουλγαρία, Ρουμανία, ο ιαματικός τουρισμός είναι αναπτυγμένος τομέας, αφού ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού των χωρών αυτών αλλά και των ξένων τουριστών επισκέπτεται τα κέντρα τουρισμού υγείας.

Έτσι στην Ουγγαρία, η οποία θεωρείται ως μία από τις πλέον αναπτυγμένες χώρες στον τομέα αυτό, αφού διαθέτει 100-120 οργανωμένα κέντρα με πλήρη εξοπλισμό και υποδομή και γύρω στις 350 ιαματικές πηγές με εγκαταστάσεις, το 10% περίπου του πληθυσμού της, επισκέπτεται τις ιαματικές λουτροπόλεις, ενώ το 22% των ξένων επισκεπτών έχει ως προορισμό τα κέντρα του τουρισμού υγείας.

Οι λόγοι που αναδεικνύουν τις χώρες αυτές σε παγκόσμιους προορισμούς τουρισμού υγείας, είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, που προκύπτει από παράγοντες όπως οι επενδύσεις δημοσίου και ιδιωτικού τομέα σε υποδομές υγειονομικής περίθαλψης. Η ευρεία δέσμευση και συναίνεση για τη διεθνή πιστοποίηση των υπηρεσιών υγείας, τη διασφάλιση του επιπέδου ποιότητας και τη διαφάνεια αναφορικά με την κλινική αποτελεσματικότητα. Επίσης οι ροές διεθνών ασθενών, η δυνατότητα περιορισμού του κόστους, η προσβασιμότητα σε τουριστικές υποδομές. Η διεθνής προβολή και διατήρηση φήμης για την επιστημονική αρτιότητα και εξειδίκευση των ιατρικών υπηρεσιών. Η επίτευξη και καινοτομιών στην υγειονομική περίθαλψη. Η επιτυχής υιοθέτηση των καλύτερων πρακτικών και της πλέον σύγχρονης ιατρικής τεχνολογίας και φυσικά η ύπαρξη διεθνώς εκπαιδευμένου, εξειδικευμένου και πεπειραμένου ιατρικού προσωπικού.

5.2. Μεγέθη και τάσεις της διεθνής αγοράς- Παρούσα κατάσταση στις χώρες του Εξωτερικού

Οι χώρες προέλευσης και προορισμού των περισσότερων πελατών τουρισμού υγείας είναι οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης (Αυστρία, Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Ελβετία), καθώς επίσης οι χώρες της Β. Αμερικής. Επίσης, ο τουρισμός υγείας έχει εξελιχθεί σε ένα σχετικά μικρό αλλά ιδιαίτερα δυναμικό τμήμα της αγοράς ειδικών μορφών τουρισμού στις πρώην ανατολικές χώρες, όπως η Ουγγαρία, η Τσεχοσλοβακία, η Ρωσία, καθώς επίσης και οι χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Οι μεσογειακές χώρες διαθέτουν αξιόλογη ζήτηση, σε αρκετές περιπτώσεις όμως υστερούν στον τομέα της υποδομής δεδομένου ότι η τουριστική τους ανάπτυξη στηρίχθηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου στον μαζικό τουρισμό.

Στην Β. Αμερική και την Καραϊβική, η αντίληψη περί “Spa” επικεντρώνεται σε προγράμματα άθλησης, αισθητικής περιποίησης, διαιτητικής, διαλογισμού, γιόγκα, τα οποία αποτελούν συμπληρωματικά συστατικά του τουριστικού πακέτου και προσφέρονται κυρίως σε κέντρα τουρισμού υγιεινής και φυσικής διαβίωσης.

Στην Ευρώπη, υπάρχει παράδοση αιώνων στον θερμαλισμό, τον κλιματισμό και την θαλασσοθεραπεία. Στα πλαίσια της παράδοσης αυτής, επιχειρείται ο εμπλουτισμός της προσφοράς με νέα διαφοροποιημένα προϊόντα και υπηρεσίες τα οποία αναπτύσσονται και προωθούνται με επίκεντρο τους αξιόλογους φυσικούς πόρους (θερμομεταλλικές πηγές, κλιματολογικές συνθήκες, θαλασσίνο νερό) και το πλούσιο πολιτισμικό παρελθόν.

Γεγονός είναι ότι ο τουρισμός υγείας λειτούργησε και εξακολουθεί να λειτουργεί ως μοχλός ανάπτυξης για πολλές ευρωπαϊκές περιφέρειες, ανεξάρτητα αν αποτελεί κύρια ή συμπληρωματική δραστηριότητα. Αν και δεν υπάρχουν μελέτες που να αφορούν το συνολικό οικονομικό και αναπτυξιακό προφίλ του τουρισμού υγείας στον Ευρωπαϊκό χώρο, οι ενέργειες πολλών Ευρωπαϊκών και Μεσογειακών χωρών είναι ενδεικτικές της οικονομικής σημασίας του.

Σύμφωνα με σχετική έρευνα σχετικά με τα ταξίδια υγείας που πραγματοποιούν οι Ευρωπαίοι στο εξωτερικό με βάση στοιχεία από το 1991 έως το 1997 (Johachim Scholz, Leisure and Wellneww Congress 1999) ο τουρισμός υγείας των Ευρωπαίων στο εξωτερικό διακρίνεται σε δύο κατηγορίες: Η *πρώτη* κατηγορία αφορά στον ιατρικό τουρισμό για καθαρά ιατρικούς λόγους (ιατρική θεραπεία, αποκατάσταση, νοσηλεία σε κλινικές κτλ), δηλαδή πρόκειται για τον «θεραπευτικό τουρισμό» και η *δεύτερη* στον τουρισμό με στόχο την γενικότερη υγεία και ευεξία (διακοπές για ξεκούραση, διατήρηση της σιλουέτας, ευεξία, αισθητική περιποίηση, κτλ), δηλαδή ο «τουρισμός υγιεινής και φυσικής διαβίωσης».

Το 1997 οι Ευρωπαίοι ταξιδιώτες πραγματοποίησαν συνολικά 270 εκατομμύρια ταξίδια (με τουλάχιστον μία διανυκτέρευση) στο εξωτερικό. Απ’ αυτά τα ταξίδια, συνολικά 3,1 εκατομμύρια ήταν ταξίδια για λόγους υγείας. Αυτά συνίστανται σε:

- 1,2 εκατομμύρια (39%) ταξίδια για καθαρά ιατρικούς λόγους (περιλαμβάνουν παραμονή σε λουτροπόλεις\ νοσηλεία σε κλινικές)

- 1,9 εκατομμύρια (61%) ταξίδια με στόχο την βελτίωση της υγείας και της φυσικής κατάστασης (περιλαμβάνουν διακοπές ομορφιάς, ευεξίας, διακοπές σε λουτροπόλεις).

Συνήθως ως ιατρικός ταξιδιώτης, ορίζεται ο καθένας που ταξιδεύει έξω από τα εθνικά σύνορα με σκοπό τη λήψη ιατρικής φροντίδας. Δεν προσμετρούνται οι αλλοδαποί κάτοικοι της χώρας, οι τουρίστες που έχουν ανάγκη από ιατρική φροντίδα έκτακτης ανάγκης, τα μέλη των οικογενειών που συνοδεύουν τους ιατρικούς ταξιδιώτες, ή οι πολλαπλές ιατρικές παρεμβάσεις που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις μεταβλητές υπολογίζεται ότι το μέγεθος της αγοράς είναι κοντά στα 15 δισεκατομμύρια δολάρια, βασισμένος σε περίπου 5 εκατομμύρια ασθενείς που ξοδεύουν παγκοσμίως ένα μέσο όρο 3.000 δολάρια ανά χειρουργική επέμβαση. Με βάση αυτόν τον αριθμό, υπολογίζεται ότι περίπου 550.000 Αμερικανοί ταξίδεψαν εκτός ΗΠΑ για να λάβουν υπηρεσίες ιατρικής φροντίδας το έτος 2011. Αυτό περιλαμβάνει όλες τις δαπάνες, σχετιζόμενες με ιατρικές υπηρεσίες ενώ δεν καλύπτει τις δαπάνες ταξιδιών, μεταφοράς και διαμονής. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία τα ινδικά νοσοκομεία υποδέχονται ετησίως εκατοντάδες χιλιάδες ξένους υπηκόους από 55 διαφορετικές χώρες, στην πλειονότητά τους από τη Βρετανία και τις ΗΠΑ. Καθοριστικός παράγοντας στην επιλογή της Ινδίας είναι φυσικά το χαμηλό κόστος, σε συνδυασμό με το υψηλό επίπεδο των προσφερόμενων υπηρεσιών. Μια εγχείρηση ανοιχτής καρδιάς στην Ινδία κοστίζει 4.800 δολάρια έναντι 18.000 δολαρίων που κοστίζει στη Βρετανία. Μια απλή επέμβαση στη σπονδυλική στήλη τιμάται 2.300 δολάρια έναντι 6.500 δολαρίων στην Αγγλία και μία ολική αρθροπλαστική ισχίου μόλις 4.500 δολάρια έναντι 13.000 δολαρίων. Στην επίσημη ιστοσελίδα του Οργανισμού Τουρισμού της Ινδίας (www.incredibleindia.org), ανάμεσα σε παραλίες της Κεράλα, του Ποντισεράυ και της Γκόα, το Ταζ Μαχάλ και το μανσολέο του Χατζή Αλί, υπάρχουν αναρίθμητες πληροφορίες για τις σημαντικότερες τουριστικές υπηρεσίες που παρέχει η χώρα. Απίστευτος προορισμός με εξαιρετικές υπηρεσίες υγείας.

Στην Ευρώπη σύμφωνα με διεθνείς στατιστικές, 2,6 εκατομμύρια ταξίδια πραγματοποιήθηκαν από Ευρωπαίους πολίτες το 2004 για λόγους ιατρικούς αλλά και ευεξίας, σε συνδυασμό με τις διακοπές τους. Από αυτά 1,8 εκατομμύρια ταξίδια πραγματοποιήθηκαν αποκλειστικά για ιατρικούς λόγους. Πάνω από το 10% των ασθενών σε κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναζητούν ή δηλώνουν πρόθυμοι

να λάβουν ιατρικές υπηρεσίες ή υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας σε χώρες εκτός συνόρων. Κάθε χρόνο δαπανώνται 16 δις ευρώ στο πλαίσιο ταξιδιών με σκοπό την παροχή ιατρικών υπηρεσιών μέσα στα σύνορα της Ευρώπης από Ευρωπαίους και αλλοδαπούς ασθενείς. Η μελέτη της Treatment Abroad έτους 2007 για τον ιατρικό τουρισμό αποκαλύπτει ότι οι Ινδίες, η Ουγγαρία και η Τουρκία συνιστούν τους πλέον δημοφιλείς προορισμούς ιατρικού τουρισμού για τους ασθενείς του Ηνωμένου Βασιλείου. Η συνολική λίστα προορισμών περιλαμβάνει αρκετές ακόμα χώρες της Ευρώπης αλλά και της Ασίας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες συμμετέχουν σε ένα μικρό ποσοστό με την Τυνησία, Νότια Αφρική και Βραζιλία όπου όμως οι αριθμοί διακινούμενων ασθενών είναι εξαιρετικά μικροί.

Επίσης στην Πολωνία, (όπως αναφέρουν επίσημα κυβερνητικά στοιχεία του πρακτορείου Ενημέρωσης Ξένων Επενδύσεων) επισκέπτονται 500.000 ιατρικοί τουρίστες ετησίως, χωρίς να διευκρινίζεται το είδος των υπηρεσιών που τους παρέχονται.

Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι ασθενείς αυτοί προέρχονται από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ορισμένες δεκάδες μόνο είναι οι Αμερικανοί ασθενείς. Τα έσοδα των παρόχων από τον ιατρικό τουρισμό έως το 2012 για τις Ινδίες ανήλθαν στα 2 δις δολάρια (Healthcare in India: The Road Ahead, produced by the Confederation of Indian Industry), με ετήσια αύξηση της τάξης του 20%. Η αντίστοιχη αύξηση της αγοράς του ιατρικού τουρισμού για τις ΗΠΑ ήταν της τάξης του 9%.

5.3. Αιτίες φθίνουσας πορείας του υδροθεραπευτικού τουρισμού εκτός Ελλάδος

Ωστόσο, υπάρχουν αμφισβητήσεις για την αξία του θερμαλισμού ως θεραπευτικής μεθόδου, που μαζί με τον ανταγωνισμό των άλλων κέντρων, οδηγούν διαχρονικά σε φθίνουσα πορεία του αριθμού των ατόμων που επισκέπτονται τα ιαματικά κέντρα.

Αναλυτικότερα οι παράγοντες αυτοί αποδίδονται κυρίως:

- Στο μεγάλο ανταγωνισμό ανάμεσα στα κέντρα τουρισμού υγείας και στα άλλα τουριστικά θέρετρα που βρίσκονται στις παραλίες ή στα όρη των χωρών του εξωτερικού και προσφέρουν φθηνότερα πακέτα διακοπών με εναλλακτικές ευκαιρίες αναψυχής.
- Στις νέες μεθόδους που εφαρμόζουν οι φαρμακοβιομηχανίες για τη χημική θεραπεία των ασθενειών με τη χρήση φαρμάκων και το χαρακτηρισμό της υδροθεραπείας ως απαρχαιωμένης μεθόδου. Για παράδειγμα, στην Αμερική και

στην Αγγλία οι γιατροί είναι τελείως αρνητικοί για την αποτελεσματικότητα της υδροθεραπείας ως θεραπευτικής μεθόδου, ενώ στις άλλες χώρες υπάρχει μια ενδιάμεση κατάσταση.

- Στην παραμελημένη εκπαίδευση της υδρολογίας που δεν διδάσκεται συστηματικά στα περισσότερα πανεπιστήμια και τέλος, Στην απροθυμία του ιατρικού σώματος να αναγνωρίσει την υδροθεραπεία ως ιατρική μέθοδο.¹²⁶

5.3.1. Παρούσα κατάσταση στην Ελλάδα

Η Ελλάδα είναι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μια χώρα πλούσια σε ιαματικές πηγές, με νερά που έχουν ποικίλη φυσικοχημική σύσταση, τα οποία ενδείκνυνται για εφαρμογή στη σύγχρονη υδροθεραπεία. Οι θεραπευτικές ιδιότητες ορισμένων πηγών ήταν γνωστές από την αρχαιότητα και μάλιστα συνδέονταν με την ιστορία του τόπου όπου βρίσκονταν, όπως της Αιδηψού, των Θερμοπυλών, της Ικαρίας, της Τραιανούπολης και άλλων πηγών. Η αξιοποίηση και η βαθμιαία οργάνωση των ιαματικών πηγών της χώρας άρχισε από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι πρώτες πηγές που αναπτύχθηκαν ήταν της Υπάτης, της Αιδηψού, της Κύθνου, της Κυλλήνης, του Λουτρακίου Καϊάφα και ακολούθησαν οι υπόλοιπες πηγές. Οι περιοχές πολλών από τις πηγές αυτές, επειδή ήταν δίπλα στη θάλασσα, εξελίχθηκαν σε μεγάλες λουτροπόλεις, οι οποίες, ακόμη και στις μέρες μας, δέχονται όχι μόνο επισκέπτες των ιαματικών πηγών, αλλά και μεγάλο αριθμό παραθεριστών.¹²⁷

Τις τελευταίες δεκαετίες, στις περισσότερες ιαματικές πηγές που λειτουργούν στην Ελλάδα συναντάται κυρίως η μορφή της θεραπείας και όχι η προσφορά υπηρεσιών που έχουν σχέση με την αναζωογόνηση του οργανισμού. Δηλ. τα περισσότερα κέντρα που λειτουργούν στην Ελλάδα είναι κέντρα ιαματικού τουρισμού και όχι κέντρα τουρισμού υγείας. Ωστόσο, έχουν αρχίσει να γίνονται κάποια βήματα για την ανάπτυξη και αυτού του τομέα, δηλαδή δημιουργούνται και λειτουργούν αρκετά κέντρα αναζωογόνησης σε όλη την Ελλάδα, ενότητα που θα αναπτυχθεί στο επόμενο κεφάλαιο.¹²⁸

Η ζήτηση για τον ιαματικό τουρισμό στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονη εποχικότητα, ιδίως στις μεγάλες λουτροπόλεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό των λουομένων προσέρχεται κυρίως τον Σεπτέμβριο και ακολουθεί ο μήνας Αύγουστος,

¹²⁶ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>

¹²⁷ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>

¹²⁸ http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html

σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στον υπόλοιπο τουρισμό του οποίου ο μήνας αιχμής είναι ο Αύγουστος. Από το Τμήμα Ιαματικών Πηγών (ΕΟΤ), προέκυψε ότι κατά την διάρκεια του εξαμήνου Μάιος - Οκτώβριος, που λειτουργούν συνήθως οι πηγές, το 40% των λούσεων κατά μέσο όρο, πραγματοποιήθηκε τον μήνα Σεπτέμβριο του έτους 1995 στις μεγάλες πηγές, το 32% τον μήνα Αύγουστο, το 20% περίπου τον μήνα Ιούλιο, το 5% τον μήνα Οκτώβριο και μόλις το 3% τον μήνα Ιούνιο, ενώ κατά τον μήνα Μάιο το αντίστοιχο ποσοστό ήταν ελάχιστο. Αντίθετα, για τις μικρότερες πηγές τα αντίστοιχα ποσοστά φαίνονται πιο ισορροπημένα. Βρέθηκε δηλαδή, ότι το ποσοστό των λούσεων που σημειώθηκε κατά το μήνα Σεπτέμβριο του 1995 αναλογούσε στο 30% του συνόλου των λούσεων όλου του έτους, το 25% κατά το μήνα Αύγουστο, το 15% κατά το μήνα Ιούλιο, το 15% κατά το μήνα Οκτώβριο, το 10% κατά τον μήνα Ιούνιο και το υπόλοιπο 5% κατά τον μήνα Μάιο.

Η διαφορά αυτή που παρατηρήθηκε μεταξύ των πηγών των μεγάλων λουτροπόλεων και των λιγότερο γνωστών πηγών, οφείλεται κυρίως στον τόπο προέλευσης των λουομένων. Κι' αυτό γιατί οι μικρές πηγές προτιμώνται περισσότερο από τον πληθυσμό της γύρω περιοχής και λιγότερο από τον πληθυσμό της υπόλοιπης χώρας, γιατί απαιτείται μικρότερη μετακίνηση των ατόμων, ενώ τις μεγάλες λουτροπόλεις τις επισκέπτονται συνήθως άτομα από άλλα μέρη της Ελλάδας, που συνδυάζουν την υδροθεραπεία με τις καλοκαιρινές τους διακοπές.

Ο μέσος όρος παραμονής των ατόμων είναι 13 - 14 ημέρες, δηλαδή περίπου ότι συμβαίνει και στον υπόλοιπο τουρισμό. Σχετικά με την ηλικία και το φύλο των λουομένων, παρατηρείται ότι συνήθως είναι άτομα της τρίτης ηλικίας και κυρίως γυναίκες, καθώς αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των λουομένων (περίπου το 60-65%).¹²⁹

5.3.2. Αιτίες φθίνουσας πορείας του υδροθεραπευτικού τουρισμού εντός Ελλάδος

Η φθίνουσα πορεία του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα οφείλεται στους ίδιους λόγους που παρατηρούνται και στο εξωτερικό, κυρίως δηλαδή στον ανταγωνισμό που

¹²⁹ <http://users.hol.gr/~chriskir/p04.html>

<http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>

<http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>

http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html

Κασάπη Μαρία, Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.

προέρχεται από το χώρο της φαρμακοβιομηχανίας και την απροθυμία των γιατρών να αναγνωρίσουν την υδροθεραπεία ως ιατρική μέθοδο.

Ένας άλλος παράγοντας είναι η έλλειψη της σχετικής διαφήμισης και πληροφόρησης του κοινού από τα μέσα ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες, περιοδικά κ.λπ.), με αποτέλεσμα οι πολίτες να μην ενημερώνονται για τις ιαματικές πηγές και τα αποτελέσματα των θεραπειών που βασίζονται στους φυσικούς ιαματικούς πόρους και να θεωρούν ότι το πιο άμεσο και αποτελεσματικό μέσο θεραπείας είναι τα φάρμακα.

Ωστόσο, από το χώρο της Κοινωνικής Ασφάλισης κάθε χρόνο επιδοτούνται προγράμματα που εξασφαλίζουν τη χρηματοδότηση δαπανών για υδροθεραπεία ενός σημαντικού αριθμού ασφαλισμένων. Συγκεκριμένα, από το ΙΚΑ κατά τα έτη 1995 και 1996 αποδόθηκαν οι δαπάνες για λουτροθεραπεία σε 58.660 και 59.204 ασφαλισμένους αντίστοιχα, που αναλογούσαν στο 43,2% και 41,5% του συνολικού αριθμού των λουομένων.

Την πλειοψηφία αυτών των ασφαλισμένων του ΙΚΑ αποτελούν οι συνταξιούχοι, κατά το 88 - 90% και το υπόλοιπο 10 - 12% αφορά τους άμεσα ασφαλισμένους. Επιχορηγήσεις υπήρξαν, σε μικρότερο όμως βαθμό, και από άλλα ταμεία όπως της ΔΕΗ και των Τραπεζών. Αναλυτικότερα, κατά τα ίδια έτη 1995 και 1996, επιχορηγήθηκαν από τη ΔΕΗ και τις Τράπεζες 4.961 και 5.355 ασφαλισμένοι αντίστοιχα, για υδροθεραπεία.

Παρά τις επιδοτήσεις από τα ασφαλιστικά ταμεία, ένας ακόμη πολύ βασικός παράγοντας που συμβάλει αρνητικά στην πορεία του ιαματικού τουρισμού είναι το γεγονός ότι τα ιαματικά νερά, και κατά συνέπεια τα ιαματικά λουτρά, ενδείκνυται κυρίως για παθήσεις ηλικιωμένων. Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρόλο που οι περισσότερες πηγές ενδείκνυται για γυναικολογικές παθήσεις, οι γυναίκες δεν καταφεύγουν σε αυτή τη μορφή θεραπείας, είτε γιατί δεν επιδοτούνται από τα ασφαλιστικά τους ταμεία, είτε γιατί δεν έχουν την απαραίτητη πληροφόρηση. Κατά συνέπεια, οι άνθρωποι και κυρίως οι νέοι, αποθαρρύνονται από τον θερμαλισμό και έτσι, στερούνται της ευκαιρίας να γνωρίσουν μια ιαματική μέθοδο ίασης, που όχι μόνο θεραπεύει, αλλά ταυτόχρονα ψυχαγωγεί.¹³⁰

¹³⁰ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>

5.4. Κατευθύνσεις πολιτικής για την ανάπτυξη

Ο Τουρισμός θεωρείται διεθνώς ως ένας πολύ σημαντικός τομέας της Οικονομίας, τόσο για τα οικονομικά του οφέλη, όσο και για το γεγονός ότι αφορά στον άνθρωπο και στη φύση. Ιδιαίτερα για την Ελλάδα είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης του Εθνικού Προϊόντος, που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της Εθνικής Οικονομίας.

Γι' αυτό και ο σχεδιασμός της πολιτικής σήμερα, έχει ως στόχο τον επαναπροσδιορισμό της τουριστικής ταυτότητας, έτσι ώστε να υπάρξει ουσιαστική αλλαγή κατεύθυνσης προς τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ο συνεδριακός, ο θρησκευτικός, ο αθλητικός τουρισμός και άλλες μορφές και κυρίως ο θεραπευτικός τουρισμός.

Συγκεκριμένα, ο ιαματικός τουρισμός, εκτός από μέσο θεραπείας, είναι δυνατό να αποτελέσει και μέσο ξεκούρασης, αναζωογόνησης και ανανέωσης. Έτσι από κοινού, ο θερμαλισμός ή υδροθεραπεία, η κλιματοθεραπεία και η θαλασσοθεραπεία, που έχουν μεγάλη σχέση μεταξύ τους, μπορούν να αποτελέσουν μορφές τουρισμού που θα συμβάλουν σε πρόληψη, αποκατάσταση της υγείας, ξεκούραση και ομορφιά, έτσι ώστε να πραγματοποιούνται ταυτόχρονα θεραπεία και διακοπές σε ένα πρότυπο και ιδανικό περιβάλλον.

Οι ελληνικές λουτροπόλεις μπορούν να αναπτυχθούν και να εξελιχθούν σε κέντρα τουρισμού υγείας, δηλαδή σε κέντρα θεραπείας που να είναι και κέντρα αναψυχής και ηρεμίας για όλες τις ηλικίες και για περισσότερους μήνες του χρόνου, αφού οι περισσότερες βρίσκονται κοντά στη θάλασσα και έχουν καλό κλίμα, στοιχεία απαραίτητα για ποικίλες εφαρμογές στη θαλασσοθεραπεία και την κλιματοθεραπεία.¹³¹

Η βελτίωση των εγκαταστάσεων των λουτροπόλεων της χώρας με σύγχρονη υποδομή και εξοπλισμό είναι αναγκαία για την πλήρη αξιοποίηση των ιαματικών πηγών. Ταυτόχρονα, η δημιουργία εγκαταστάσεων που να συνδυάζουν και άλλες δραστηριότητες, όπως αθλητισμό για όλες τις ηλικίες, πολιτιστικές εκδηλώσεις, εγκαταστάσεις αναψυχής για νέους και παιδιά, πάρκα πρασίνου και άλλα, θα οδηγήσει στην ανάδειξη των πηγών σε παραθεριστικά κέντρα τουρισμού μακράς παραμονής και όλων των ηλικιών. Συνεπώς, βασικός σκοπός των αναπτυξιακών

¹³¹ Κασάπη Μαρία, Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.

σχεδιασμών του τομέα του τουρισμού θα πρέπει να είναι η προσέλκυση επενδύσεων, ώστε να αναπτυχθούν και στην Ελλάδα σύγχρονα κέντρα τουρισμού υγείας, όπως γίνεται με ταχείς ρυθμούς στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι, έχει ήδη σημειωθεί ενδιαφέρον από ξένους και Έλληνες επενδυτές για την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών της Ελλάδας και τη μετατροπή τους σε σύγχρονα κέντρα τουρισμού υγείας.

Τα απαιτούμενα έργα υποδομής για τις λουτροπόλεις και γενικότερα για τους τόπους έλξης επισκεπτών καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια του έτους, θα πρέπει να είναι μεγάλης κλίμακας, γιατί αυτοί οι χώροι θα προορίζονται για τη θεραπεία ιατρικών παθήσεων, αλλά και για τη γενικότερη βελτίωση της φυσικής κατάστασης και υγείας των επισκεπτών τους.

Μέχρι στιγμής, τα κέντρα λουτροθεραπείας που έχουν δημιουργηθεί σε μερικές λουτροπόλεις, αποτελούν και κέντρα παραθερισμού, συγκεντρώνοντας έτσι ένα αρκετά μεγάλο αριθμό παραθεριστών. Οι περιοχές με ήδη ανεπτυγμένη υποδομή για τις ανάγκες του εποχιακού τουρισμού έχουν σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα, έναντι των περιοχών που δεν έχουν αναδειχθεί ακόμη σε τουριστικά κέντρα. Τα μη καθιερωμένα τουριστικά κέντρα παρόλα τα φυσικά πλεονεκτήματα που διαθέτουν, αποτελούν «νέους τουριστικούς προορισμούς» και θα πρέπει να διαθέτουν πολύ καλό εξοπλισμό για να μπορέσουν να ανταγωνιστούν με επιτυχία τα ήδη καθιερωμένα κέντρα. Αυτό που είναι πολύ βασικό, είναι οι περιοχές που προορίζονται για κέντρα τουρισμού μακράς παραμονής, θα πρέπει να είναι εύκολα προσβάσιμες, δηλαδή να βρίσκονται κοντά σε αερολιμένα και να εξυπηρετούνται από καλό οδικό δίκτυο. Γενικότερα, η σωστά οργανωμένη υποδομή μεταφορών συμβάλλει ιδιαίτερα στην αξιοποίηση του φυσικού δυναμικού των πηγών, λόγω της μεγαλύτερης προσβασιμότητας και προβολής που θα αποκτήσουν.

Προτού γίνουν όλα αυτά, θα πρέπει να αξιολογηθούν οι θεραπευτικές ικανότητες των ιαματικών νερών και η δυναμικότητα των ιαματικών πηγών, ώστε να αποτελέσουν τομέα αναπτυξιακών και επενδυτικών πρωτοβουλιών προς όφελος της οικονομίας σε εθνικό, αλλά και τοπικό επίπεδο.

Επίσης, δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι, πριν από κάθε είδους κίνηση για την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών χρειάζεται να ληφθούν μέτρα για την προστασία του τοπίου και τη διασφάλιση του περιβάλλοντος, γιατί πολλές ιαματικές πηγές βρίσκονται σε περιοχές όπου συνδυάζεται το βουνό με τη θάλασσα, κάτω από εξαιρετικές κλιματολογικές συνθήκες. Η διατήρηση του γνήσιου φυσικού

περιβάλλοντος στα κέντρα παραθέρησης στις λουτροπόλεις αποτελεί κύριο μέλημα. Η προστασία των ιαματικών νερών, που είναι σημαντικοί φυσικοί πόροι που εντάσσονται γενικότερα στο υδάτινο δυναμικό της χώρας, αποτελεί πρωταρχικό σκοπό. Είναι γνωστό ότι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, πέρα από την καταστροφή της αρχικής φυσικής ομορφιάς, συντελεί και στη μείωση της ανταγωνιστικότητας του συγκεκριμένου θέρετρου στην τουριστική αγορά.

Πολύ σημαντική επίσης, είναι η διενέργεια έρευνας αγοράς αλλά και η διαφήμιση, όπως συμβαίνει σε πολλές χώρες της Ευρώπης, θέμα στο οποίο η Ελλάδα υστερεί, με αποτέλεσμα οι ιαματικές πηγές της Ελλάδας να μην είναι διεθνούς φήμης. Παρόλα αυτά, έχει αναφερθεί σε διεθνή συνέδρια ακόμη και από ξένους ειδικούς, ότι η Ελλάδα έχει πολύ καλές ιαματικές πηγές που μπορούν να συνδυαστούν με τον θαλάσσιο τουρισμό και οι λουτροπόλεις της να αποτελέσουν «πρότυπο» για όλες τις πόλεις της Μεσογείου που διαθέτουν επίσης ιαματικές πηγές.¹³²

5.5. Σύγχρονη εικόνα του τουρισμού υγείας

Ο Τουρισμός Υγείας, η προσπάθεια δηλαδή ενός τόπου να προσελκύσει τουρίστες με την ανάπτυξη υπηρεσιών και εγκαταστάσεων υγείας παράλληλα, αλλά και συμπληρωματικά με το κύριο τουριστικό προϊόν, συμβάλλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και στη διατήρηση της απασχόλησης σε υψηλά επίπεδα ακόμη και κατά τη διάρκεια των χειμερινών μηνών.

Η Ελλάδα είναι γνωστή για τον αρχαίο πολιτισμό της, τον ήλιο και τη θάλασσα. Πρόσφατες πανεπιστημιακές μελέτες επισημαίνουν ότι η χώρα μας διαθέτει τις καλύτερες περιβαλλοντικές και κλιματολογικές συνθήκες για την ανάπτυξη του Τουρισμού Υγείας και υποδεικνύουν αρκετές περιοχές της χώρας, που διαθέτουν ήδη μεγάλο μέρος της υποδομής που απαιτείται, όπως ικανό αριθμό κατάλληλων ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων (spa-resorts), πανεπιστημιακά νοσοκομεία, ύπαρξη εκπαιδευμένου προσωπικού στην παροχή τέτοιων υπηρεσιών και πολλές άλλες υπηρεσίες.

Ακόμη, λίγοι γνωρίζουν την αξία του φυσικού πλούτου της Ελλάδας. Υπάρχει τέτοιο πλήθος ιαματικών πηγών, που αξίζει να προσπαθήσει να αναπτύξει έναν Ιαματικό Τουρισμό υψηλού επιπέδου, άξιο να συναγωνιστεί τον αντίστοιχο της Κεντρικής Ευρώπης. Η γεωγραφική κατανομή του ιαματικού δυναμικού της χώρας, όσο και τα συγκριτικά στοιχεία κίνησης και ιαματικής εξειδίκευσης των πηγών

¹³² http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html

επιτρέπουν τη χωροταξική, αναπτυξιακή και λειτουργική ένταξη των ιαματικών πηγών κάθε περιοχής, τόσο σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο, όσο και σε εθνικό.¹³³

Έτσι, προκύπτει η ανάγκη ενός σχεδιασμού για μεθοδική, οικονομική και γενικότερα, για τη σωστή εκμετάλλευση των ιαματικών πηγών, ώστε να προκαλέσει το διεθνές ενδιαφέρον και συγχρόνως τους δυναμικούς επενδυτές και επιχειρηματίες. Η αξιοποίηση των πηγών είτε από ιδιώτες, είτε από την Τοπική Αυτοδιοίκηση με τη δημιουργία κοινοτικών επιχειρήσεων, αποτελεί μια σημαντική μορφή τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης της χώρας.

Η σωστή ανάπτυξη των πηγών θα επιφέρει σημαντικά θετικά αποτελέσματα στις τοπικές κοινωνίες, αλλά και σε εθνικό επίπεδο, συμβάλλοντας μέχρι και στην τόνωση της οικονομίας. Συγκεκριμένα, μερικά από αυτά τα θετικά αποτελέσματα είναι τα ακόλουθα:

- αύξηση εσόδων, εφόσον θα υπάρχει τουρισμός μακράς παραμονής,
- νέες θέσεις απασχόλησης, λόγω της ανάπτυξης των ιαματικών πηγών, αλλά και λόγω κατασκευής της αρχικής υποδομής, όπως είναι η υποδομή
 - υγείας και αθλητικών εγκαταστάσεων, δηλαδή νοσοκομεία, γήπεδα και άλλα,
 - ζήτηση για ανάπτυξη υπηρεσιών αγοράς, δηλαδή οικοδόμηση τραπεζών,
 - καταστημάτων, εστιατορίων και άλλων μεγάλων κτιρίων,
 - ζήτηση αγαθών για περισσότερους μήνες το χρόνο και συνεπώς, εξομάλυνση της εποχικότητας των τουριστικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών,
 - φορολογικά και άλλα έσοδα για τις τοπικές αρχές,
 - βελτίωση των υπηρεσιών στον τομέα μεταφορών, δηλαδή κατασκευή αεροδρομίων, οδικών δικτύων και τέλος,
 - ζήτηση για εγκαταστάσεις και ειδική υποδομή (ιατρική) υψηλού επιπέδου
 - για τον εξοπλισμό των υδροθεραπευτηρίων και των ιατρικών μονάδων^{134 135}

¹³³ <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>

¹³⁴ Κασάπη Μαρία, Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.

5.6. Υδροθεραπευτικά Κέντρα τουριστικής σημασίας

Όνομασία Ιαματικής, Πηγής και Νομός	Είδος Θεραπείας (ασθένειες που θεραπεύονται)
1. Αιδηψός Ν. Εύβοιας	- Λουτροθεραπεία (ρευματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά, περιφερικό νεύρα)
	-εισπνοθεραπεία
	-κινησιοθεραπεία
2. Θερμοπόλες Ν. Φθιώτιδας -πηγές Θερμοπυλών: -Πηγές Καλλιδρόμου:	λουτροθεραπεία (ρευματικά, γυναικολογικά, περιφερικό νεύρα)
	-εισπνοθεραπεία, δεν λειτουργεί
	-λουτροθεραπεία
3. Καμμένα Βούρλα Ν. Φθιώτιδας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά, Περιφερικό νεύρα)
4. Πλατύστομο Ν. Φθιώτιδας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά)
	-ποσιθεραπεία (ήπαρ, χοληδόχος κύστη)
5. Υπάτη Ν. Φθιώτιδας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, κυκλοφορικό και νευροφυτικό σύστημα)
6. Βουλιαγμένη Αττικής	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, γυναικολογικά)
7. Μέθανα Αττικής	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά, περιφερικά νεύρα)
8 Λουτράκι Ν. Κορινθίας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, περιφερικά νεύρα)

¹³⁵ Ηγουμενάκης Ν., Προϋποθέσεις για τη χάραξη και εφαρμογή μιας ρεαλιστικής πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης. Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2000

		ποσιθεραπεία (ήπαρ, χοληδόχος κύστη, γαστρεντερολογικά, ουροφόροι οδοί)
9.	Κουνουπέλι N. Ηλείας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
10.	Κυλλήγη N. Ηλείας	εισπνοθεραπεία (αναπνευστικά, πνευμονολογικά, αλλεργίες)
		-λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά)
11.	Καϊάφας N. Ηλείας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, αρθριτικά, αναπνευστικά, κυκλοφορικό) ποσιθεραπεία
12	Ελευθεραί N. Καβάλας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, γυναικολογικά)
13.	Νιγρίτα Θέρμα N. Σερρών	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, γυναικολογικά)
14.	Νιγρίτα N. Σερρών	ποσιθεραπεία (ουροφόροι οδοί, γαστρεντερολογικά)
15.	Λαγκαδάς N. Θεσσαλονίκης	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά, περιφερικά νεύρα)
16	Σμόκοβος N. Καρδίτσας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά, κυκλοφορικό)
		εισπνοθεραπεία ποσιθεραπεία
17.	Ικαρία N. Σάμου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, περιφερικά νεύρα)
18	Κύθνος N. Κυκλάδων	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, γυναικολογικά)
19	Σουρωτή N. Θεσσαλονίκης	εμφιάλωση μεταλλικού νερού
20.	Ξυνό Νερό N. Φλώρινας	ποσιθεραπεία εμφιάλωση μεταλλικού νερού

21. Καλλιθέα Ρόδου Ν. Δωδεκανήσου	ποσιθεραπεία (ήπαρ, χοληδόχος κύστη, γαστρεντερολογικά)
22. Ποτάμιο Ν. Σάμου	λουτροθεραπεία
23. Κίρρας Ν. Φωκίδας	λουτροθεραπεία
24. Σάριζα Άνδρου Ν. Κυκλάδων	ποσιθεραπεία

5.7. Υδροθεραπευτικά Κέντρα τοπικής σημασίας

	Είδος θεραπείας (ασθένειες που θεραπεύονται)
1. Έχινος Ν. Ξάνθης	λουτροθεραπεία (ρευματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά, νευρίτιδες)
2. Γεννησαία Ν. Ξάνθης	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, νευρίτιδες, περιφερικά νεύρα)
3. Τραϊανούπολη Ν. Έβρου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, γυναικολογικά, αρθριτικά, περιφερικά νεύρα, κυκλοφοριακό), ποσιθεραπεία (γαστρεντερικά, ήπαρ)
4. Ψαρόθερμα Σαμοθράκης Ν. Έβρου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά), ποσιθεραπεία (γίνεται ελεύθερα)
5. Κρηνίδες Ν. Καβάλας	πηλοθεραπεία (δερματικά, ρευματικά, αρθριτικά, γυναικολογικά, αισθητική)
6. Αριδαία Ν. Πέλλης	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, γυναικολογικά), ποσιθεραπεία (θρέψης στομαχοεντερικών παθήσεων)
7. Μεγάλη Βρύση Γιάννες Ν. Κιλκίς	λουτροθεραπεία (γίνεται ελεύθερα), ποσιθεραπεία (γαστρεντερικά, ουροφόροι οδοί, δερματικά)
8. Πικρολίμνη Ξυλοκερατία Ν. Κιλκίς	πηλοθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, γυναικολογικά, δερματικά, αισθητική)
9. Σιδηρόκαστρο Ν. Σερρών	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά, νευραλγίες) ποσιθεραπεία (ουροφόροι οδοί)
10. Άγκιστρο Ν. Σερρών	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)

11. Θέρμη Σεδών Ν. Θεσσαλονική	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά,αρθριτικά, κυκλοφορικό, γυναικολογικά,περιφερικά νεύρα)
12. Νέα Απολλωνία Ν.Θεσσαλονίκης	λουτροθεραπεία (ρευματικά, γυναικολογικά,αρθριτικά, περιφερικά νεύρα)
13. Αγία Παρασκευή Ν.	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,
14. Χαλκιδικής	γυναικολογικά, περιφερικά νεύρα)
15. Άγιοι Απόστολοι Δουμπιών Ν. Χαλκιδικής	-ποσιθεραπεία
16. Αμμουδάρα Ν.Καστοριάς	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,κυκλοφορικό)
17. Κιβωτός Ν. Γρεβενών	υπό ανακήρυξη
18. Αγραπηδιά Ν. Φλώρινας	υπό ανακήρυξη
19. Δρανίτσα – Καΐτσα Ν.Καρδίτσας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,νευρώσεις, ψυχικές διαταραχές), ποσιθεραπεία
20. Κόκκινο Νερό Καρίτσης Ν. Καρδίτσας	-ποσιθεραπεία (θρέψης στομαχοεντερικών)
21.Πρέβεζα Ν. Πρεβέζης	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
22.Χανόπουλο Ν. Άρτας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
23. Καβάσιλα Ν. Ιωαννίνων	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,γυναικολογικά)
24. Αμάραντος Κόνιτσας Ν. Ιωαννίνων	-ατμοθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
25. Κόκκινο Στεφάνι Ν.Αιτωλοακαρνανίας	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,γυναικολογικά, δερματικά)
26. Κρεμαστά Χούνης Ν. Αιτωλοακαρνανίας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
27. Μουρτσιάνου Ν. Αιτωλοακαρνανίας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
28. Στάχτη Ν.Αιτωλοακαρνανίας	-λουτροθεραπεία
29. Χέλοβα Μπανιώτη Ν. Αιτωλοακαρνανίας	-λουτροθεραπεία
30. Αγραπιδόκαμπος Ν. Αιτωλοακαρνανίας	-λουτροθεραπεία
31. Λιτσέκι Ριγανίου Ν. Αιτωλοακαρνανίας	-λουτροθεραπεία
32. Άγιος Βάρβαρος Τρύφου Ν. Αιτωλοακαρνανία	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,γυναικολογικά, δερματικά) ποσιθεραπεία (θρέψης στομαχοεντερικών)

33α. Ξυλοκέρας Ν. Ηλείας	-λουτροθεραπεία
33β. Πουρνάρι Πελοπίου Ν. Ηλείας	-λουτροθεραπεία
34. Φρασιανά Ν. Ηλείας	-λουτροθεραπεία
35. Σελιανίτικα Αιγίου Ν.Αχαΐας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
36. Αραχωβίτικα Ν. Αχαΐας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
37. Σουβάλα Αίγινας Ν. Αττικής	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
38. Ευρύαλη Γλυφάδας Ν. Αττικής	-λουτροθεραπεία
39. Παλαιόβραχας Ν. Φθιώτιδας	-λουτροθεραπεία
40. Γιάλτρα Ν. Εύβοιας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
41. Αμάρυνθος Βάθειας Ν. Εύβοιας	-λουτροθεραπεία
42. Βρωμονέρι Ν. Μεσσηνίας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
43. Ηραία Ν. Αρκαδίας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
44. Λουτρά Ελένης Ν. Κορινθίας	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
45. Χριστιανό Πολιχνίτου Ν.Λέσβου	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
46. Πολίχιντος Ν. Λέσβου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,γυναικολογικά, κυκλοφορικό)
47. Θερμή Λέσβου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά,αρθριτικά, κυκλοφορικό, γυναικολογικά,περιφερικά νεύρα)
48. Άγιος Ιωάννης Ν. Λέσβου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά,αρθριτικά, γυναικολογικά, νευραλγίες)
49.Κόλπος Γέρας Ν. Λέσβου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά,αρθριτικά, γυναικολογικά, νευρίτιδες)
50. Αγιάσος Ν. Λέσβου	-ποσιθεραπεία (θρέψης στομαχοεντερικών)
51. Άργεννος Ν. Λέσβου	υπό ανακήρυξη
52.Εφταλού Ν. Λέσβου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,γυναικολογικά, νευρίτιδες)

53. Κορνός Λήμνου Ν. Λέσβου	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
54. Αγιάσματα Κεράμου Ν. Χίου	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
55. Αδάμας Μήλου Ν.Κυκλάδων	λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά,γυναικολογικά, νευραλγίες οδόντων)
56. Αθήρμα Θήρας Ν.Κυκλάδων	-λουτροθεραπεία
57. Πλάκα Θήρας Ν. Κυκλάδων	-λουτροθεραπεία
58. Άγιος Φωκάς Κως Ν. Δωδεκανήσου	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
59. Θερμά Καλύμνου Ν.Δωδεκανήσου	-λουτροθεραπεία (ρευματικά, αρθριτικά)
60. Μανδράκι Νισύρου Ν. Δωδεκανήσου	λουτροθεραπεία (ρευματικά, δερματικά,αρθριτικά, γυναικολογικά)
61. Τζανουδιανά Ν. Χανίων	-ποσιθεραπεία
62. Λιμπιναρέ Ν. Χανίων	-ποσιθεραπεία
63. Πανασού Ν. Ηρακλείου	-λουτροθεραπεία

Πηγές: 1. ΕΟΤ, Τμήμα Ιαματικών Πηγών., 2. Οδηγός Ιαματικών Πηγών και Λουτροπόλεων Ελλάδας, Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, 1995.. 3. Θερμομεταλλικές πηγές της χώρας, Υπουργείο Ενέργειας και Φυσικών Πόρων, Αθήνα, 1984.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Ανάπτυξη υδροθεραπευτικού τουρισμού στην Νίσυρο

6.1. Επίπεδο ανάπτυξης

Η Νίσυρος είναι ένα από τα λεγόμενα νησιά της «άγονης γραμμής» του Αιγαίου. Νησιά, δηλαδή, με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και προβληματική σύνδεση με τα υπόλοιπα και την ηπειρωτική Ελλάδα. Εξαιτίας αυτής της γεωγραφικής απομόνωσης, οποιαδήποτε αναπτυξιακή διαδικασία, τόσο κατά το παρελθόν όσο και κατά το παρόν, παρουσιάζει δυσκολία εφαρμογής.¹³⁶

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της μελέτη της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (Π.Ε.Π. Νοτίου Αιγαίου 1989-1993, Ετήσια Έκθεση συμβούλου αξιολόγησης, 05/1993) η Νίσυρος ανήκει στην ομάδα των νησιών που χαρακτηρίζονται από μικρή γεωγραφική έκταση και σοβαρά προβλήματα ανάπτυξης, όπως είναι η συνεχής μείωση του πληθυσμού, οι σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές και η γεωγραφική απομόνωση.¹³⁷

Ωστόσο, το πραγματικό επίπεδο ανάπτυξης του νησιού είναι υψηλότερο άλλων παρόμοιων νησιών, κυρίως λόγω της ύπαρξης του λατομείου της ελαφρόπετρας στη νησίδα Γυαλί, με την εξόρυξη της ελαφρόπετρας να αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή εσόδων και ζωτικής σημασίας τόνωση για την οικονομία του νησιού.

Παρά την εικόνα ενός νησιού με διάφορα προβλήματα στην καθημερινότητα των κατοίκων, η Νίσυρος διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά που της δίνουν συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με άλλα νησιά και περιοχές της ελληνικής περιφέρειας. Τα χαρακτηριστικά αυτά επικεντρώνονται στην ηφαιστειογενή της προέλευση, το φυσικό της πλούτο και την πολιτιστική κληρονομιά του νησιού.

Σημαντική πηγή χρηματοδοτήσεων για την ανάπτυξη του νησιού αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν οι Νισύριοι της Διασποράς. Μέσω των ιδιωτικών τους δαπανών σε έργα υποδομής (όπως η ανέγερση των δημοσίων κτιρίων του Ζησιμοπούλειου Θεάτρου και της Ομηρείου Σχολής στο Μανδράκι) και της

¹³⁶ Totsiou Y, Hatzantonis D, Karamitopoulou D, Lolos S 1999, "Evaluation of the impact of actions implementing Regulation (EEC) No 2019/93 on the economic situation of the small islands in the Aegean Sea", Final report, European Commission, Greece

¹³⁷ Τσάλτας, 2005, σελ.226 «Αειφορία και περιβάλλον: ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αιώνα», Σιδέρης, Αθήνα

αναπαλαίωσης των σπιτιών τους συμβάλλουν τόσο στην οικονομική όσο και στη γενικότερη πρόοδο και ανάπτυξη του νησιού.¹³⁸

6.2. Προβλήματα ανάπτυξης του νησιού

Όντας ένα μικρό νησί της άγονης γραμμής, η Νίσυρος εμφανίζει τα προβλήματα που δυσχεραίνουν την ευδοκίμηση του τόπου, την τουριστική άνθιση και, κυρίως, την καθημερινότητα των κατοίκων. Μερικά από τα σημαντικότερα προβλήματα είναι τα παρακάτω:

Το *συγκοινωνιακό* είναι από τα ουσιαστικά προβλήματα, καθώς ο μόνος τρόπος επικοινωνίας της Νισύρου με τον υπόλοιπο κόσμο είναι ο ακτοπλοϊκός, λόγω της έλλειψης αεροδρομίου. Εκτός από το γεγονός ότι τα δρομολόγια κρίνονται πλημμελή για τις υπάρχουσες ανάγκες, οι καιρικές συνθήκες δεν στηρίζουν πάντα τον ταξιδιωτικό προγραμματισμό. Το λιμάνι του νησιού δεν είναι πάντα προσβάσιμο, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες, γεγονός που αυξάνει την απομόνωση και την ανασφάλεια των κατοίκων και κάνει δύσκολο τον εφοδιασμό εμπορευμάτων, τη μετάβαση στα μεγαλύτερα νησιά που προσφέρουν τις υπηρεσίες, τη μετακίνηση των τουριστών κ.λ.π. Επίσης, η ίδια η πραγματοποίηση του ταξιδιού είναι ιδιαίτερα πολυέξοδη, αποτρέποντας το ταξίδι και την επανάληψή του και χρονοβόρα, απαιτώντας, συχνά, πολλές ώρες ταλαιπωρίας κατά τη μετάβαση. Ακόμη και η επιλογή της αεροπορικής μετάβασης, μέσω της Κω, έχει ως ανασταλτικό παράγοντα το ακριβό εισιτήριο. Σύμφωνα με το Δήμο Νισύρου, οι τοπικές αρχές έχουν κάνει αρκετές προσπάθειες, μέσω παραστάσεων διαμαρτυρίας και εγγράφων προς το αρμόδιο υπουργείο, για την απόκτηση περισσότερων και καλύτερων συνδέσεων.

Η *απουσία υπηρεσιών* είναι ένα ντεσαβαντάζ για το νησί. Ιδιαίτερα, η απουσία νοσοκομείου και η ύπαρξη ενός, μόνο, αγροτικού ιατρείου αυξάνει την ανασφάλεια των κατοίκων και κάνει απαραίτητη τη μεταφορά τους στα γύρω νησιά ακόμη και για απλές ιατρικές περιπτώσεις. Επίσης, η απουσία τραπεζικών υπηρεσιών ήταν ένα μεγάλο πρόβλημα που δυσκόλευε τη ζωή των ντόπιων και των επισκεπτών, μέχρι πρόσφατα, οπότε και δημιουργήθηκε η θυρίδα της τράπεζας Alpha Bank. Ωστόσο, η ανάγκη μετάβασης των ντόπιων και των επισκεπτών στην Κω – όπου και εντάσσεται διοικητικά η Νίσυρος – για τις περισσότερες υπηρεσίες, όπως Επαρχείο, ΙΚΑ, Εφορία, Επιμελητήρια, Τράπεζες, κ.λ.π., αποτελεί σημαντικό παράγοντα που

¹³⁸ Οικονομάκης, 2001, σελ.127, «Νίσυρος: Ιστορία και Αρχιτεκτονική», Μέλισσα, Αθήνα

δυσκολεύει τη διαβίωση στο νησί και σταματά την κατεύθυνση περαιτέρω ανάπτυξής του.

Ένα ακόμη θέμα είναι η *έλλειψη κάποιων έργων υποδομής* που έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη του νησιού, την προστασία του περιβάλλοντος και την ποιότητα της ζωής των κατοίκων και των επισκεπτών. Ήδη μνημονεύτηκε, η απουσία αεροδρομίου, το κεντρικό λιμάνι του νησιού, το οποίο είναι στην ουσία μια προβλήτα, αλλά κυρίως το θέμα του βιολογικού καθαρισμού, τα ΧΥΤΑ, τα δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης.

Είναι αναγκαίο να παρθούν επιπλέον μέτρα για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών, των πολιτιστικών μνημείων, του γεωλογικού πλούτου, της χλωρίδας και πανίδας και τη προστασία των παραδοσιακών καλλιεργειών. Η αναγκαιότητα των μέτρων κατά της ελεύθερης βόσκησης κρίνεται εξίσου απαραίτητη καθώς η τελευταία είναι στο σύνολο του το μεγαλύτερο περιβαλλοντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει το νησί της Νισύρου. Ιδιαίτερα, για την περίπτωση των ιαματικών πηγών, η απαλλοτρίωση των εκτάσεων γύρω από τα Δημοτικά Λουτρά Νισύρου είναι μια θετική εξέλιξη για την προστασία της ιαματικής πηγής.¹³⁹ Σύμφωνα με μελέτη της Ελληνικής Θερμαλιστικής Εταιρείας, η ιαματική πηγή Μανδρακίου αποτελεί ρηχό υδροφόρο σύστημα, δηλαδή ο θερμός υδροφορέας βρίσκεται κοντά στην επιφάνεια και κάνει επιτακτική την προστασία της πηγής από εξωγενείς παρεμβάσεις.

6.3. Φορείς τουριστικής ανάπτυξης

Η τουριστική ανάπτυξη της Νισύρου παρακινείται, κυρίως, από τους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης και από την ιδιωτική πρωτοβουλία, ενώ υποβοηθείται από τις ενέργειες των εξής φορέων:

Δημοτικές Τουριστικές Επιχειρήσεις Νισύρου Α.Ε. (ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν.)

Η επιχείρηση αυτή είναι ανώνυμη εταιρεία με βασικό μέτοχο το Δήμο Νισύρου. Αντικείμενό της είναι η επιμέλεια των Δημοτικών Ιαματικών Λουτρών και του Δημοτικού Ξενώνα «Πολυβώτης». Επιπλέον, έχει αναλάβει την παραγωγή του διαφημιστικού υλικού και την οργάνωση των συμμετοχών της Νισύρου στις εκθέσεις τουρισμού στην Ελλάδα καθώς και την προβολή του τουριστικού προϊόντος του νησιού στο διαδίκτυο, μέσω της ιστοσελίδας του δήμου: www.nisyros.gr.

Ενιαίος Φορέας Τουρισμού Κω – Νισύρου

¹³⁹ Ε.Θ.Ε.Α.Ε, 2004, σελ.49-51, «Μελέτη για την Οριοθέτηση και την Προστασία του Ιαματικού Υδροφορέα Μανδρακίου Νισύρου», Θεσσαλονίκη

Πρόκειται για τον φορέα που έχει αναλάβει το τουριστικό μάρκετινγκ και την τουριστική προβολή των Δήμων Κω και Νισύρου και συμμετέχει σε εκθέσεις τουρισμού στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Στην ουσία, πρόκειται για ένα μικρό φορέα που είναι μέρος από ένα μόνο άτομο, αρμόδιο για τη διεύθυνσή του. Οι προσπάθειες της τουριστικής εμφάνισης των δύο αυτών νησιών, πέραν της συμμετοχής στις εκθέσεις τουρισμού, περιορίζονται, κυρίως, στην έντυπη δημοσίευση δημοσιογραφικών κειμένων και φωτογραφικού υλικού, τη δημιουργία σποτ και την παρουσίαση εικόνων των νησιών μέσω βιντεοκλίπ. Σύμφωνα με τον αρμόδιο φορέα, σε κάθε ενέργεια για την προβολή της Κω, εντάσσεται και η προβολή της Νισύρου. Ωστόσο, γίνεται εύκολα κατανοητό, τόσο λόγω της έδρας του φορέα όσο και της χαμηλής δράσης της τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου, συγκριτικά με εκείνη της Κω, ότι οι ενέργειες τουριστικού μάρκετινγκ και προβολής έχουν ως κύριο αντικείμενο το νησί της Κω, με το νησί της Νισύρου να αρκείται σε συμπληρωματικές δράσεις.

Δημοτική Επιχείρηση Ανάπτυξης και Πολιτισμού Νισύρου

Η επιχείρηση αυτή έχει αναλάβει διάφορες εκδηλώσεις. Κυρίως ασχολείται με τα πολιτιστικά γεγονότα του νησιού (διοργάνωση συναυλιών, εκδηλώσεων) και γεννά αναπτυξιακές προτάσεις στα κοινοτικά προγράμματα.

6.4. Περιγραφή συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Νισύρου

Από την παρουσίαση των υφιστάμενων τουριστικών πόρων της νήσου Νισύρου, όπως πραγματοποιήθηκε λεπτομερώς σε προηγούμενο κεφάλαιο, προκύπτουν τα ακόλουθα συγκριτικά πλεονεκτήματα:

- Ύπαρξη μιας σειράς συνόλου χαρακτηριστικών – με κύριο γνώρισμα το μεγάλο και άγριο όγκο του ηφαιστείου – που δίνει μοναδικότητα στην περιοχή και επιτρέπει την υιοθέτηση μιας τουριστικής ταυτότητας¹⁴⁰
- Σχετική απομόνωση του νησιού από την εντατική τουριστική δραστηριοποίηση
- Ύπαρξη παραδοσιακών οικισμών, που διατηρούνται αναλλοίωτοι και, σε συνδυασμό με το πολιτισμικό περιβάλλον, μπορούν να αποτελέσουν βάση ανάπτυξης

¹⁴⁰ Νισουριακά, 2007, σελ.361 Τόμος 17ος, Εταιρεία Νισουριακών Μελετών, Αθήνα

- Κοντινή απόσταση από την Κω, που αποτελεί γνωστό προορισμό, με σημαντικές υποδομές και υπηρεσίες
- Κοντινή εγγύτητα από τις τουρκικές αρχές, που ευνοεί την ανάπτυξη συνεργασιών στον τομέα του τουρισμού
- Ποικιλία πόρων (φυσικών, πολιτισμικών, ανθρωπογενών) που επιτρέπουν την προσέλκυση διαφορετικών ομάδων τουριστών – ιδίως αυτών που ενδιαφέρονται για εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες – και την περαιτέρω τουριστική αξιοποίηση του τόπου
- Κλιματολογικές συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων, κυρίως αυτών που σχετίζονται με τη θάλασσα, αλλά και την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων σε περιόδους μη αιχμής
- Μοναδικότητα σε αρκετά προϊόντα, όπως η ελαφρόπετρα και η σουμάδα

Στα πλεονεκτήματα του νησιού συγκαταλέγονται το καλό οδικό δίκτυο και οι χαμηλές τιμές στα περισσότερα είδη και υπηρεσίες.¹⁴¹

6.5. Περιοριστικοί παράγοντες τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου

Το χαμηλό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου συσχετίζεται με τη φύση του νησιού, ως ενός από τα νησιά της «άγονης γραμμής» και τις συνθήκες που αυτή επισύρει. Σε προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκαν λεπτομερώς τα κυριότερα προβλήματα που δυσχεραίνουν την ανάπτυξη της Νισύρου και αυτά εντοπίζονται στην ελλιπή και προβληματική συγκοινωνία, την έλλειψη βασικών υποδομών και την απουσία υπηρεσιών. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι συγκεκριμένες δυσκολίες αποτελούν ταυτόχρονα και ανασταλτικούς παράγοντες σε οποιαδήποτε αναπτυξιακή διαδικασία αφορά τον τομέα του τουρισμού.

Εκτός από τη γεωγραφική απομόνωση, ο Δήμος Νισύρου δε διαθέτει, ουσιαστικά, επαρκή αριθμό μόνιμου και κατάλληλα εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού που να απασχολείται στον τουρισμό καθώς σημαντικός αριθμός των επαγγελματιών του τουρισμού δραστηριοποιείται στον τομέα «ερασιτεχνικά», με στόχο το ευκαιριακό κέρδος που μπορεί να προέλθει από τους θερινούς μήνες. Αρκεί να παρατηρήσουμε τον αριθμό των ενοικιαζόμενων δωματίων με υποδομή ενός ή δυο δωματίων που μαρτυρούν την ερασιτεχνική και ευκαιριακή ενασχόληση των κατοίκων με γνώμονα

¹⁴¹ Νισυριακά, 2007, σελ.353 Τόμος 17ος, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα

την προσαύξηση ενός ήδη υπάρχοντος εισοδήματος. Επομένως, η έλλειψη δυναμικού, ικανού να ενισχύσει την ανάπτυξη σημαντικών τουριστικών δραστηριοτήτων έχει ως αποτέλεσμα οι τελευταίες να είναι αποσυνδεδεμένες, σε μεγάλο βαθμό, από την αγορά εργασίας.

Επιπλέον, παρόλο που το νησί προσφέρεται για ποιοτικό τουρισμό, κυρίως λόγω του φυσικού περιβάλλοντός του, δεν υπάρχουν οι ανάλογες υποδομές. Αυτό παρατηρείται, κυρίως, στην περίπτωση του ιαματικού τουρισμού, που ενώ συναντάται αφθονία τόσο σε ιαματικές πηγές όσο και σε κτιριακές εγκαταστάσεις (Ιαματικά Λουτρά Παντελίδη), η μη αξιοποίηση και βελτίωσή τους αναστέλλει μια πορεία μελλοντικής ανάπτυξης. Όπως έχει επισημανθεί, η σημερινή κατάσταση των Δημοτικών Λουτρών Μανδρακίου, που αποτελούν και τη μοναδική υποδομή ιαματικού τουρισμού, αποτρέπει πολλούς επισκέπτες να διαμείνουν και σίγουρα δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ένα κέντρο λουτροθεραπείας ικανό να αυξήσει το μερίδιο του ιαματικού τουρισμού της Νισύρου.

Σε όλα τα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί η προσκόλληση – θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και επανάπαυση – στον ημερήσιο τουρισμό, που αντιπροσωπεύει το κυριότερο είδος τουριστικής ανάπτυξης που εμφανίζει η Νίσυρος. Το συγκεκριμένο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, με τη μορφή που έχει καθιερωθεί, ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό – όπως έχουμε ήδη επισημάνει – για τη χαμηλή ποιότητα παροχών, την αποτροπή σημαντικών επενδύσεων από την πλευρά των επιχειρηματιών, την υποδοχή τουριστών χαμηλού εισοδηματικού επιπέδου και την εξάρτηση του τουρισμού της Νισύρου από την τουριστική κίνηση της Κω.

6.6. Το πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου

Η Νίσυρος βρίσκεται σήμερα σε μια κρίσιμη καμπή όπου καλείται να χαράξει τη μελλοντική πορεία ανάπτυξής της.

Εδώ αποκλείεται αργiori η εκτατική τουριστική ανάπτυξη, για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι η γεωγραφική της θέση. Μεταξύ δύο τουριστικά υπεραναπτυγμένων περιοχών (Κω και Ρόδου), με δεδομένα το μέγεθος και την υπάρχουσα υποδομή της καθώς και τις δυνατότητες ανάπτυξής τους (αδυναμία ύπαρξης αεροδρομίου, προβληματικό λιμάνι κ.α.), η εξασφάλιση μαζικού τουρισμού είναι πρακτικά ανέφικτη. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι κάτι τέτοιο θα αποτελούσε εγκληματική ενέργεια απέναντι στην ισορροπία του περιβάλλοντος που διατηρήθηκε έως σήμερα,

γεγονός που θα απομάκρυνε από το νησί όλους τους σημερινούς επισκέπτες του, οι οποίοι ακριβώς για αυτό το λόγο το επιλέγουν.

Η τουριστική ανάπτυξη της Νισύρου πρέπει να στηριχθεί στην *αιφορική χρήση των τουριστικών πόρων που σχετίζονται με τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού*, με κύρια χαρακτηριστικά: την ελεγχόμενη και προγραμματισμένη τουριστική ανάπτυξη ήπιας μορφής, την εφαρμογή των αρχών της αιφορίας με στόχο τόσο την ένταξη στην τοπική κλίμακα όσο και τη σταθερή ανατροφοδότηση της αναπτυξιακής διαδικασίας, τις καινοτομικές προσεγγίσεις στο σχεδιασμό και προγραμματισμό της ανάπτυξης.¹⁴²

Η Νίσυρος έχει την πολυτέλεια να μπορεί σήμερα, και πρέπει, να χαράζει άμεσα ένα σχέδιο ποιοτικής τουριστικής ανάπτυξης κυρίως με την προσέλκυση εναλλακτικού τουρισμού (φυσιολατρικού, γεωλογικού, αρχαιολογικού, ιαματικού). Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι εκείνος που μπορεί να αποτελέσει το εναρκτήριο βήμα για την δυνητική τοποθέτηση της Νισύρου σε μια τροχιά βιώσιμης ανάπτυξης.

Βασικό κριτήριο διαμόρφωσης του στοχευόμενου τουριστικού προϊόντος θα πρέπει να αποτελέσει, μεταξύ άλλων, η δυνατότητα δημιουργίας μιας διακριτής και αυτόνομης ταυτότητας. Κάθε νησί έχει την δική του ταυτότητα η οποία προσδιορίζει και την τουριστική του κατεύθυνση. Επομένως, μια νέα και ολοκληρωμένη στρατηγική για την ανάπτυξη του τουρισμού της Νισύρου πρέπει να στραφεί στην ανάδειξη της ταυτότητας του νησιού. Για τη Νίσυρο, η ταυτότητα αυτή δεν είναι άλλη από το Ηφαίστειο και τα ιαματικά λουτρά.

Συνοψίζοντας, η προτεινόμενη στρατηγική για την τουριστική ανάπτυξη της Νισύρου θα πρέπει να στηριχθεί στην ανάληψη μέτρων, σε ένα πλαίσιο βιώσιμης ανάπτυξης, και να είναι αποτέλεσμα συνδυασμού βέλτιστων πρακτικών βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τουριστικού προϊόντος του προορισμού και της καλλιέργειας τοπικού brand name.

6.7. Στρατηγικό πλαίσιο για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού

Στο σημείο αυτό, διατυπώνεται το στρατηγικό όραμα για την τουριστική ανάπτυξη της Νισύρου, τίθενται οι στρατηγικοί στόχοι και προτείνονται τα κατάλληλα μέτρα και μέσα που πρέπει να υιοθετηθούν για την επίτευξή τους, μέσα από την ολοκληρωμένη κατάρτιση ενός στρατηγικού πλαισίου για τη Νίσυρο.

¹⁴² Τσάρτας, 1996, σελ.147-149 , Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα

Το στρατηγικό όραμα για την ανάπτυξη μιας αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου, ορίζεται ως εξής:

Να καταστεί η Νίσυρος ελκυστικός τουριστικός προορισμός, μέσα σε ένα βιώσιμο πλαίσιο και περιβάλλον ανάπτυξης

Ως στρατηγικοί στόχοι για την ανάπτυξη μιας αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου, τίθενται οι παρακάτω:

- Βιώσιμη ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προορισμού και ποιοτική τουριστική ανάπτυξη
- Αύξηση διανυκτερεύσεων και τουριστικών εσόδων και επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου

Για την επίτευξη των παραπάνω στρατηγικών στόχων, απαραίτητα στοιχεία είναι ο εμπλουτισμός και η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, η διατήρηση και διεύρυνση των προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων, βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και πόρων της περιοχής.

Καθώς οι πόροι του τουριστικού προορισμού αναγνωρίζονται ως παράγοντες που επηρεάζουν το βαθμό της ανταγωνιστικότητάς του, είναι σημαντικό να αποφασισθεί ο κατάλληλος συνδυασμός των πόρων και το είδος των στρατηγικών του προορισμού για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς του.¹⁴³ Επομένως, η επικέντρωση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που φέρει η Νίσυρος μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στη δυναμική ανάπτυξή της ως τουριστικού προορισμού και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς της.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, παρουσιάζονται οι στρατηγικές που πρέπει να υιοθετηθούν για την επίτευξη των παραπάνω στόχων και διατυπώνονται αναλυτικά συγκεκριμένες προτάσεις για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της Νισύρου.

Παράγοντας κλειδί στην επιτυχημένη τουριστική ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού αποτελεί η σύνδεση της τουριστικής αγοράς με το τουριστικό προϊόν καθώς το τουριστικό προϊόν καθορίζει, εν μέρει, τους τύπους της τουριστικής αγοράς που μπορούν να προσελκυσθούν και η μορφή του πρέπει να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των τουριστικών αγορών-στόχων.¹⁴⁴

¹⁴³ Chen, C.M, Chen S.H. and H.T 2011, "The destination competitiveness of Kinmen's tourism industry: exploring the interrelationships between tourist perceptions, service performance, customer satisfaction and sustainable tourism", *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 19, No. 2, pp.247-264

¹⁴⁴ W.T.O, 1998, σελ.33, World Tourism Organization 1998, "Guide for local authorities on developing sustainable tourism", WTO

Καθώς τα κίνητρα των τουριστών που επισκέπτονται ένα τουριστικό προορισμό είναι, κατά κανόνα, περίπλοκα και συχνά αντιφατικά¹⁴⁵, οι προτάσεις που διατυπώνονται βασίζονται στην εκτίμηση των τμημάτων της τουριστικής αγοράς που μπορούν να ικανοποιηθούν, κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο, με βάση πάντα το είδος των τουριστικών προϊόντων που έχει τη δυνατότητα να παράγει η Νίσυρος.

6.8. Στρατηγικές επίτευξης – Προτάσεις

1. *Διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της Νισύρου μέσω της ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της Νισύρου και των υπάρχοντων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της.*

Η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Νισύρου θα πρέπει να συνοδεύεται από ενέργειες διαφοροποίησης και εμπλουτισμού του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, ώστε να αναδεικνύονται οι ιδιαιτερότητες του τόπου. Η διαφοροποίηση του προϊόντος θα διευκολύνει την ανάπτυξη συνδυασμένων διακοπών και θα πρέπει να στηρίζεται στην αξιοποίηση των υφιστάμενων φυσικών και πολιτιστικών πόρων της Νισύρου.

Η ανάγκη για αειφόρο τουριστική ανάπτυξη για ένα μικρό νησί σημαίνει τη στροφή προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού, ή έστω τη συνύπαρξή τους με άλλες μορφές. Παρά το μικρό μέγεθος του νησιού, οι υπάρχοντες πόροι είναι ενθαρρυντικοί για τις δυνατότητες της Νισύρου και την ανάπτυξη ποιοτικού τουρισμού, μέσω της στόχευσης σε κοινά με ειδικά ενδιαφέροντα.

Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού αποτελεί σημαντική παράμετρο τόσο για τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της Νισύρου όσο και για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς του.

Για να καταστεί δυνατή η στοχευόμενη ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και πόρων της περιοχής, διατυπώνονται οι ακόλουθες προτάσεις:

Το Ηφαίστειο

Το ηφαίστειο της Νισύρου τυγχάνει υψηλής τουριστικής αξιοποίησης, τόσο από τους φορείς της Νισύρου, όσο και από τους αντίστοιχους φορείς των γειτονικών νησιών (Κως). Το ηφαίστειο είναι ικανό να προσελκύσει ποιοτικό τουρισμό (συνεδριακό, επιστημονικό, περιηγητικό). Τουρίστες που θέλουν να δουν το ηφαίστειο σαν αξιοθέατο, αλλά και άτομα που θέλουν να κάνουν κάποια έρευνα γύρω από αυτό. Για

¹⁴⁵ Ηγουμενάκης, σελ.36 Ν 2000, «Τουρισμός και ανάπτυξη», Interbooks, Αθήνα

την περαιτέρω ανάπτυξη του ηφαιστείου θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν οι εξής προτάσεις:

Διαμόρφωση του χώρου που περιβάλλει την ηφαιστειακή «κοιλιά», δημιουργία υποστηρικτικών εγκαταστάσεων (π.χ. συνεδριακός χώρος), αξιοποίηση του χώρου για τη φιλοξενία πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων κατά τους θερινούς μήνες

- Προσέγγιση φορέων σχετικών με την ηφαιστειολογία, διοργάνωση επιστημονικών σεμιναρίων, συνεδρίων, ημερίδων και εκπαιδευτικών εκδρομών σχολών ΑΕΙ
- Δημιουργία τμημάτων σχολών ηφαιστειολογίας, σεισμολογίας, ορυκτολογίας και γεωλογίας
- Προσέλκυση τουριστών (μέσω της συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις και του διαδικτύου) που θα επισκέπτονται και θα διαμένουν στο νησί πέραν της περιόδου αιχμής
- Διαφήμιση του ηφαιστειακού χώρου σε αντίστοιχες ημερίδες του εσωτερικού ή του εξωτερικού.
- Κατασκευή φιλικών προς το περιβάλλον μονοπατιών, που θα οδηγούν με ασφάλεια τους ενδιαφερόμενους στους κρατήρες
- Κατασκευή νέου δρόμου που θα συνδέει το Ηφαίστειο μέσω του Σταυρού με τα Νικειά για ευκολότερη πρόσβαση

Επιπλέον, η ανάπτυξη του οικοτουρισμού μπορεί να επιτευχθεί με τη μετατροπή του φυσικού περιβάλλοντος του ηφαιστείου σε Γεωπάρκο, αποτελώντας σημαντικό πόλο έλξης του εναλλακτικού τουρισμού.

Τα Ιαματικά Λουτρά

Το νησί είναι ευνοημένο από τους ζεστούς γεωλογικούς σχηματισμούς σε διάφορα σημεία του, με τις μεγαλύτερες ποσότητες ιαματικών νερών να βρίσκονται στην περιοχή του Μανδρακίου, των Πάλων και του Αυλακίου. Παρόλο που στο παρελθόν η Νίσυρος είχε μετατραπεί σε φημισμένη λουτρόπολη, η μοναδική εγκατάσταση που λειτουργεί σήμερα είναι τα Ιαματικά Λουτρά του δήμου Μανδρακίου. Δυστυχώς, οι υπάρχουσες εγκαταστάσεις είναι απαρχαιωμένες και χρειάζονται επειγόντως αναπαλαίωση.

Για να εξελιχθούν τα Δημοτικά Ιαματικά Λουτρά σε μια βιώσιμη επιχείρηση απαιτείται η αλλαγή τους σε μια σύγχρονη μονάδα υδροθεραπείας, αρκετή να

ανταποκριθεί στις ανάγκες του σύγχρονου περιηγητή. Προσπάθειες για την επιδιόρθωση των εγκαταστάσεων έχουν γίνει κατά το παρελθόν, χωρίς όμως να στεφθούν από επιτυχία και να ολοκληρωθούν. Οι Δημοτικές Τουριστικές Επιχειρήσεις Νισύρου Ανώνυμη Εταιρεία (ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε.) που διαχειρίζονται τα Δημοτικά Λουτρά είχαν κάνει κατά το παρελθόν μελέτη για τη μετατροπή των εγκαταστάσεων σε ξενοδοχείο, που ωστόσο δεν εφαρμόστηκε ποτέ.¹⁴⁶ Η παρούσα μελέτη προέβλεπε την κατασκευή ξενοδοχείου με δυνατότητα φιλοξενίας 60 ατόμων, ενώ το συγκρότημα θα προσέφερε, μετά την επισκευή και την αναστήλωσή του, 350 θεραπευτικές λούσεις την ημέρα και άλλες υπηρεσίες, προωθώντας το θεραπευτικό τουρισμό.

Εκτός από την αναβάθμιση των Δημοτικών Ιαματικών Λουτρών στο Μανδράκι, προτείνονται οι παρακάτω ενέργειες για την αξιοποίηση των θερμών πηγών:

- Αποπεράτωση του έργου κατασκευής των κτιριακών μονάδων στους Πάλους (Λουτρά Παντελίδη)
- Ανάπτυξη κέντρων θερμολισμού
- Λειτουργία μονάδας φυσικοθεραπείας
- Προσφορά ποιοτικών καταλυμάτων για τους λουόμενους
- Διαφήμιση και προώθηση των παροχών των Λουτρών σε εσωτερικό και εξωτερικό
- Στελέχωση κέντρων με εξειδικευμένο προσωπικό

Μέσω της μετατροπής των λουτρών σε, υψηλής ποιότητας, φυσικά spa θα επιτευχθεί η προώθηση του ιαματικού τουρισμού, η αύξηση των αφίξεων και διανυκτερεύσεων, η προσέλκυση νέων τουριστών, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και η ευρύτερη προβολή του νησιού.

Νησίδα Γυαλί – Τουριστική δραστηριότητα μεταλλευτικής περιήγησης

Στις περιοχές με παρόν αλλά και παρελθόν στη μεταλλευτική δραστηριότητα, η «μεταλλευτική περιήγηση» μπορεί να αποτελέσει ένα είδος «εναλλακτικού τουρισμού» σαν απάντηση στο καθιερωμένο αλλά βλαπτικό πρότυπο του μαζικού τουρισμού ή συμπληρωματικού βιώσιμου τουρισμού.

Η μεταλλευτική περιήγηση όπου έχει εφαρμοστεί με σοβαρότητα (στις σκανδιναβικές χώρες και την κεντρική Ευρώπη, με τα αλατωρυχεία κ.λ.π.) είναι

¹⁴⁶ ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε., 1996, σελ.35-37, Δημοτικές Τουριστικές Επιχειρήσεις Νισύρου Ανώνυμη Εταιρεία (ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε.) 1996, «Μελέτη Σκοπιμότητας για τη Μετατροπή Παραδοσιακών Κτισμάτων Πηγών της Νισύρου σε Ξενοδοχείο», Νίσυρος

επιτυχημένη διότι καταφέρνει να εξάρει τη φαντασία και να διεγείρει το τουριστικό ενδιαφέρον. Η χρησιμοποίηση της μεταλλευτικής παράδοσης ενός τόπου για την οργάνωση εναλλακτικού τουρισμού μπορεί να βοηθήσει και το ίδιο το γενικότερο τουριστικό προϊόν της περιοχής εφόσον, ουσιαστικά, λειτουργεί ως διαφοροποίηση του από το κλασικό μαζικό μοντέλο και ενίσχυση του τουριστικού ενδιαφέροντος. Αποτελεί ίσως έναν μοναδικό τρόπο προσέγγισης και συνύπαρξης δραστηριοτήτων (μεταλλεία – τουρισμός), όταν μιλάμε για εν ενεργεία μεταλλευτικές δραστηριότητες, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην ανάδειξη της φυσικής γεωλογικής ομορφιάς, τη δημιουργία γεώτοπων και γεωπάρκων και την προώθηση της εικόνας τους νησιού ως φυσικού μνημείου.

Μονοπάτια – Τουρισμός περιπέτειας

Το ΣΚΑΪ σε συνεργασία με την εταιρεία TERRAIN που ειδικεύεται στη δημιουργία χαρτών, δημιούργησαν έναν πεζοπορικό χάρτη για τη Νίσυρο. Αυτή την έρευνα μπορεί να εκμεταλλευθεί το νησί προκειμένου να προωθήσει αυτή τη μορφή τουρισμού στην περιοχή. Σύμφωνα με τον πεζοπορικό χάρτη έχουν εντοπιστεί 11 διαδρομές που μπορεί να πραγματοποιήσει ο επισκέπτης ενώ παρέχονται όλες οι πληροφορίες της διαδρομής, οι αποστάσεις, οι χρόνοι και η ποιότητα των μονοπατιών.

Προκειμένου να προσελκυσθούν περιπατητικοί τουρίστες απαιτείται, από τους τοπικούς δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς, η ανάδειξη αυτού του είδους τουρισμού και η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών τους, όσον αφορά στις διαδρομές. Επιπλέον, απαραίτητη για τη γνωστοποίηση και προώθηση του προϊόντος κρίνεται η συνεργασία με γραφεία που εξειδικεύονται στον περιπατητικό τουρισμό, τόσο στην Ελλάδα (π.χ. Trekking Hellas), όσο και στο εξωτερικό.

Βυθός-Καταδυτικό πάρκο

Ο υποθαλάσσιος πλούτος της Νισύρου ευνοεί τη δημιουργία ενός θαλάσσιου Καταδυτικού Πάρκου, με κύριο στόχο την ανάπτυξη του καταδυτικού τουρισμού που είναι εξ' ορισμού τουρισμός υψηλών εισοδημάτων αλλά και ήδη πολυπληθής στην Ευρώπη (3,2 εκατομμύρια ενεργοί δύτες). Την ανάπτυξη του καταδυτικού τουρισμού ευνοούν οι εξής παράγοντες που συναντώνται στο νησί της Νισύρου:

- η γεωγραφική εγγύτητα με το μεγάλο τουριστικό προορισμό της Κω
- η ύπαρξη αξιοθέατων στο νησί
- το σύμπλεγμα μικρών βραχονησίδων περιμετρικά του νησιού

Μετατροπή παραδοσιακών σπιτιών σε τουριστικούς ξενώνες

Στους τέσσερις οικισμούς του νησιού συναντάται πλήθος εγκαταλελειμμένων παραδοσιακών κατοικιών, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν μέσω της μετατροπής τους σε ξενώνες ή αγροτουριστικά καταλύματα. Ειδικότερα στον Εμπορειό – ο οικισμός που χαρακτηρίζεται από την πληθώρα εγκαταλελειμμένων σπιτιών – υπάρχει η δυνατότητα να γίνει κάτι πιο ολοκληρωμένο και να ενταχθεί στις επιχορηγήσεις του αναπτυξιακού νόμου. Μέσω της μετατροπής των παραδοσιακών σπιτιών σε τουριστικούς ξενώνες, θα ενισχυθεί η εμπειρία του τουρίστα με τη διαμονή του σε ένα νησιωτικό σπίτι, σε ένα μικρό νησί, με τις αντίστοιχες ποιοτικές υπηρεσίες.

Τα τελευταία χρόνια έχουν, ήδη, επισκευαστεί παραδοσιακά σπίτια και αγροικίες και έχουν μετατραπεί σε καταλύματα για να δεχθούν επισκέπτες, όπως για παράδειγμα οι παραδοσιακές ανακαινισμένες οικίες Daphne & Maria Eliza και οι πολυτελείς παραδοσιακοί ξενώνες, “Τα Λιοτρίδια”, με εντυπωσιακά αποτελέσματα ως προς την ποιότητα των προϊόντων τους. Προτείνεται, λοιπόν, η εφαρμογή της συγκεκριμένης δράσης καθώς το τοπίο και οι συνθήκες της περιοχής ευνοούν ιδιαίτερα αυτή την κατεύθυνση.

Βελτίωση της προσβασιμότητας μέσω αγοράς επιβατηγού πλοίου 250 κόρων, δυναμικότητας 215 επιβατών

Καθώς η έλλειψη τακτικής και καθημερινής συγκοινωνιακής σύνδεσης μεταξύ Νισύρου και Κω είναι ένα από τα μόνιμα προβλήματα που παρουσιάζει το νησί, περιορίζοντας, ταυτόχρονα, τις προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης, προτείνεται η αγορά επιβατηγού πλοίου δυναμικότητας 215 επιβατών, που θα λειτουργήσει τονωτικά για το τουριστικό ρεύμα της Νισύρου έτσι ώστε ο εκάστοτε τουρίστας να μην αισθάνεται απομονωμένος και να αποφεύγει να έρχεται σε αυτή τη ζώνη «άγονης γραμμής».

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι ο δήμος Κω σε συνεργασία με τους δήμους Αστυπάλαιας και Νισύρου, συζητά το ενδεχόμενο αγοράς ενός μεγάλου πλοίου, το οποίο θα καλύπτει όλο το Βόρειο Συγκρότημα Δωδεκανήσου. Ωστόσο, πρόκειται για πρόταση που, επί του παρόντος, βρίσκεται στο στάδιο συζητήσεων και όχι υλοποίησης.¹⁴⁷

Τουριστική συνεργασία με τις Τουρκικές ακτές

¹⁴⁷ Εφημερίδα «Ροδιακή», 2013

Ένα από τα συστατικά στοιχεία που μπορούν να δημιουργήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε έναν τουριστικό προορισμό και, επομένως, να αυξήσουν το βαθμό ανταγωνιστικότητάς του είναι η υιοθέτηση συνεργασιών.¹⁴⁸

Η Νίσυρος απέχει 16,7 χιλιόμετρα από τις τουρκικές ακτές (Bodrum, Marmaris). Η γεωγραφική αυτή εγγύτητα ευνοεί μια μελλοντική τουριστική συνεργασία, καθιστώντας το νησί της Νισύρου ιδανικό για ημερήσιες, και όχι μόνο, αποδράσεις.

Στοχευόμενη διαφήμιση, προβολή και προώθηση του προτεινόμενου τουριστικού προϊόντος της Νισύρου

Η διαφήμιση στον τουρισμό, λόγω και της μεγάλης έκτασης της αγοράς, αποκτάει έναν ιδιαίτερα καθοριστικό ρόλο στην επιλογή του ταξιδιού από τον τουρίστα αλλά και στη χαρακτηριστική τυποποίηση που σταδιακά συνδέει περιοχές με συγκεκριμένους τύπους τουρισμού. Συμβάλλει, άρα, σε μια πορεία σταδιακής μετατροπής των περιοχών σε «τουριστικούς προορισμούς», ανάμεσα από τους οποίους ο τουρίστας επιλέγει το ταξίδι του όπως και κάθε άλλο προϊόν.¹⁴⁹

Η επιλογή ενός τουριστικού προορισμού βασίζεται συχνά στην εικόνα που ο δυνητικός τουρίστας έχει για το συγκεκριμένο προορισμό. Η εικόνα αυτή μπορεί να καθοριστεί μέσω των εμπειριών του τουρίστα, τα όσο έχει διαβάσει, τις γνώμες των άλλων ή την εικόνα και το brand που οι ενέργειες του marketing διαμορφώνουν.

Το brand ενός τουριστικού προορισμού μπορεί να είναι ένα όνομα, ένα σύμβολο, ένα logo ή ένα άλλο γραφικό που ξεχωρίζει και διαφοροποιεί τον προορισμό και είναι ένας από τους κυριότερους παράγοντες που καθορίζουν της εικόνα του.¹⁵⁰ Η κατάλληλη εικόνα του τουριστικού προορισμού βασίζεται, συνήθως, στους κυριότερους τουριστικούς πόρους έλξης (φυσικά στοιχεία) αλλά και σε άυλες έννοιες, όπως εκείνης της ατμόσφαιρας ενός προορισμού.¹⁵¹

Η προώθηση ενός τουριστικού προορισμού σε επίπεδο marketing απαιτεί την ύπαρξη πολλών ενεργειών, σε πολλά επίπεδα, και με τη συνέργεια πολλών ατόμων και οργανισμών. Παρ' όλα αυτά, στη συνέχεια παρατίθενται κάποιες προτάσεις όσον

¹⁴⁸ Τσάρτας, ο.π, σελ.242-243, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα

¹⁴⁹ W.T.O, 1993, σελ.143-144, World Tourism Organization 1993, "Sustainable Tourism Development, Lessons for Planners", WTO, Madrid

¹⁵⁰ W.T.O, 2004, σελ.236, World Tourism Organization 2004, "Indicators of sustainable development for tourism destinations: a guidebook", WTO

¹⁵¹ W.T.O, 1998, σελ.113, World Tourism Organization 1998, "Guide for local authorities on developing sustainable tourism", WTO

αφορά στην προβολή, προώθηση και δημόσιες σχέσεις της Νισύρου, ως τουριστικό προορισμό:

Προϊόν

Το *βασικό προϊόν* της Νισύρου, ως τουριστικός προορισμός, επί του παρόντος, είναι οι ημερήσιες επισκέψεις, κυρίως στο χώρο του Ηφαιστείου, κατευθυνόμενες από τον τουρισμό της Κω.

Το *προτεινόμενο προϊόν* της Νισύρου εστιάζει στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αναδεικνύοντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τις ιδιαιτερότητες του τόπου, έτσι ώστε να καταστήσει το νησί ελκυστικό τουριστικό προορισμό.

Προωθητικές ενέργειες (με τη συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων):

1. Διαφήμιση των νέων μορφών εναλλακτικού τουρισμού, και ιδιαίτερα του φυσικού πόρου του Ηφαιστείου, μέσω:

- διαδικτύου, ενισχύοντας τις ήδη υπάρχουσες ιστοσελίδες για το νησί με πλούσιες πληροφορίες για τη δυνατότητα και το είδος των εναλλακτικών μορφών τουρισμού
 - διαφημίσεων σε περιοδικά εναλλακτικού τουρισμού
 - ταξιδιωτικών πρακτορείων – συλλόγων που ειδικεύονται σε εναλλακτικό τουρισμό
 - πρόσκλησης ατόμων, είτε από την Ελλάδα είτε από το εξωτερικό, που ειδικεύονται σε είδη εναλλακτικών δραστηριοτήτων
 - καταστημάτων με είδη αθλητικών δραστηριοτήτων (π.χ. ποδήλατα, είδη πεζοπορίας, κ.λ.π.)
 - συμμετοχών σε διεθνείς αλλά και εθνικές εκθέσεις ειδικών μορφών τουρισμού

2. Δημιουργία και έκδοση ταξιδιωτικού οδηγού για τη Νίσυρο, μικρού, πλούσιου σε πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό και μεταφρασμένου σε πολλές

γλώσσες. Για τη δημιουργία του προτείνεται η συνεργασία του δήμου με τους επιχειρηματίες του νησιού.

3. Προώθηση ενός πλούσιου, εμπλουτισμένου και εικονογραφημένου υλικού των μονοπατιών του νησιού με την παράλληλη περιγραφή των βασικότερων αξιοθέατων του στο Διαδίκτυο, σε διαφημιστικές μπροσούρες, σε σχολεία και πανεπιστήμια τόσο εντός συνόρων όσο και σε χώρες του εξωτερικού. Με αυτό τον τρόπο τα Ευρωπαϊκά πανεπιστήμια – και ειδικότερα τα τμήματα Βιολογίας και Επιστημών του πλανήτη (Earth Science) – θα έχουν την ευκαιρία να πραγματοποιήσουν εκπαιδευτικά ταξίδια στη Νίσυρο.

4. Δημιουργία και έκδοση ενός DVD, διάρκειας 30 λεπτών, παρουσιάζοντας όλες τις ομορφιές του νησιού, τις δυνατότητες των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και την ατμόσφαιρα των ήσυχων διακοπών. Το DVD, σε συνδυασμό με ένα ειδικά σχεδιασμένο 16σέλιδο έντυπο που παρέχει χρηστικές πληροφορίες για το νησί, θα διανέμεται σε τουριστικές εκθέσεις και φορείς, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Τουριστική διαφήμιση

Ο θεματικός άξονας στον οποίο θα στηριχθεί η τουριστική διαφήμιση της Νισύρου είναι «*Μόνος μακριά από το πλήθος*», προβάλλοντας όλα τα στοιχεία του τοπικού περιβάλλοντος που μπορούν να αποτελέσουν οάσεις μοναξιάς σε μια έρημο με πλήθη τουριστών ώστε να ανταποκριθεί στην κατηγορία της ζήτησης ήσυχων διακοπών. Ο συγκεκριμένος θεματικός άξονας θεωρείται ο πλέον κατάλληλος σε μικρά νησιά και περιοχές που δεν έχουν μαζικοποιηθεί, τόσο από πλευράς οργανωμένης υποδομής όσο και αριθμού τουριστών, όπως η Νίσυρος, με στόχο να φανεί ότι προσφέρουν την ηρεμία και ησυχία που αναζητά ο τουρίστας.¹⁵²

Brand

Για τη Νίσυρο, η ταυτότητα και το σύμβολο της δεν μπορεί να είναι άλλο από το Ηφαιστείο. Το σύμβολο του Ηφαιστείου σε συνδυασμό με τα ειδικά θεματικά προϊόντα του εναλλακτικού τουρισμού και την ατμόσφαιρα της ηρεμίας, αποτελούν τα συστατικά στοιχεία για τη δημιουργία της εικόνας της Νισύρου, ως ελκυστικού τουριστικού προορισμού. «Ένας εναλλακτικός προορισμός για ταξιδευτές, ένα αμιγές ησυχαστήριο που προσφέρει ήρεμες διακοπές «ενεργειακά» φορτισμένες».

¹⁵² Τσάρτας, ο.π, σελ.246, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7:Συμπεράσματα

Η Νίσυρος εντάσσεται στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου και το νομό Δωδεκανήσου. Όπως όλα τα μικρά νησιά, χαρακτηρίζεται από τις εγγενείς ιδιαιτερότητες του ευρύτερου νησιωτικού χώρου (μικρό μέγεθος, περιφερειακότητα, ιδιαίτερες πολιτιστικές αξίες και βιωματική ταυτότητα των κατοίκων τους), ενέχοντας όμως μια περαιτέρω αδυναμία σε σχέση με τα μεγαλύτερα νησιά και αυτή έγκειται στην άμεση εξάρτησή της από τη γειτονική Κω.

Η τουριστική προσφορά του νησιού εντοπίζεται κυρίως στους φυσικούς του πόρους. Τα τουριστικά καταλύματα, στην πλειοψηφία τους, είναι ενοικιαζόμενα δωμάτια και επιχειρήσεις οικογενειακού χαρακτήρα ενώ μικρός είναι και ο αριθμός των εμπορικών καταστημάτων εστίασης και αναψυχής και των μονάδων παροχής υπηρεσιών και εξυπηρέτησης της ζήτησης.

Σήμερα, η διάθεση του τουριστικού προϊόντος της Νισύρου παρουσιάζει προβλήματα που σχετίζονται με θέματα υποδομών και ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών. Οι περιορισμένοι φυσικοί και ανθρώπινοι πόροι οδηγούν σε σημαντικά προβλήματα που έγκεινται στις έντονες πιέσεις και συγκρούσεις ως προς τη χρήση των πόρων καθώς και στην αδυναμία του τοπικού πληθυσμού να διαχειριστεί τα προβλήματα που ανακύπτουν.

Ωστόσο, οι προοπτικές ανάπτυξης του τουριστικού προϊόντος της Νισύρου κρίνονται υψηλές, δεδομένης της ποιότητας των διαθέσιμων φυσικών και πολιτισμικών πόρων, ιδιαίτερα εκείνου του Ηφαιστείου, που αποτελεί και την ταυτότητα του προορισμού. Η συγκεκριμένη φυσική «κληρονομιά» συνθέτει το συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής έναντι των άμεσων ανταγωνιστών της.

Η Νίσυρος αποτελεί μια από τις προνομιακές περιοχές σε φυσικά τοπία και φυσικά οικοσυστήματα στην Ελλάδα. Επιπλέον, ανήκει στην κατηγορία των απόμακρων περιοχών όπου τύποι και ιδιότητες των πόρων προδιαγράφουν και καθορίζουν χρήσεις και δραστηριότητες. Είναι επομένως επιβεβλημένη η ανάγκη για σωστή διαχείριση των τοπίων της περιοχής μελέτης, και ανάπτυξη που θα προκύπτει μέσα από εφαρμογή πολιτικών που θα εντάσσονται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου στρατηγικού σχεδιασμού. Ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει τον κινητήριο μοχλό της τοπικής οικονομικής και βιοτικής ανάπτυξης, αλλά είναι απαραίτητο η ανάπτυξη αυτή να είναι εναρμονισμένη με τη διατήρηση του φυσικού τοπίου.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία αυξανόμενη τάση επιστροφής στα φυσικά θεραπευτικά μέσα σε συνδυασμό με τη φροντίδα της σωματικής και ψυχικής υγείας. Η τάση αυτή, αποτέλεσμα της ζωής στις βιομηχανικές μεγαλουπόλεις, οδηγεί σε μία στροφή προς τον θεραπευτικό τουρισμό, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, όπου εκσυγχρονίζονται και αναπτύσσονται σημαντικές λουτροπόλεις και όπου κατευθύνονται ειδικευμένα τουριστικά προγράμματα.

Επιπλέον, υπάρχουν αρκετά περιθώρια βελτίωσης αναφορικά με τη σύνθεση των τουριστών, κάτι το οποίο θα μπορούσε να επιτευχθεί με την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού και τη στοχευόμενη προώθηση τους στην κατάλληλη αγορά-στόχο (target groups), επιδιώκοντας την επέκταση της τουριστικής περιόδου με στόχο τη βελτίωση του συνόλου των μεγεθών της τουριστικής κίνησης της Νισύρου.

Ο βασικός στόχος είναι ή πρέπει να είναι η μετατροπή ή η εξέλιξη των θεραπευτικών κέντρων σε παραθεριστικά κέντρα υγείας, για άτομα όλων των ηλικιών, σύμφωνα με το πρότυπο των μεγάλων κέντρων τουρισμού υγείας στην Ευρώπη και για λόγους όπως η θεραπεία, η πρόληψη, η ξεκούραση και η αναψυχή. Δηλαδή, ο θεραπευτικός τουρισμός είναι δυνατό να στοχεύει στη θεραπεία ή απλά στην υγεία από άποψη γυμναστικής, διατροφής και φυσικής ζωής.

Τέλος, η αναγνώριση του βαθμού της ιατρικής τουριστικής ανάπτυξης της Νισύρου οδήγησε στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων και προτάσεων, διαμορφώνοντας ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο στρατηγικής, που θα οδηγήσει στην ανάπτυξη ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, ώστε το μικρό νησί της ‘‘άγονης γραμμής’’ να αποτελέσει τον πρώτο φάρο ανάπτυξης, όχι μόνο στο νησιωτικό σύμπλεγμα αλλά σε όλη την Ελλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- EUROSTAT, 1997, Στατιστική Επετηρίδα Περιφερειών
- Ανδριώτης Κ., Σημειώσεις μαθήματος Αειφορία και Εναλλακτικές μορφές Τουρισμού, Ηράκλειο 2006.
- Βαρβαρέσος, ο.π, σελ. 87 Σ 1999, «Τουριστική ανάπτυξη και διοικητική αποκέντρωση», Προπομπός, Αθήνα
- Βαρβαρέσος, ο.π, σελ.26 Σ 1999, «Τουριστική ανάπτυξη και διοικητική αποκέντρωση», Προπομπός, Αθήνα
- Βαρβαρέσος, Σ., Τουρισμός, Οικονομικές Προσεγγίσεις, Εκδόσεις Προπομπός
- Βαρβαρέσος, Σ., Τουρισμός-έννοιες, μεγέθη, δομές- η ελληνική πραγματικότητα, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα, 1998, σελ. 72-73
- Βασιλειάδης, 2003, σελ.139-140, «Η διοικητική και το μάρκετινγκ των τουριστικών προορισμών: μία βιώσιμη στρατηγική προσέγγιση των δραστηριοτήτων marketing-management», Σταμούλης, Αθήνα
- Βασιλειάδης, ο.π, σελ. 104 2003, «Η διοικητική και το μάρκετινγκ των τουριστικών προορισμών: μία βιώσιμη στρατηγική προσέγγιση των δραστηριοτήτων marketing-management», Σταμούλης, Αθήνα
- Βενετσανοπούλου 2006 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010
- Βενετσανοπούλου Μ., 2006 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010
- Γ. Δημόπουλου, Υδροθεραπεία, Έκδοση τρίτη, Αθήνα 1960.
- Δ.Α.Φ.Ν.Η, ο.π, σελ. 6, 2006, «Νίσυρος. Έρευνα για την Αειφόρο ανάπτυξη στη Νίσυρο», Δίκτυο Αειφόρων Νήσων του Αιγαίου
- Δ.Α.Φ.Ν.Η, ο.π, σελ.17, «Νίσυρος. Έρευνα για την Αειφόρο ανάπτυξη στη Νίσυρο», Δίκτυο Αειφόρων Νήσων του Αιγαίου
- Δ.Α.Φ.Ν.Η, ο.π, σελ.29, 2006, «Νίσυρος. Έρευνα για την Αειφόρο ανάπτυξη στη Νίσυρο», Δίκτυο Αειφόρων Νήσων του Αιγαίου
- ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε, 1996, σελ.35-37, Δημοτικές Τουριστικές Επιχειρήσεις Νισύρου Ανώνυμη Εταιρεία (ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε.) 1996, «Μελέτη

Σκοπιμότητας για τη Μετατροπή Παραδοσιακών Κτισμάτων Πηγών της Νισύρου σε Ξενοδοχείο», Νίσυρος

- Δημόπουλου, Γ. Υδροθεραπεία, Έκδοση τρίτη, Αθήνα 1960.
- Ε.Θ.Ε.Α.Ε, 2004, σελ.49-51, «Μελέτη για την Οριοθέτηση και την Προστασία του Ιαματικού Υδροφορέα Μανδρακίου Νισύρου», Θεσσαλονίκη
- Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος – Λαρούς, Εταιρεία Εγκυκλοπαιδικών Εκδόσεων, Αθήνα 1963
- ΕΟΤ, Τμήμα Ιαματικών Πηγών
- Εύβοια & Ιαματικός Τουρισμός, Αλέξανδρου Καλέμη, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Εύβοιας, 2005. Φυλλάδια από τη 1^η Διεθνή Έκθεση Τουρισμού (International Tourism Salon Athens)
- Εφημερίδα «Ροδιακή», 2013
- Εφημερίδα TTG GREECE & CYPRUS, Ελληνικός Τουρισμός. Νοέμβριος 2006, Τεύχος 41.
- Ηγουμενακής Ν. Γ. , Τουριστική Οικονομία, Τόμος Α, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1991
- Ηγουμενάκης Ν., Προϋποθέσεις για τη χάραξη και εφαρμογή μιας ρεαλιστικής πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης. Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2000
- Ηγουμενάκης, 2004, σελ.62, «Τουριστικό μάρκετινγκ», Interbooks, Αθήνα
- Ηγουμενάκης, σελ.36 Ν 2000, «Τουρισμός και ανάπτυξη», Interbooks, Αθήνα
- Ηγουμενίδης, Ν. Γ. Τουριστικό μάρκετινγκ, Interbooks, Αθήνα, 1995, σελ. 72
- Ηλιοπούλου, Γ. Υδροθεραπεία, Έκδοση τρίτη, Αθήνα 1960, σελ. 26,27,120,126.
- Ιαματικά Λουτρά, Λίμνη Σμοκόβου, Νομός Καρδίτσας, Δήμος Μενελαΐδας, Φυλλάδια από τη 1^η Διεθνή Έκθεση Τουρισμού (International Tourism Salon Athens)
- Καραγεώργου, 2005, «Θεσμικό πλαίσιο, άξονες και αρχές για την αειφόρο ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο», στο Τσάλτας, Γ (επιμ.) 2005, «Ο Νησιωτικός Χώρος στον 21ο Αιώνα», Σιδέρης, Αθήνα
- Κασάπη Μαρία, Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.

- Κασάπη Μαρία, Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.
- Κασάπη Μαρία, Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.
- Κασάπη, Μ., Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η συμβολή τους στην περιφερειακή ανάπτυξη, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2000.
- Κίζος κ.α., 2002, σελ.114, «Ελκυστικότητα της Υπαίθρου σε Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές: Η περίπτωση της Λέσβου», 6^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο, Θεσσαλονίκη 4-6 Οκτωβρίου, Πρακτικά Συνεδρίου, Τόμος Ι, σ.447-455
- Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001, «Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», Κριτική, Αθήνα
- Κοκκώσης, 2000α, σελ. 81, «Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά», στο Τσάρτας, Π (επιμ.), «Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, Αθήνα
- Κομίλης & Βαγιονής, ο.π, σελ. 30 Ν. 1999, «Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Προπομπός, Αθήνα
- Κομίλης και Βαγιονής, ο.π, σελ. 163 Ν. 1999, «Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Προπομπός, Αθήνα
- Κομίλης, & Βαγιονής, ο.π, σελ. 28 Ν. 1999, «Τουριστικός σχεδιασμός: μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Προπομπός, Αθήνα
- Κομίλης, κ.α, 1999, σελ.28 και Σφακιανάκης, ο.π, σελ.69,92 , «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Λουτροπόλεις και Ιαματικά Πηγαί, ΕΟΤ, 1966.
- Μέθανα...μια μαγευτική απόδραση, του Δήμου Μεθάνων, www.methana.gr, Φυλλάδια από τη 1^η Διεθνή Έκθεση Τουρισμού (International Tourism Salon Athens)
- Νισυριακά 1969, σελ.239,290,383 Τόμος ΙΙΙ, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα
- Νισυριακά 1978, σελ.151 Τόμος VI, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα
- Νισυριακά 1994, σελ.165 Τόμος ΙΓ', Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα
- Νισυριακά 1996, σελ.113, Τόμος 2^{ος}, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα
- Νισυριακά, 2007, σελ.353 Τόμος 17^{ος}, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα

- Νισυριακά, 2007, σελ.361 Τόμος 17^{ος}, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα
- Οικονομάκης, 2001, σελ.127, «Νίσυρος: Ιστορία και Αρχιτεκτονική», Μέλισσα, Αθήνα
- Οικονομάκης, ο.π, σελ.121, Ρ 2001, «Νίσυρος: Ιστορία και Αρχιτεκτονική», Μέλισσα, Αθήνα
- Πανεπιστημιακές παραδόσεις καθηγητή Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Κυριακόπουλου.
- Παπαδημόπουλος, Χριστοδούλου 2007 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010
- Παπαδημόπουλος, Χριστοδούλου 2007 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010
- Πετρέας 2008 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010
- ΣΕΤΕ, στοιχεία Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (Παγκόσμιο Τουριστικό Βαρόμετρο, Σεπτέμβριος 2012)
- Σπάθη 2000 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010, Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.
- Σπαθή, 2000 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010
- Σπάθη, Σ. Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.
- Σπάθη, Σ. Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.
- Σπάθη, Σ., Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.
- Σπάθη, Σ., Κ., Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Εκθέσεις 29, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα, 2000.
- Σπιλάνης, 1996, «Για μια Ευρωπαϊκή Πολιτική νησιών», Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (ΕΚΕΜ), Μυτιλήνη, Σειρά Τεκμηρίωσης
- Σταύρος, Σ. Λ, Απόσπασμα από το βιβλίο «Η ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα την περίοδο 1969-82»

- Σφακιανάκης, 2000, σελ. 23 «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, 2000, σελ.308, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 15, Μ 2000, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 172, Μ 2000, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 24 «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, ο.π, σελ. 97, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, ο.π, σελ.24 «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, ο.π, σελ.303, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Σφακιανάκης, ο.π, σελ.304-305, «Εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Έλλην, Αθήνα
- Τα στοιχεία της έρευνας «*The Global Spa Economy 2007*»
- Τσάλτας, 2005, σελ. 70, «Αειφορία και περιβάλλον: ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αιώνα», Σιδέρης, Αθήνα
- Τσάλτας, 2005, σελ.226 «Αειφορία και περιβάλλον: ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αιώνα», Σιδέρης, Αθήνα
- Τσάρτας, 1996, σελ.147-149 , Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα
- Τσάρτας, 1996α, σελ. 340-341, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα
- Τσάρτας, 1996α, σελ. 341-351, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα
- Τσάρτας, 1996α, σελ. 341-351, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα
- Τσάρτας, ο.π, σελ.242-243, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα
- Τσάρτας, ο.π, σελ.246, Π 1996, «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό», Εξάντας, Αθήνα

- Χλωμούδης, κ.α. 2007, σελ. 145, Κ. & Λεκάκου, Μ. & Πάνου Κ. & Παπαδημητρίου Ε. & Συριόπουλος Θ. & Τζαννάτος Ε. 2007, «Μεταφορές αρτηρίες ζωής για τα νησιά», Παπαζήση, Αθήνα
- Χλωμούδης, ο.π, σελ. 153, Κ. & Λεκάκου, Μ. & Πάνου Κ. & Παπαδημητρίου Ε. & Συριόπουλος Θ. & Τζαννάτος Ε. 2007, «Μεταφορές αρτηρίες ζωής για τα νησιά», Παπαζήση, Αθήνα
- Χλωμούδης, ο.π, σελ. 160, Κ. & Λεκάκου, Μ. & Πάνου Κ. & Παπαδημητρίου Ε. & Συριόπουλος Θ. & Τζαννάτος Ε. 2007, «Μεταφορές αρτηρίες ζωής για τα νησιά», Παπαζήση, Αθήνα
- Χολέβας, Μ. «Εισπνευσιοθεραπεία σε παθήσεις του κατωτέρου αναπνευστικού συστήματος», 2^ο συνέδριο για τα θερμομεταλλικά νερά, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 273.

Ξένη βιβλιογραφία

- (Tsartas, 2003b)
- Bywater 1990 σε Μπακοπούλου Ρ., 2010
- Casson Lionel, Το Ταξίδι στον Αρχαίο Κόσμο, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996.
- Chen, C.M, Chen S.H. and H.T 2011, “The destination competitiveness of Kinmen’s tourism industry: exploring the interrelationships between tourist perceptions, service performance, customer satisfaction and sustainable tourism”, Journal of Sustainable Tourism, Vol. 19, No. 2, pp.247-264
- Chen, C.M, Chen S.H. and Lee H.T 2011, “The destination competitiveness of Kinmen’s tourism industry: exploring the interrelationships between tourist perceptions, service performance, customer satisfaction and sustainable tourism”, Journal of Sustainable Tourism, Vol. 19, No. 2, pp 247-264
- Commission of European Communities 1999, “Tourism and Environment in the context of Sustainable development”, Environmental Resources Limited, London
- Cooper, Fletcher, Gilbert, Sheperd, Wanhill, Tourism, Principles and Practice, second edition.
- D.C.Gilbert & Dr.Marlies Van De Weerd, 1991.
- Gunn, C.A 1988, Tourism Planning, 2nd ed. Taylor & Francis, NY, USA

- Inskip, E 1991b, “Tourism planning: an integrated and sustainable development approach”, J. Wiley and Sons, NY, USA
- L. Lickorich, C. Jenkins, An Introduction in tourism, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα 1999, σελ. 63-64.
- Middleton, 2004, σελ.116, «Τουριστικό μάρκετινγκ: για βιώσιμη ανάπτυξη», Κριτική, Αθήνα
- Middleton, ο.π, σελ.152 V.T.C 2004, «Τουριστικό μάρκετινγκ: για βιώσιμη ανάπτυξη», Κριτική, Αθήνα
- Mykletun, *et.al*, 2001, Crofts J, Mykletun A 2001, “Positioning an island destination in the peripheral area of Baltics: a flexible approach to market segmentation”, Tourism Management, Vol 22, Issue 5, pp. 493–500
- Totsiou Y, Hatzantonis D, Karamitopoulou D, Lolos S 1999, “Evaluation of the impact of actions implementing Regulation (EEC) No 2019/93 on the economic situation of the small islands in the Aegean Sea”, Final report, European Commission, Greece
- W.T.O, 1993, σελ.143-144, World Tourism Organization 1993, “Sustainable Tourism Development, Lessons for Planners”, WTO, Madrid
- W.T.O, 1998, σελ.113, World Tourism Organization 1998, “Guide for local authorities on developing sustainable tourism”, WTO
- W.T.O, 1998, σελ.19, World Tourism Organization 1998, “Guide for local authorities on developing sustainable tourism”, WTO
- W.T.O, 1998, σελ.33, World Tourism Organization 1998, “Guide for local authorities on developing sustainable tourism”, WTO
- W.T.O, 2004, σελ.236, World Tourism Organization 2004, “Indicators of sustainable development for tourism destinations: a guidebook”, WTO
- World Economic Forum, The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011
- World Tourism Organization (WTO), Ορισμός του τουρίστα
- World Tourism Organization, 2004, σελ. 8 “Indicators of sustainable development for tourism destinations: a guidebook”, WTO
- World Tourism Organization, ο.π, σελ. 47 1998, “Guide for local authorities on developing sustainable tourism”, WTO
- World Travel and Tourism Council (WTTC, 1996).

- Middleton, ο.π, σελ. 120, «Τουριστικό μάρκετινγκ: για βιώσιμη ανάπτυξη», Κριτική, Αθήνα

Διαδικτυακές πηγές

- www.sete.gr
- <http://www.hatta.gr/LinkClick.aspx?fileticket=tMAqq2RKIUe%3D&tabid=196&language=en-US>
- http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Analisi_touristikis_kinisis_2001-2010.pdf
- www.iama.gr/ethno/Therm/triviza.html
- http://users.hol.gr/~chriskir/iamatikes_phges_ellados.htm
- www.iraj.gr, (Investment Research and Analysis Journal ή IRAJ) Ο κλάδος των ιαματικών λουτρών και των “spa” στην Ελλάδα. Ιστορική Ανασκόπηση & Τρέχουσες Εξελίξεις στον Κλάδο, Νικόλαος Ηρ. Γεωργιάδης, Ιούλιος 2005, Investment Research & Analysis Journal.
- <http://www.thermalsprings.gr/history2.php>, (Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας)
- E.O.T. <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>
- http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html
- <http://users.hol.gr/~chriskir/p04.html>
- www.drama.gr/anaptyxiako/eisigiseis/3_06_Aggelidis.pdf
- <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
- <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>
- <http://users.hol.gr/~chriskir/positherapia.htm>
- <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
- <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>

- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
- <http://www.thermalsprings.gr/therapies.php>
- http://users.hol.gr/~chriskir/iamatikes_phges_ellados.htm
- <http://www.gnto.gr/pages.php?pageID=410&langID=1>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/sarakiwt.html>
- http://users.hol.gr/~chriskir/h_therapeutikh_drash_twn_iamatikwn_loutrwn.htm
- <http://www.thermalsprings.gr/action.php>
- http://users.hol.gr/~chriskir/therapeutikh_energeia_iamatikwn_nerwn.htm
- <http://www.thermalsprings.gr/action.php>
- <http://users.hol.gr/~chriskir/positherapia.htm>
- http://users.hol.gr/~chriskir/h_therapeutikh_drash_twn_iamatikwn_loutrwn.htm
- http://users.hol.gr/~chriskir/therapeutikh_energeia_iamatikwn_nerwn.htm
- <http://www.nisyros.gr/index.php/el/loutra-3>
- Σπιλάνης, 1996, «Για μια Ευρωπαϊκή Πολιτική νησιών», Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (EKEM), Μυτιλήνη, Σειρά Τεκμηρίωσης, http://www.aegean.gr/lid/internet/elliniki_ekdosi/Dimosieuseis/Politiki-Nision.htm
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>
- http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html
- <http://users.hol.gr/~chriskir/p04.html>
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/kokalas.html>
- http://users.hol.gr/~chriskir/thermalismos_kai_iamatikos_tourismos.html
- <http://www.iama.gr/ethno/Therm/madelou.html>